

Toen en Thans

Toen
en Thans
DOOR
Een Hollander

door

Een Hollander

TOEN EN THANS.

Mededeelingen en Beschouwingen
omtrent de twee Republieken in Zuid-Afrika

DOOR

EEN HOLLANDER.

(Mnr. K. J. de Kock.)

(Gepa van Hov. W. J. Pretorius)

JACQUES DUSSEAU & Co.
Hollandsch-Afrikaansche Uitgevers-Maatschappij.
KAAPSTAD.

Je chante la tribu qui regne dans PAfrique Et
par droit de conquete et par rare politique.

Vrij naar VOLTAIRE.

VOORWOORD.

Dit boekske kan geen literarische waarde hebben omdat een meer dan veertigjarig verblijf in Zuid-Afrika, met Afrikaansch en Engelsch als spreek- en schrijftaal, mij geheel *au bout de mon Hollandaïs* bracht. Men verwondere zich dus niet dat stijl en uitdrukkingen zoo veel te wenschen overlaten.

Overtuigd van die tekortkomingen, zou ik het ook niet gewaagd hebben mijne ondervindingen en beoordeelingen in druk te doen verschijnen, ware het niet dat de meeste boeken die over de beide Republieken geschreven zijn of alleen handelen over den staatkundigen toestand of, naar dat 's schrijvers belang dit meebracht, de Boeren voorstellen als engelen of monsters.

Gedurende mijn lange professioneele loopbaan, waarin ik dikwijls dagenlang in hunne huizen verkeerde, heb ik meer gelegenheid gehad om hun karakter en denkbeelden te leeren kennen dan andere reizigers, die vroeger te paard of per rijtuig en later per spoorweg van dorp tot dorp vervoerd werden en die niet schroomden het publiek door middel van de pers, hunne oppervlakkige en dikwijls verkeerde indrukken over toestanden en personen mede te deelen. Ik vlei mij met het denkbeeld, dat in Holland en in de Kaapkolonie (waar sympathie heerscht voor de twee republieken) sommige mijner mededeelingen

en opmerkingen nieuw en welkom zullen zijn, en daar meer licht geven voor de beoordeeling van wat het genoemde volk *reeds bezit* en wat het *nog mist* om zijne voortdurende onafhankelijkheid te bewaren. Aan staatkundige beschouwingen heb ik mij niet gewaagd.

Toestanden en instellingen heb ik beoordeeld en somtijds gecritiseerd, omdat ik persoonlijk kon nagaan of zij al of niet nuttig werkten.

Ik ben bezig de bouwstoffen te verzamelen voor een volgend boekje, waarin het publiek meer reden tot verwondering over sommige toestanden en handelingen in de beide republieken zal vinden.

Johannesburg, 1898.

De Schrijver..

INHOUD.

	Bladz.
Jeruzalemgangers	5
Slavernij	10
Winkels	14
Anthropologische kwestien	20
De smous	23
Onderwijs.....	27
De eenhoorn	33
Werkvolk	37
Postwezen en postvervoer van vroeger	42
Wild.....	45
Land-inspectiën.....	51
Basuto-oorlog.....	57
De blijde boodschap	64
Lagere rechtspleging	69
De ossenwagen	75
Menscheneters	79
Militaire ontmoetingen.....	82
Mijn buurman Willem	90
Ou Willem (de tweede).....	96
Gideon.....	101
Kismet.....	107
Zondag	113
Veeteelt en landbouw.....	118
Hollanders in Zuid-Afrika. .	125

INHOUD.

Spoken	133
Mosilikatze	136
Geneeskundigen	142
De doppers	146
Sukkelen.....	149
Twee bruiloften.....	153
Goud	160
Aziaten	164
De taal	168
Boer en Brit.....	173
Instellingen.....	181
Morokko	186
Spoorwegen.....	189
Johannesburg	193
Irrigatie	199

JERUZALEM-GANGERS.

In 1855 bezocht ik voor 't eerst de Transvaal, zooals de tegenwoordige Z. A. Republiek toen genoemd werd. Na een kort verblijf in Potchefstroom kwam ik in Rustenburg. In dat dorp zou binnen een paar dagen de Volksraad zitting nemen; reden waarom nog al wat menschen bijeen waren en huisvesting moeilijk te krijgen was. Gelukkig werden wij vriendelijk ingenomen door den Heer W. Robinson, winkelier aldaar, die een ruim groot huis bezat. Herbergzaamheid was een van de Afrikaansche volksdeugden, in later dagen door de zoogenaamde beschaving en toenemende bevolking veel verminderd.

Ik betwijfel of Rustenburg destijds 30 huizen bevatte. 't Gerucht dat er drie volbloed Hollanders gearriveerd waren, verspreidde zich dus spoedig en na ons avondmaal vonden wij de voorkamer wel gevuld met bezoekers. Ik geloof, dat het allen Afrikanen waren, die met verschillende gevoelens omtrent Hollanders bezielde, de nieuwe verschijnsels kwamen bekijken. Dat verschil in opinie over Hollanders was ontstaan, omdat de weinige vertegenwoordigers van die natie, toen in de Republiek woonachtig, zich aan verschillende kanten hadden geschaard ten opzichte van de toen aanhangige kwestie van Synode of geen Synode. Dat vraagstuk vervulde in dien tijd aller

gemoederen. In die dagen zouden nooit twee wagens elkander op het pad gepasseerd zijn, zonder dat de reizigers een praatje hielden. De ossen werden door een luid Hoh! ha! tot stilstand gebracht en men klom af om de gewone vragen te doen: Wie is jij ? Waarvandaan en waarheen is de reis? Maar na de beantwoording daarvan en de mededeeling van nieuws, kwam men steeds op de Synode. Wij ontgingen later de verveling door te bekennen, dat dat onderwerp ons niet het minst interesseerde, op 't gevaar af van voor ongeloovigen aangezien te worden. Een tweede reden van suspicie was, dat de eerste Hollanders waarmede de Boeren in aanraking kwamen hen hadden trachten wijs te maken dat de Hollandsche vloot een Hollandsch leger zou landen in Natal, onder aanvoering van den Prins van Oranje, om dat land voor de Afrikanen te herwinnen. Nu de vloot en de Prins zoo lang wegbleven, begonnen sommige Afrikanen te vermoeden, dat de oprechtheid der duive niet zoo merkant was onder de Hollandsche karaktertrekken als wenschelijk was. Van daar dat er eenigen tijd verliep, voor dat wij door 't gezelschap in de voorkamer werden aangesproken. Toch kwam het er eindelijk toe en al spoedig werd het klaar, dat wij ons niet bekommerden over prins of synode. Over welke onderwerpen mijn mede-reizigers geïnterviewd werden, is mij ontgaan, maar mij werd spoedig de vraag gedaan: „Hoe ver is Jeruzalem van Rustenburg?" Om mijne lezers de verwondering te sparen, die ik gevoelde op het hooren van die vraag, diene de volgende opheldering:

De Noorderlijkste Kafferstam door sommigen der voortrekkers bezocht was die van Mannakos. Aldaar hadden ze Arabieren en Arabische paarden gezien en concludeerden al spoedig dat waar de zonen van Ismael te vinden waren, die van Abraham niet ver konden zijn en dus ook Jeruzalem betrekkelijk nabij moest wezen.

Later eerst is 't mij duidelijk geworden, wat men eigenlijk van Jeruzalem verwachtte. De uitdrukkingen in den Bijbel, zooals: het beloofde land, de druiventros van Jozua en Kaleb, melk en honig, de balsem van Gilead en meer anderen stelden hun Palestina voor, als een waar Luilekkerland, zonder Engelschen, zonder belastingen en met zeer weinig werk. Het denkbeeld van een Trek naar dat Dorado was reeds lang op het tapijt en vond veel ondersteuners. Sommigen wilden echter gaarne eerst vernemen hoe ver de afstand was, of er ook diepe rivieren waren tusschen Rustenburg en Jeruzalem, enz.

Toen ik bovenstaande vraag ging beantwoorden, begreep ik dat ik mij niet kon uitdrukken in graden of mijlen, beide onbekende grootheden bij mijn auditorium. Met een potlood trok ik de kaart van Afrika op den muur (er was geen goudlaken behangsel) met de Roode zee en Jeruzalem in 't aangrenzend Azië. Twee merken op de kaart duiden Kaapstad en Rustenburg aan. Ik vroeg toen aan een bejaard man in 't gezelschap of hij eenig begrip had van den afstand tusschen genoemde plaatsen. Hij erkende dat die reis omtrent zes weken of twee maanden zou nemen met een ossenwagen, *als alles goed ging*. Ik had toen een

maatstaf die binnen 't begrip viel van mijne toehoorders en vertelde hun 't volgende :

1°. Dat Jeruzalem omtrent 7 à 8 maal zoover was als Kaapstad van Rustenburg.

2°. Dat de moeilijkheden van rivieren, klimaat, vijanden, bosschen, moerassen, koorts, tsetse enz. onoverkomelijk waren.

3°. Dat er geen Mozes onder hen was, om de Roode Zee te helpen passeeren.

4°. Dat Palestina tegenwoordig een halve woestijn was; de rivieren veelal opgedroogd; de bevolking roofzuchtig en vijandig gezind jegens vreemden en Jeruzalem eene betrekkelijk kleine verzameling van huizen, gebouwd op de puinhopen van de oude stad.

Bovengenoemde redenen waren niet zeer aanmoedigend voor de treklustigen. Ook werden ze alles behalve algemeen geloofd. Ik had mij zeker vergist in den afstand. Er zou wel een middel wezen om volle rivieren over te komen, al moest men ook maanden wachten tot ze aflieden. Er waren zeker wel schuiten bij de Roode Zee. Een van 't gezelschap bezat een prentbijbel waarin Jeruzalem afgebeeld was met huizen als paleizen. Tante Grita had een volmaakt middel uitgevonden tegen de tsetse, bestaande uit wijnruit en krampdruppels en eindelijk de Arabieren en andere stammen, die in 't beloofde land woonden, konden zeker niet zoo goed schieten als zij en zoo voort.

Ik argumenteerde niet verder. Cui bono? Later hoorde ik dat het plan volstrekt niet opgegeven was. Dat Ensels, Kommandant van Mariko, de voorman was van de onderneming en dat een zekere weduwe Gous, in Magaliesberg, zich reeds

klaar maakte voor de reis, met wagen, ossen en proviand. Het behoeft zeker geen bewijs, dat in geval die Trek ware doorgestaan, niemand van 't gezelschap levend zou aangekomen zijn. Gelukkig dan ook, dat de dood van Ensel kort daarna een einde aan het plan maakte.

Men moet zich echter niet te veel verwonderen, dat genoemd plan ooit door de Emigrant boeren opgeworpen werd, want hoewel door het tractaat van 1852 onbelemmerde eigenaars geworden zijnde van de tegenwoordige Z. A. Republiek, woonden zij naar den zin van de meesten hunner veel te dicht bij Engelsche bezittingen; waren door Engelsche koloniën van de zee gescheiden en werden nog op den duur belasterd door de zendingen die zich genesteld hadden onder de hen omringende Zwarte natiën. Van daar die gereedheid bij velen om verder Noordwaarts te trekken met het doel om de zeekust te bereiken. Ware de gansche bevolking toen verder gereisd naar de Westkust, zooals sommigen hunner vijf-entwintig jaren later deden (Humpata) dan zouden vele zaken nu anders geleden hebben en althans, menschelijkerwijs gesproken, het stichten van een Afrikaansch rijk met kans van uitbreiding veel gemakkelijker geweest zijn.

SLAVERNIJ.

Dat woord was altijd een troefkaart in de handen der zendelingen, om de Boeren in een ongunstig daglicht te stellen. Europeanen, die in vroeger dagen de Republiek doorreisden, hebben zeker evenals ik, zoogenaamde slaven gezien in de huizen der Boeren. Het woord slavernij is altijd een wanklank in beschaafde ooren, omdat men onwillekeurig daarbij denkt aan de gruwelen van den negerhandel tusschen Afrika en Amerika, of aan de beschrijving in Uncle Tom's Cabin; doch zoo iets heeft in Z.-A. niet bestaan. De zoogenaamde slavernij was eene menschlievende en liefdadige instelling, hoe vreemd dat ook moge klinken.

Waarom menschlievend? In de onophoudelijke oorlogen tusschen Kafferstammen werden de mannen der overwonnen partij altijd gedood, doch de vrouwen en kinderen als buit weggevoerd, als slaven der overwinnaars. Gevaar van zich te moeten overwerken bestond niet, want er wordt weinig gewerkt bij Kaffers, maar de ellende van hun toestand was 't gevaar van doodhonger. De oogsten in Z.-A. zijn aan veel tegenspoeden onderworpen, o. a. droogte, hagel, sprinkhanen enz. en in de vette jaren wordt zeer zelden voorziening gemaakt voor de magere. Hoe de voeding van die slaven in jaren van gebrek was, kan men zich denken. Een Engelsch handelaar, die jaarlijks van

Grahamstown naar Moselikatse reed om ivoor in te koop, deelde mij mede dat hij bij de kraal van dat opperhoofd 700 van die gevangenen had geteld, die den ganschen dag bezig waren in een naburig moeras wilde wortels te graven, die hun eenig voedsel uitmaakten. Hij beschreef ze dan ook als levende geraamten. Die wortels duurden slechts een deel van het jaar en daarna was hongerdood het zekere uiteinde, tenzij Moselikatse kruit en lood noodig had, wanneer de geheele troep aan de Portugeezen verruild werd voor die artikelen. In het Noorden van de Transvaal woonde een Portugeesch handelaar (elke Transvaler boven 40 jaren oud kent zijn naam) bij wien men zulke slaafjes kon te koop krijgen voor van £3 tot £8. Van dat oogenblik was de slaaf van den hongerdood gered.

Waarom liefdadig? Omdat de Boer, die dergelijk individu kocht, zeer goed wist dat hij of zijne vrouw in de eerste jaren geen of zeer weinig nut van zijne of hare diensten zou hebben. Zijn geraamte moest eerst door veel voedsel opgevuld en in vorm gebracht worden. Daarna hem woorden ingeprent, genoegzaam om voor huiswerk of veeoppassen van eenig nut te wezen. Zoodra hij vet of tenminste rond begon te worden, ontstond het gevaar van wegloopen naar naburige Kafferkrallen en dan verloor de eigenaar den koop prijs en de aan hem bestede moeite.

Was hij echter tevreden en bleef hij gewillig bij zijn baas, dan had hij over weinig te klagen. Dat hij in naam slaaf was, wist hij niet. Hij kende zichzelf alleen als Jonas of Platje. Zijne hoogste wenschen, namelijk dik eten en dagga rooken, werden

volop voldaan. Heimwee naar het ouderlijk huis kwam nooit in hem op, want dat herinnerde hem slechts honger en bloeditafereelen. Ook was hij geenszins van godsdienstig onderwijs verstoken, want elke Boer hield toen huisgodsdienst en dikwijls heb ik gezien. dat de dienstboden daarbij toegelaten werden. Ik ben overtuigd dat ze veel meer nut en stichting van die bijwoning hadden, dan de Kaffers in later tijd uit de voor hen gebouwde kerken, want in elk geval ontliepen ze de verleiding van opschik en modezucht, aan die latere instellingen eigen. Hun kleeding was in 't oogvallend eenvoudig, zooals 't klimaat, de gewoonte van hun volk en hun gezondheid medebrachten.

Tot zijn meerderjarigheid werd hij verondersteld dienstbaar te wezen. Meestal had hij eenig vee, ontstaan uit de aantelt van een vaars, hem door zijn baas geschonken. Er zijn verscheidene voorbeelden dat zoodanig persoon na volbrachten dienst verkoos bij zijn baas te blijven, die hem dan voor loon huurde. Hij had het goed; beschouwde zich als een lid van 't huisgezin; was met de kinderen opgegroeid en kende al het lief en leed der familie. Zijn klompje vee liep onder de groote troep op de plaats en hij was voor zijn leeftijd verzorgd. Hij trouwde met de slavin Sabina, die hij van jongs af in de kombuis gekend had en zoodra er een kleine Jonas verscheen, kreeg hij den eernaam van ou-Jonas en voelde zich gelukkig.

Dat Jonas in zijn jeugd nu en dan afgeranseld werd, spreekt van zelf. Hij zou uiterst verwonderd geweest zijn, als 't anders was. Kaffer-ouders tuchtigen hunne kinderen meer dan de Blanken. Het is voor betrokkene partijen beter dat de Kaffer

zijn baas aanziet voor een *Jupiter tonans*; streng, maar rechtvaardig. Ik heb gedurende mijn lang verblijf in dit land honderdmaal een Kaffer getuchtigd, die wetens en willens kwaad deed en ik weet niet of ooit een Blanke meer populair was. Meestal keerden ze tot mij terug om zich weder te verhuren. Maar ik strafte ze niet in hun loon. Dat vergeeft en vergeet een Kaffer nooit. Hij verwacht lichamelijke straf wanneer verdiend, maar onrechtvaardige behandeling grieft hem erg en doet zijn baas bij hem in achting dalen.

Hoe gelukkig was het lot van die zoogenaamde slaven in Zuid-Afrika, in vergelijking van de *vrije* mijnwerkers en hunne kinderen in Europa; van het *vrije* personeel in de fabrieksteden, die onder het *sweating-system* leven; van de slachtoffers van het militaire slaven-regime in sommige landen, waaronder het individu gereduceerd wordt tot een nummer in een regiment, onder slavendrijvers met den titel van Herr Oberst of Kolonel. Kanonnen-vleesch, zooals Napoleon ze noemde, aan wie ingeprent wordt: „Dulce est pro patria mori" en wier leven afhangt van de willekeur, de zotheden en de misslagen van een of anderen wellicht krankzinnigen koning, keizer of legerhoofd.

WINKELS.

Veertig jaren geleden waren winkels geheel andere inrichtingen dan tegenwoordig. Zoodra op een nieuw aangelegd dorp door 't publiek besloten werd een kerk te bouwen, verscheen er een winkel, die in volle werking was, voordat genoemd gebouw voltooid werd. Geen Boer bezocht het dorp zonder bij de nieuwe handelsplek aan te gaan. Daar was hij zeker het laatste nieuws te vernemen en iedereen te ontmoeten die ingekomen was. Gewoonlijk stond er voor de toonbank een lange andere bank, waarop bezoekers uren lang vertoefden onder gesprekken over staatkunde, den prijs van wol, 't vooruitzicht van den oogst, veeziekten, beoordeelingen over den nieuwen predikant of dokter, cronique scandaleuse enz. Transactiën van allerlei aard werden daar besproken en verricht; plaatsen gekocht en verkocht, in een woord alles behandeld wat kon bedacht worden.

Iedereen, die den winkel binnenkwam, was verplicht het gansche aanwezige gezelschap met de hand te groeten; anders werd men voor vreeselijk hoogmoedig uitgekreten. Geïntroduceerd werd er zelden of nooit, iedereen kende gewoonlijk elk ander bij naam en toenaam, en mocht een vreemdeling arriveeren dan wist men door uitvragen spoedig van waar hij kwam en wat het doel van zijn reis was.

Op de belangstellende vraag: „Hoe het te huis ging", werd geantwoord met bijvoeging van de onschuldige maar stereotype leugen: dat de vrouw groetenis verzocht had aan *alle menschen*. Daarop werd de nieuw aangekomene verondersteld zijne nieuwtjes uit te pakken. Was er in geen maanden regen gevallen, zoodat het gansche land onder droogte kwijnde, dan was toch de eerste aanmerking: „Bij ons is 't maar droog" waarop het gezelschap antwoordde: „Bij ons ook". Daarop volgden de nieuwtjes uit zijn nabuurschap, waarna hij wederom in ruiling geïnformeerd werd met het nieuws door 't gezelschap vroeger bijeengebracht. Dat die menschen aangenaam bijeen waren, kan men zich voorstellen. Bijna allen waren door den winkelier bij hun aankomst gevraagd of zij hun rijpaard niet wilden afzadelen, maar 't uniforme antwoord op dat aanbod was geweest: „Neen, ik is te danig haastig", maar niettemin bleef men uren lang zitten, om de nieuwtjes op te vangen en 't gesprek te genieten.

Hoewel in die dagen in elken winkel wijn en brandewijn te krijgen was, werden die zelden misbruikt. Chronische dronkenschap was een zeldzaamheid. Bij sommigen bestond er zelfs een gevoel van schaamte bij matig gebruik, zoodat ze, na in het pakhuis het zoopje genoten te hebben, door de achterdeur uitwipten, na den mond zorgvuldig afgeveegd en zich verzekerd te hebben dat geen predikant of ouderling in de straat liep. Hunne kinderen dachten er anders over; want toen *beschaving* en *vooruitgang* kantiens te voorschijn brachten, kon men jongens van 16 of 18 jaren door de voordeur zien binnentreden, elkander

afvragende: „What will you take"? Wat een gunstige verbetering toonde dit in taalkennis en ontwikkeling boven hun vaders!

Het was in die dagen gemakkelijk een winkel op te zetten. Crediet werd zonder moeite verkregen voor een dergelijke onderneming. De principaal of het handelshuis, dat den winkelier van goederen voorzag, bekend met de enorme winsten, die in den kleinhandel gemaakt werden, beschouwde het niet als een groot waagstuk, den beginner een paar duizend pond sterling aan goederen toe te vertrouwen, te meer omdat hij ook verschrikkelijk hoog rekende voor *zijne* waren. Bij het gerekt crediet systeem, toen in den handel gebruikelijk, waren groote winsten noodzakelijk. Gewoonlijk werd eens per jaar in den woltijd afgerekend. Dat artikel en nog een weinig struisvederen en gedroogde huiden werden naar de haven vervoerd en in het crediet van den winkelier geplaatst. In den regel ging alles goed en werd de winkelier welvarend en somtijds rijk. Maar er waren uitzonderingen. Over-speculatie van het handelshuis, dat misschien twintig of dertig winkels voorzag en insolvent werd, sleepte sommige winkeliers, die in hunne betalingen ten achteren waren, in den val mede. Er werd op spoedige vereffening aangedrongen. De uitstaande boeschulden, ten laste van de boeren, aangegaan met stilzwijgende conditie van jaarlijksche afrekening, konden niet dadelijk ingevorderd worden, en grond-eigendom, door den winkelier aangekocht, was ook niet spoedig te realiseeren. Voor sommige winkeliers werd die moeilijke toestand een bron van groot voordeel, wanneer zij genoeg

kapitaal konden bijeenschrapen, om een aanbod van zooveel in het pond, tot geheele vereffening van hun schulden aan te bieden en wanneer dit door de administrateurs van den insolventen boedel werd aangenomen, sloegen de debiteurs, wat in de handelswereld genoemd werd, een goeden slag.

Na den Basuto-oorlog evenwel, toen het buitenland door 't vreemde verschijnsel van het sluiten der civiele hoven, meer wijsheid had geleerd, werd dat credietsysteem beperkt, zoowel in den groot- als in den kleinhandel. De noodmunt, door 't Gouvernement voor en tijdens den oorlog in circulatie gebracht, kreeg meer waarde. Verlaten plaatsen werden weer bewoond en bewerkt en toen twee jaren later de diamant-velden ontdekt werden, kwam er meer geld in omloop. Er werden hier en daar buitenwinkels opgericht en er kwam meer concurrentie en de prijzen van winkelwaren daalden dus aanmerkelijk. Door dat de markt van Kimberley ontstond, die toen alleen uit de beide republieken van voedsel kon voorzien worden, werd er veel meer gezaaid dan vroeger en de boerenstand ging vooruit.

De winkeliers die niettegenstaande den tijd van oorlog en geldschaarschte waren staande gebleven en nu door den voorspoed van hun debiteuren, oude schulden vereffend zagen, verzamelden kapitaal. De grond steeg in waarde en de door hen vroeger gekochte plaatsen werden goed verkoopbaar. Zij konden goede huizen bouwen en hunne kinderen de beste opvoeding geven in dit land verkrijgbaar, iets waaraan slechts weinig boeren of ambtenaars konden denken.

Er bestaan niet weinig verhalen, die de boos-

heid van sommige winkeliers of koopers trachten te doen uitkomen. Ik zal er slechts een paar melden. In zeker dorp kwamen man en vrouw hunne jaarlijksche inkoopen doen bij hun gewonen winkelier, die dan ook hunne produkten inkocht. Of de vrouw aan kleptomania leed is niet bekend, maar zij pakte ter sluiks een dure, Indische shawl weg. De winkelklerk had het gezien en ging zijn principaal daarvan kennis geven. Waarschijnlijk om een goeden klant niet te verliezen, werd er vooreerst niets van gezegd, maar bij de afrekening kwam dat artikel ter sprake, doch alleen tusschen man, vrouw en winkelier. Om opspraak te vermijden, betaalde de echtgenoot den dubbelen prijs en alles was vergeven en vergeten.

Een ander geval kwam in Natal voor. Aan den avond van een drukken kerkdag (Zaterdag) herinnerde zich een winkelier aan iemand uit het district Umvoti een zaal en toebehooren te hebben verkocht, maar kon zich den naam niet herinneren. Het moest een van de klanten wezen, want het werd op crediet geleverd. Al de namen van debiteuren uit dat district werden in het grootboek nagegaan, maar men kwam daarmee niet verder. Om echter geen schade te lijden, liet hij elk van het 27-tal zijner klanten in Umvoti, met een zadel debiteeren. Zijn klerk, die mij dat jaren later vrijwillig mededeelde, voegde er bij dat slechts 12 van zijn slachtoffers aanmerking maakten bij latere afrekening, dat zij een dergelijk artikel niet gekocht hadden. De 15 anderen betaalden hunne rekeningen, die waarschijnlijk in die dagen in het Engelsch waren opgemaakt.

Een ander handelaar in Winburg trok van elke baal wol, die hij inkocht, 12 pond gewicht af, als reden gevende dat het hard gewaaid had, toen de wol buiten gewogen werd.

Niet zelden werden er zware kleppen in de wolbalen gevonden, doch die waren *onder het inpakken door de gekleurde scheerders bij vergissing ingerold!*

ANTHROPOLOGISCHE KWESTIEN.

Wat is de oorzaak dat er blanke en gekleurde menschen zijn?

Het is mij nooit ter oore gekomen dat die vraag voldoende is opgelost. Er bestaan, zooals over alle onverklaarbare vraagstukken, ex catbedra uitgesproken in hypothesen, maar die voorzien niet in alles.

Dat het klimaat de oorzaak zou zijn, gaat niet op. De Patagoniërs in 't Zuiden en de Eskimo's in 't Noorden van Amerika hebben een donkere huid en leven te midden van sneeuw en ijs. De Chinezen daarentegen in semi-tropische en gematigde luchtstreek, zijn blank.

Is voedsel de oorzaak? Ook niet waarschijnlijk. De duizenden negers, uit Afrika naar Amerika gevoerd, waren gewend aan grondnoten als hoofdvoedsel. Hun afstammelingen in Amerika leefden van gedroogde visch, hommy of rijst gedurende de laatste 200 jaren. De huidskleur is niet veranderd. De Kaffers en Hottentotten gebruikten 't zelfde voedsel in Afrika. De eerste zijn zwart en de laatste geel. De Boschmans, hoewel uitsluitend van dierlijk voedsel levende, hebben dezelfde huidskleur als de Hottentotten.

Volgens Mozes waren er maar 8 menschen in de ark. Waren die blank, geel of zwart? Indien zwart, waarvandaan komen dan de blanken? Indien

blank, hield Noach dan de gekleurden in de Zoologische afdeeling van. zijn jacht? In dat geval moet hij ze onder de dieren gerekend hebben.

Was er ook misschien nog een zwarte Adam, door Mozes niet vermeld? Dan moet die ook een ark gehad hebben, of anders is de vloed niet algemeen geweest.

En van waar komt de Boschman? Hij is de grootsche afwijking van de Kaukasische type. Zijn cranium heeft meer dan tweemaal de dikte van 't blanke ras. Hij kan geen pad in zijn haarbosch kammen, want 't is alles pad of liever vlakke, versierd met omtrent twintig peperkorrels. De Boschvrouw wijkt nog sterker af van de Venus de Medicis; maar dat kan hier niet beschreven worden, daar het meer tehuis behoort in eene Clynische verhandeling. Volbloed Boschmans beginnen nu zeldzaam te worden. Ten Zuiden van de Limpopo bestaan er geen meer in wilden staat. Steeds door Blanken en Zwarten vervolgd en vernield als roefdieren, is dat onmogelijk geworden. Hun laatste verzameling waarvan de geschiedenis gewaagt, was in 1868 in Drakensberg. Tengevolge van een grooten diefstal van rundvee en paarden nabij Umgeni, werden zij door eene Natalsche patrouille vervolgd. Gevangenen werden niet gemaakt, met uitzondering van een kind van omtrent 10 jaren oud, dat op omstreeks 30-jarigen leeftijd te Harri-smith overleed.

Boschmans zijn zonder uitzondering altijd kort van gestalte; zij hebben de onrustige oogen van roefdieren; zaaien of planten nooit. Altijd op de jacht zijnde, hebben ze geen vast verblijf, maar slapen in rotsholen, of bij gebrek daaraan, in een.

holte in den grond. Hun eenig deksel is een gedroogde huid. Hun eenig wapen tot aanval of verdediging boog en giftpijlen. Daar zij zeer weinig denkbeelden hebben, bezit hun taal maar weinig woorden. Wij bezitten geen letters om die op papier weer te geven. Vroeger is het sommigen Boeren gelukt, jonge Boschmans te temmen. Maar de wilde geaardheid bleef hen meestal bij, zoodat ze op mannelijken leeftijd verdwenen en tot den wilden staat terugkeerden.

Nu ze, in Zuid-Afrika althans, uitgeroeid zijn, verliest het redeneeren over hun mogelijken oorsprong veel van zijn waarde. Het groote vraagstuk over de huidskleur zal wel onverklaard blijven. Nu en dan zal de geleerde wereld een hypothese opwerpen, die dan door de beschaafde wereld aangehouden wordt, totdat eene meer aannemelijke gissing de vorige verdringt.

DE SMOUS.

Dat is in Z.-A de naam van een marskramer. Er is ook een werkwoord „smousen" in de landstaal. Voor 1855 bevatte de Oranje Vrijstaat vijf dorpen en de Transvaal drie. ¹⁾ Vele woningen waren dus ver van een dorp verwijderd. Toch ging bijna elk huisgezin om de drie maanden naar het districts-dorp per ossenwagen, om het nachtmaal bij te wonen en benodigdheden aan te schaffen. In de tusschentijden raakten veel artikelen op en dan was de verschijning van den smous meestal hoogst welkom op de plaats. Hij had alle koopwaren op zijn wagen; van een speld tot een bruidskleed, medicijnen, koffie en vooral wat brandewijn. Bovendien was hij de rondbrenger van veel nieuws. Er woonden toen nog zeer weinig menschen in Z.-A., zoodat men elkander bij naam of bijnaam kende of minstens had hooren noemen. Op zijn lange reis had hij velen hunner ontmoet of van hen door anderen vernomen. Soms bracht hij ook brieven, die dan wel wat oud maar toch welkom waren, te meer omdat hij er mondeling zooveel wist bij te voegen. Hij had volstrekt geen haast. Zijn trekossen mochten in het spaarveld op de plaats loopen en zijn volk at zooveel wild vleesch als ze goedvonden.

Als het nieuws eindelijk uitgepraat was, deed

¹⁾ Het vroegere dorp Origstad was toen reeds verlaten.

de huisvader de vraag wat hij te verhandelen had en waarvoor. Dan begon er gewoonlijk een lange woordenwisseling, waarin van beide kanten groote aangeboren slimheid ten toon gespreid werd. De boer wilde wel vee verruilen, waarom het den smous eigenlijk te doen was, omdat hij dat in de Kaapkolonie met winst kon van de hand zetten, maar de laatste trachtte dat alles met handelswaren te betalen, terwijl de eerste gaarne zooveel mogelijk geld uit de transactie wilde in handen krijgen. Aan den eenen kant was 't argument dat de vrouw eigenlijk niet veel meer noodig had dan een weinig medicijnen, omdat men kort geleden op het dorp was geweest en van den anderen kant werd verzekerd, dat vee bijna geen prijs had in de Kaapkolonie.

Eindelijk speelde de smous zijn voornaamste troefkaart. Wetende, dat zijne klanten allen min of meer aan koopziekte leden, liet hij den wagen afpakken. De koopwaren werden op zeilen of matten op den grond uitgestald. Hij erkende overtuigd te zijn dat men eigenlijk niets noodig had, maar dat hij niet opzag tegen de moeite van afpakken, als het huisgezin maar *net kwam kijken*.

Meestal bestond de kleeren-voorraad uit het onverkoopbaar overschot van de Kaapsche winkels, of artikelen op venduties voor spotprijzen gekocht, opzichtig gekleurd maar toch. schijnbaar nieuw. In het oog van vrouw en dochters, die in den smeerwinkel op het dorp nooit zoo iets aanschouwd hadden, was de uitgestelde verzameling eene voorname collectie van 't beste op aarde in die lijn verkrijgbaar. Wel keek de huisvader erg zuur, toen de vrouwelijke afdeeling van de

familie het eene kleedingstuk na het andere op zijde zette, als gekocht, maar de verleiding was groot. Daarbij wist de smous hun te vertellen, dat van dit of dat stuk goed hun familie in 't bovenland voor elk hunner dochters „een dress" gekocht had, omdat het zoo bijzonder sterk en naar de mode was, daardoor den kooplust van zijn klanten ten top voerende. En pa moest toch maar zijn hand over zijn hart strijken, want de smous gaf immers zoo'n extra prijs voor dat span roode ossen, die toch al erg oud waren!

En zoo ging het op de meeste plaatsen. Alle partijen gingen voldaan van elkander. De boer had een goeden prijs gekregen voor zijn ossen. De smous zijn goed verkocht voor zesmaal den inkoopsprijs en de jonge dochters hoopten met de nieuwe kleedjes en hoedjes aller oogen tot zich te trekken, wanneer men weer dorpwaarts zou gaan.

Een andere afdeeling van het genus smous, was de goudsmous. Die begon te verschijnen toen omtrent 1861 de struisveeren in waarde stegen. Ringen, oorkrabbertjes, borstspelden enz. werden daarvoor verruild. Later bracht hij ook horloges, maar die werden met geld of ossen betaald. In die transaction werd de waarheid meestal erg gespaard. De overgeblazene ornamenten werden als zuiver goud geïntroduceerd en er werd ook een zakuurwerk voor den dag gebracht, besteld door den prins van Wales, maar dat de laatste niet had kunnen betalen, omdat hij in geldelijke moeite was gekomen. Bij sommigen werden die vertellingen voor goede munt aangenomen, maar lang niet bij allen.

In den Zulu-oorlog van 1879 hadden de inwoners der beide republieken, tengevolge van den ontzettend hoogen prijs van trek- en slachtoffen, meer geld dan waar ze raad mede wisten. Dat was een kans voor den goud-smous. Ik kwam op een plaats nabij Taaiboschspruit, waar men mij de pseudo gouden en zilveren schatten vertoonde, den vorigen dag van zoodanigen handelaar gekocht. Er was £ 110 kontant geld voor betaald. Er was geen enkel noodig of nuttig artikel onder. Toen een paar dagen later ontdekt werd, dat er zeer weinig edel metaal in den aankoop aanwezig was, bevond de smous zich dagreizen verder en zorgde wel voortaan die streek te vermijden.

De smous is nu zoo goed als verdwenen. Nu en dan vertoont zich nog op sommige plekken een kar, stampvol geladen met kleederen, voor spotprijzen gekocht op gedwongen venduties en ook zeer goedkoop aangeboden. Dikwijls maakt de buitenman een waar „koopje", maar door de massa winkels over 't gansche land verspreid en 't sterk toenemende pauperisme, worden die ondernemingen ook zeldzamer.

O N D E R W I J S -

Een dertig of veertig jaren geleden had dat woord niet de beteekenis die het nu heeft. Toen ik in Afrika kwam en nu en dan de uitdrukking hoorde: „Hij is geleerd", dacht ik dat men minstens iemand bedoelde met doctoralen graad. Maar toen mijn groenheid plaats maakte voor ondervinding, begon ik te begrijpen, dat er de kennis van lezen en schrijven (gelimiteerd) mede bedoeld werd. Van daar dat ik mij van toen af niet meer verwonderde nu en dan een gedeserteerden matroos of soldaat te ontmoeten, geïnstalleerd als privaat onderwijzer of gouverneur bij een Afrikaansche familie. Zijn taak was om in drie maanden de opvoeding zijner leerlingen te voltooien. Het curriculum bepaalde zich toen tot Bijbelsche geschiedenis, uit het hoofd leeren van gedrukte vragen en antwoorden en zingen van psalmen en gezangen. Meester was meestal het beste te huis in 't Oude Testament, en vooral met namen en getallen daarin voorkomende. Geliefkoosde onderwerpen waren 't getal vrouwen en bijwijven van Salomo, 't getal steenen op Aäron's hooge priesterlijke borst, de drie dagen benauwdheid van Jona, de namen van de door de Israëlieten beoorloogde en uitgeroeide volkeren en zoo voort. Maar wat zijn naam als schoolmeester vooral deed stijgen was luid zingen en

het talent van variaties te leveren in den overgang van de eene noot op de andere. Gelukte het hem daarbij een soort van terrorisme op te houden en nu en dan een stouten of achterlijken leerling uit te looien, (locale uitdrukking voor afranselen) dan was zijn roem als schoolmeester gevestigd. Hij werd door de eene familie aan de andere gerecommandeerd als man van kennis en tact in zijn vak en wanneer hij spaarzaam was, kon hij iets bij elkaar brengen; omdat zijne inkomsten de uitgaven overtroffen. Er zijn niet weinig voorbeelden, dat zoo iemand door oppassendheid een plaats in handen gekregen en door een goed huwelijk zijn positie onder de bevolking verzekerd heeft.

Maar niet allen kwamen zoo goed terecht. De eentonigheid en het gebrek aan nieuws op een buitenplaats, somtijds uren ver van bureu verwijderd; de onafgebroken concentratie van't denkvermogen op het Oude Testament; de treurige ontdekking dat het brandewijn vaatje sedert de laatste week aan droogte leed; de overtuiging dat Martha (zijn mooiste leerlinge) niets van hem weten wilde of wat ook de reden van onvergenoegdheid was, hij vertrok voor een tijd naar het naaste dorp, *om zich een weinig te verzetten*.

Daar verruilde hij zijn zuur verdiend salaris spoedig voor druivensap, geheel en al vergetende hoe hij op de school afkeurend uitgewijd had over Noach, den eersten wijnboer. Paard, zaal en toom verdwenen dan dikwijls ook, opgeofferd aan zijn onbegrensden dorst en dan lag *de geleerde* daar geldeloos en zonder vrienden.

Indien zijn tijd nog niet om was bij de familie ,

waar hij de kinderen voor de aanneming moest dresseeren, dan raakte zijn ellende spoedig ten einde. De huisvader aan wien hij zich verhuurd had, kwam den zondaar met een stampkar halen. Hij moest een boetpredikatie aanhooren, zong „peccari", mompelde zoo iets over de zwakheid des vleesch es en werd terug getransporteerd. Het vaatje werd ook weder gevuld medegevoerd en alles vergeten en vergeven. Aan de schoolkinderen werd de escapade verklaard, door voor te geven dat meester op den rand van 't graf geweest was, omdat de aambeien uit zijn linkerbeen naar *den kop* verschoven waren.

In die dagen was het niet gemakkelijk een geschikt persoon te krijgen voor het onderwijs en daarom verdroeg de boer somtijds veel, dat hij nu niet behoeft te slikken, omdat scholen overal bereikbaar zijn.

In 1860 kwam ik op een plaats waar de schoolmeester juist vertrokken was. De eigenaar was een man die er goed inzat en zijne eenige dochter zoo goed mogelijk wenschte te laten onderwijzen. Hij vond een getrouwd Europeaan, die hem als zeer geleerd werd aanbevolen. De meester en diens echtgenoot werden gehaald en de schoolkamer ingericht. Het eerste wat den boer vreemd voorkwam, was dat de pedagoog een hangmat die hij aan boord van 't schip gebruikt had, in het schoolvertrek aan de balken ophing, waarin hij zich gedurende de schooluren nedervleide. Waarschijnlijk wilde hij de leerlinge den indruk geven, dat de wijsheid van boven komt. Tijdens de schrijfles daalde hij op aarde neder en wandelde het vertrek rond, bij elken omgang over haar schouder loe-

rende om te zien hoe 't werk vorderde. Bij het einde klauterde hij weer naar boven. Zoolang zij alleen kon klaarkomen, amuseerde hij zich met roman of tijdschrift, de huisgenooten in den waan latende, dat hij studeerde.

Zijn salaris was vijf pond sterling per maand en alles vrij. Toen de eerste zes maanden verlopen waren, eischte hij verhooging van tractement, er bijvoegende dat zijn tegenwoordig salaris geen betaling was voor iemand van zijn capaciteiten. De boer dacht er echter anders over. De onderwijzer was niet alles in zijn oogen. Hij was zwak in het zingen en deed dat zonder de gewenschte draaien. Ook was hij lang niet orthodox genoeg, zoo als men uit gesprekken had meenen te ontdekken ¹⁾. Hij werd met pak en zak naar het dorp gereden.

Het is geen wonder dat zooveel Afrikanen van zekeren leeftijd ten achter zijn in lezen, schrijven en andere wetenschappen. Trekken, onrust en oorlog begonnen in 1837 en zijn in den Vrijstaat eerst geëindigd in 1868 en in de Transvaal in 1881. Gedurende die periode was het onderwijs

- 1) Na zijn vertrek lekte het uit, dat zijn orthodoxie minstens suspect was. Zijne leerlinge bekende, dat hij haar had willen wijsmaken, dat de aarde draaide en verder had durven beweren dat de keel van een walvisch te klein was om een mensch door te laten. Gelukkig kon de verkeerde indruk, die dergelijke liberale verhalen op de leerlinge gemaakt hadden, geheel weggenomen worden door de vertooning van den prentbijbel waar men duidelijk kon zien dat de aarde gegrondvest was en waar ook de afbeelding gegeven was van Jona's behouden terugkomst in veilige landing, (hoewel met onmiskenbare sporen van zeeziekte op gelaat en kleederen) uit den mond van een grooten visch, die daar wel degelijk als een walvisch was voorgesteld.

onzeker en ongeregeld. Hiervan zijn uitgezonderd die het voorrecht hadden op dorpen te wonen, of wier ouders vermogend genoeg waren hen buitenslands te zenden. Die jonge lieden van beider geslacht, hebben genoegzaam bewezen, dat Afrikanen even goede hersens bezitten als andere volken.

Toen de Republieken tot rust kwamen, hebben de beide regeeringen zich gehaast het onderwijs op den besten voet te brengen dien de omstandigheden veroorloofden. Uit de jaarlijksche begrotingen blijkt dat een grooter deel der inkomsten aan onderwijs besteed wordt, dan in de meeste landen. De regeerders begonnen overtuigd te worden van 't spreekwoord: „kennis is macht". Bij de oprichting en den aanleg der scholen konden zij echter wederom niet vermijden uitlanders te hulp te roepen, die het onderwijs-systeem vormden, zooals het in Europa begrepen wordt. Dat schijnt nu te wezen, om in den kortst mogelijken tijd den leerling zooveel denkbeelden en data in te pompen, als zijn brein kan bevatten, op gevaar af dat hem die overspanning later opbreekt. Verzameling van algemeene kennis schijnt niet zoo veel het doel te wezen, als africhten tot het aflegging van examens. Gelukt dat laatste, dan maakt de school een goeden naam en kan dus op meer aftrek hopen. Heeft de leerling later lust en gelegenheid om zijn overspannen hersens de noodige rust te geven en daarna te gaan leeren wat hij gedurende het in-pomp-proces verzuimd heeft, omdat, het bij het bedoelde examen niet vereischt werd, dan kan hij nog iemand worden van algemeene kennis en dus in vele opzichten nut doen; maar zoo omstandigheden hem beletten die repa-

ratie te ondergaan, blijft hij, met al de letters achter zijn naam, iemand van beperkte denkbeelden.

Niettegenstaande de prijzenswaardige pogingen der beide regeeringen, is het onderwijs nog niet binnen 't bereik van iedereen. In elke stad of elk dorp is nu buiten de private scholen ook een Gouvernementsschool en daarvan kunnen kinderen, ook van de armste ouders gebruik maken. Maar hoe gaat het met kinderen, waarvan de ouders uren ver van een dorp wonen ? Het schoolgeld is een klein bedrag, maar kost en inwoning vereischen uitgaven, boven 't vermogen van velen. Om dat eenigszins te verhelpen is, althans in den Vrijstaat, de rondgaande onderwijzer en de wijkschool ingesteld. Die maatregel was wel een gedeeltelijke tegemoetkoming voor de nabijwonenden, maar voor de anderen blijft nog altijd de afstand een groot bezwaar. Het Gouvernement kan niet verwacht worden op elke mijl afstand een school te zetten, zoodat het te vreezen is, dat bij de toenemende bevolking en de toenemende armoede menig kind zonder onderwijs zal blijven.

Wat hiertegen het redmiddel zal wezen, moet de tijd leeren.

De wet op gedwongen onderwijs is slechts van kracht in kleine cirkels rondom dorpen en buitenscholen.

DE EENHOORN.

Er moet een eenhoorn bestaan of bestaan hebben, *want men kan hem afgebeeld zien in het Engelsche wapen!* Dat was het geloof van sommige Afrikanen. Ook bestond er een volks-sage, die zeide dat de Engelsche kroon de som van £ 40.000 uitgeloofd had voor een levenden eenhoorn.

In 1860 werd in Natal het denkbeeld geopperd, om naar 't bestaan van den Eenhoorn onderzoek te doen. Ik was toen daar en herinner mij zeer goed hoe voor en tegen de zaak geargumenteed werd.

De voorstanders redeneerden aldus:

1°. De afbeelding van zoodanig dier is te vinden in verscheidene grotten en klipkransen in Z. A., vooral in de Kaapkolonie en meer Noordelijk, vermengd met afbeeldingen van nu nog bestaand en bekend wild, vervaardigd door Boschmans.

2°. Een Zulu-kaffer in dienst van een Natalschen kolonist (nu in Johannesburg woonachtig) heeft zijn baas verteld dat er boven op den eigenlijken Drakensberg (toen terra incognita) een moeras bestond van een dagreis lang, waar hij in gezelschap van vijf andere Kaffers, zes dieren ontmoet had, donkerbruin van kleur, met een lichaam ter grootte van een blesbok, met langen staart en langen hoorn voor den kop. Dat ze verder

bleken een woeste geaardheid te hebben, daar ze hem en zijn reisgenooten onmiddellijk atterkeerden, tengevolge waarvan de anderen omkwamen en hij alleen levend ontkwam, omdat het hem gelukte een steilen kliprand te bereiken, waar hij veilig was.

3°. Een Basuto-kaffer in dienst van Daniël Bezuidenhout, destijds Veldkornet in de afdeeling Wittebergen in den Vrijstaat (in 1894 in hoogen ouderdom overleden) heeft zijn baas aangeboden, tegen betaling van eene koe met kalf, hem dieren te wijzen op den Drakensberg, die hij omtrent beschreef zooals bovenstaande Zulu-kaffer, onder bijvoeging dat ze zeer schuw en zoo kwaad waren, *dat ze hun eigen schaduw trachtten te bevechten.*

4°. Voor zoover bekend, heeft geen Blanke ooit den Drakensberg, tusschen de bronnen van Tugela en Kornetspruit (waar dat moeras gelegen was volgens aanduiding van den Zulu) bereisd. Het kan dus waar zijn dat de eenhoorn zich daar ophoudt, door aangeboren schuwheid weerhouden, ooit naar lager gelegen oorden af te dalen.

De tegenstanders brachten in 't midden:

1°. Als het dier ooit in Z. A. bestaan heeft, moest toch ergens een gepetrifieerd been van zijn geraamte gevonden zijn, zooals met alle wildsoorten het geval is.

2°. Dat geen Kafferstam een naam heeft voor zoodanig dier.

3°. Dat het niet uitgestorven is, zooals de Dodo, of tot de voorwereld behoort zooals Mastodon of Mammouth, die alle sporen van hun bestaan hebben nagelaten, maar even als satyr en draak tot de fictie behoort.

4°. Dat de afbeeldingen van genoemd dier in de Boschmans grotten, profielschetsen zijn van den Rhinoceros.

De voormelde onderneming, die onder gunstige omstandigheden misschien tot stand zou zijn gekomen, onder den naam van: Unicorn Company (Limited) werd in de geboorte gesmoord, door de dreigende houding na 1860 door 't Basuto-opperhoofd Moshesh al meer en meer aangenomen, waardoor het onveilig werd, het plateau van den Drakensberg te exploiteeren. Het kon van den Natsalschen kant moeilijk beklommen worden. Dr. Stanger, waarnemend Landmeter-generaal van Natal, had vroeger te vergeefs beproefd den eigenlijken berg aan den Oostkant te bestijgen. De eenige weg voor een dergelijke expeditie was dus langs de bronnen van de Namagaxi, door Widsies-hoek en dat territorium, door Basuto's bewoond, was om bovengenoemde redenen niet bereikbaar. Geen Basuto zou zich toen op het eigenlijke plateau gewaagd hebben, omdat er nog enkele Boschmans woonden, voor wier giftpijlen zij een erge vrees koesterden.

Schrijvers opinie is dat de eenhoorn nooit geleefd heeft en dat het groote argument aan den kant van de geloovigen in zijn bestaan, namelijk de tekeningen der Boschmans, de volgende oorzaak heeft: Het is van historische bekendheid dat in de 18 eeuw twee geologen, die waarschijnlijk ook zoologische kennis bezaten, van de Kaap Noordwaarts eene ontdekkingsstocht aanvaard hebben. Al spoedig het toen bewoonde gedeelte verlatende, waren ze verplicht inboorlingen tot gidsen te gebruiken, aan wie ze, meer dan

waarschijnlijk, afbeeldingen van dieren, waaronder de eenhoorn, hebben getoond. De imitatieknobbel, bij den Boschman even sterk ontwikkeld zijnde als bij zijn neef den aap, volgens Darwin, dreef hem aan de afbeeldingen, op papier vertoond, op klip en rots te vereeuwigen en daardoor vinden wij die nu in die natuurlijke musea, van het land terug.

H E T WERKVOLK.

Voor 1870 hadden Transvaal, Natal en het Oostelijk gedeelte van den O. Vrijstaat eene genoegzame Kafferbevolking om in dienstboden te voorzien. De Zulu-kaffer zocht geld te verdienen in de dorpen om hutbelasting te kunnen betalen aan 't Natalsche Gouvernement. De Basuto werkte voor vee, gewoonlijk een tweejarige vaars per jaar. Bleef hij lang, dan vermeerderde dat vee op de plaats waar hij werkzaam was en hij vertrok eindelijk met genoegzamen rijkdom om een vrouw te ruilen. Kaffermeiden verhuurden zich zeer zeldzaam. Op de buitenplaatsen bepaalde zich 't Kafferwerk tot vee oppassen, brandstof verzamelen, water dragen enz. Hij bekommerde zich zeer weinig om kleeding. Een karos (gedroogde huid) of kombas (deken) was hem voldoende voor bedekking des nachts of bij regen, en op den dag of met mooi weder kwam hij zonder die weelde klaar.

In de andere bewoonde deelen van Z. A., waar meer met schapen en bokken geboerd werd, waren de dienstboden Hottentotten, Bastaards of een enkele Boschman. of in geval van grooten nood Griqua's of Koranna's. Gekleurde natiën hebben allen min of meer een afschuw van werk, maar die twee laatsten spannen de kroon. Een vuiler of luier individu dan een Koranna kan men zich

niet denken. Hij wascht zich liever nooit en blijft zonder voedsel, indien hij 't zelf moet bereiden.

Het werkloon werd in die streken betaald met eenige bokken of eene merrie jaarlijks. Na de ontdekking der diamant-mijnen kwam er groote verandering. Om volk te lokken werd daar veel hooger loon aangeboden, en eene tweede aantrekkelijkheid om er heen te gaan was de gemakkelijheid om sterken drank en geweren in handen te krijgen, dat daar aan Kaffers niet belet werd. Duizenden gingen, en die hun geld niet doorbrachten in de dissipaties van Kimberley of Du Toit's pan, keerden met groote sommen en helaas dikwijls met gestolen diamanten huiswaarts. De laatste konden eerst in Natal te gelde gemaakt worden, hoewel er nu en dan ook wel eens een langs het pad in den Vrijstaat voor merries veruuld werd. De smeer-winkels langs den weg floreedden door drankverkoop en de bakkers en slachters in de dorpen hadden veel voordeel. Door geheel Z. A. werd het moeilijker werkvolk te bekomen, omdat de meesten naar Kimberley vertrokken. Die toestrooming begon eerst te vermindern, toen 't bekend werd dat veel Kaffers in de mijnen verongelukten en ook doordat de verkoop van geweren aan inboorlingen gestuit werd. Een derde oorzaak was de amalgamatie der claims waardoor minder handen vereischt werden. Men moet zich echter niet verbeelden, dat de werkloonen ten gevolge van overvoerde markt daalden. De Kaffer, die zich niet vermoeit met de theorie van oorzaak en gevolg, verklaarde die daling door te zeggen: *dat het geld op was in de diamantvelden*, maar dacht er niet over, zich voor lager

loon elders te verhuren. Ik heb meermalen langs het pad gansche troepen ontmoet, die prefereerden de 300 mijlen terug te wandelen, liever dan tegen lager tarief te werken, hoewel ze door gebrek aan geld honger leden en kampten met bezeerde voeten.

De Kaffer is van natuur lui. Al het werk tracht hij op zijn vrouw of vrouwen te schuiven. Die hebben daardoor een hard lot. Zij bereiden den grond tot bebouwing door omspitten, wieden het onkruid uit, verzamelen den oogst en brengen de vruchten daarvan in den vorm van brood of bier bij hun gemaal, die voor de stroohut in de zonnestralen ligt. De Kaffervrouw is onder al de stammen eene gekochte slavin, waaruit zooveel werk gehaald wordt als mogelijk. Wat mij 't meest tegen de borst stuitte was 't volgende. Wanneer Kaffers, die onder de Blanken wonen, van de eene plaats naar de andere verhuizen, jagen de jongens het vee aan. De vrouwen dragen „de lares en penates" op het hoofd en dikwijls daarbij nog een zuigend kind op den rug. Ook jonge meiden zwoegen onder enorme lasten en de trein wordt gesloten door den vader, gemakkelijk te paard zittende, onder 't genot van zijn pijp.

Enkele malen is op dat gezicht mijn geduld opgeraakt. Ik trok dan den Kaffer van zijn paard en dwong hem den last over te nemen van de oudste of meest belaste vrouw, die ik dan beduidde te paard te stijgen. Het spreekt van zelf, dat het gansche gezelschap mij voor krankzinnig aanzag en dat, zoodra ik uit het gezicht verdween, de vroegere staat van zaken hersteld werd. Maar toch gaf mij de handeling satisfactie.

Nadat de Kaffers met den ploeg bekend werden, is het lot der vrouwen eenigszins verbeterd en het weken lang grond ompspitten vervallen. Maar 't is nog lang niet overal zoo.

Na het ontdekken der goudvelden ontstond er weer een nieuwe phase in den mijnarbeid. Er werken in en om Johannesburg van 40 tot 70 duizend inboorlingen. In de mijnen wordt het systeem gevolgd van 8 uren werk en 8 uren rust en dat gaat dag en nacht door. De Zulu-kaffers houden niet van ondergrond werk en verkiezen huisarbeid. Zindelijker van aard en meer betrouwbaar, worden zij ook daarvoor geprefereerd. — Tot onlangs konden alle kleurlingen drank te koop krijgen, maar daartegen is een wet gemaakt, die echter daaglijks ontdoken wordt, niettegenstaande de hooge boete bij vertreding.

Het maandelijksch loon is van £ 3 tot £ 4. Sommigen sparen alles wat ze ontvangen en wanneer op de terugreis niet door Blanken of Zwarten bestolen, brengen ze heel wat geld naar hun woonplaats terug. Maar het grootste gedeelte verteert alles in drank en opschik. — Gewend om bij hun kralen naakt te loopen, maken ze op hen die de Kaffers en hunne gewoonten kennen, den bespottelijken indruk van de gans met den pauwstaart. Zij trachten de Blanken na te apen in kleeding, in het naar de kerk gaan, in cricket spelen en zouden veel willen geven, wanneer ze konden slaan in 't veranderen hunner Ethiopische trekken en 't verkrijgen van rechte haren en blank vel. Het spreekt van zelf dat de gevangenen gevuld worden met deze laatste soort. Dertig jaren geleden, toen de Kaffers nog niet verplicht waren

om in 't publiek kleederen te dragen, kwam de manie om de Blanken na te apen somtijds uit., wanneer men een Kaffer ontmoette met niet anders aan 't lichaam dan een papieren halsboordje, of een weggeworpen vrouwenhoed op het hoofd. Eene Zwarte dienstmeid in Winburg, met gelaatstrekken als een gorilla, had haar geld opgespaard om ten minste op haar trouwdag rechte haren te kunnen vertoonen (zooals de Blanken). Zij schafte zich een pruik aan, waarvoor haar twee pond sterling werd afgezet. Nadat die op de peperkorrels was bevestigd, gevoelde zij zich gedurende de huwelijksceremonie hoogmoedig, voornaam en een weinig blanker dan hare omgeving.

Die imitatie-manier van de Zwarten bepaalt zich niet tot Afrika. In de Christian-Herald van 20 Januari 1898 wordt medegedeeld, dat verscheidene negerinnen in New-York de slachtoffers geworden zijn (door vergiftiging) van een experiment om hun zwarte huidskleur wit te maken.

POSTWEZEN EN POSTVERVOER VAN VROEGER

Nu, in 1897, is er gemor onder 't publiek, wanneer de post een of twee uren te laat aankomt, of wanneer het kantoor op een feestdag gesloten wordt. Het voorgeslacht had meer geduld.

De hoofdlijn in den O.-Vrijstaat liep van Colesberg tot Harrismith. Voor dien afstand werd in 1861 in eens getenderd voor £ 700. Er was toen één post per week en pakketten zoo weinig in aantal dat een pakpaard alles kon vervoeren. De contractant plaatste eenige paarden op verschillende plaatsen langs de lijn en zoolang er volop gras was en de dieren op de tusschenstatiën niet verstreken of geheel zoek raakten, kwamen de posten bij de verschillende kantoren min of meer geregeld aan. Volle rivieren vormden eene voldoende verschooning voor te laat arrivement en 't publiek was volkomen tevreden, wanneer aan 't postkantoor verteld werd „dat de post voor *de volle rivier lag*.” Geen wonder dat de contractant in groote boeten verviel, al werden die toen slechts berekend tegen $\frac{2}{6}$ per uur, want de post kwam in den winter vooral soms dagen te laat. De paarden op de wisselplekken werden niet gevoed en moesten met het droge gras klaarkomen. Soms tijds werden op kosten van den contractant paarden gehuurd, om tenminste de locale post aan te sturen,

maar dat gelukte ook niet altijd, omdat weinig eigenaars van goede paarden hun dieren wilde toevertrouwen aan postrijders, die in chronischen staat van dronkenschap verkeerden. Ik zag de Koloniale post eenmaal te Winburg drie dagen te laat arriveren op een pak-os, omdat paarden onverkrijgbaar waren. In dat jaar bedroegen de boeten meer dan de voor vervoer getenderde som en de contractant behoorde dus niets te ontvangen. Maar daar was ook raad voor. Hij had een uitgebreide familie en veel vrienden, en 't Gouvernement had geen familie. Er werden petitie's aan de regeering gericht, om den man de boete kwijt te schelden en dat werd ingewilligd.

Later kwam de bepaling dat de post langs de hoofdlijnen met een kar en paarden moest vervoerd worden. Tenders voor 3 jaren werden gevraagd over kortere afstanden, om betere controle mogelijk te maken. Na verloop van den eersten tender, maakte het Gouvernement de fout om steeds den laagsten tender aan te nemen, zoodat een contractant die gedurende dat tijdvak geheele voldoening gegeven had, op zijde gezet werd voor een ander, die een pond lager tenderde.

Het reizend publiek maakte dikwijls gebruik van die postkarren, vooral bij lange afstanden. Maar een dergelijke reis werd nooit vergeten. De kar was, vooral in het begin, een soort van kist op wielen; de zitplek op de postzakken; veelal geen of een zeer onvoldoende tent. De slecht betaalde drijver was zoo *innemend* mogelijk, zoodat men verplicht was zelf de leidsels te nemen om ongelukken te ontgaan. Geen plekken langs het pad, waar men op eenige verversching kon rekenen.

Daarbij kwam de gestadige angst dat de paarden zouden bezwijken voor de volgende statie bereikt werd en het onafgebroken schudden, veroorzaakt door klippen en gaten in een afschuwelijk pad, waardoor misschien de lever gebaat, doch de andere lichaamsdeelen pijnbank-gewaarwordingen ondergingen. De vracht was van een shilling tot 1/6 per mijl en 't was geen ongewoon verschijnsel dat een deel van den weg te voet moest afgelegd worden, omdat de paarden flauw werden, of een deel van het voertuig bezweek. Het toppunt van ellende werd bereikt, wanneer men voor een volle rivier kwam. Dan moest men daar in de open vlakte vertoeven, zonder voedsel of beschutting tegen regen en wind. Gelukkig indien binnen bereikbaren afstand een huis te zien was, waar de gewone Afrikaansche gastvrijheid kon verwacht worden.

Ik zal niet trachten te beschrijven, wat een reiziger na dergelijke ondervinding gevoelde, wanneer hij weer eens op den spoortrein reisde of in een goed hotel belandde.

WILD.

Van 1855 af heb ik de beide republieken van de Limpopo tot aan de Oranje rivier gekend en bereisd, maar om iemand die het niet aanschouwd heeft een denkbeeld te geven, hoe dat grondgebied van dien tijd af tot omtrent 1868 overdekt was met wild, daartoe voel ik mij niet bekwaam. De vlakten, bulten en holten werden begraasd door talrijke groepen van blesbokken, wilde beesten en springbokken. Hartebeesten bepaalden zich, althans in groote troepen, tot de Transvaal. In het Oosten van den Vrijstaat waren de quagga's talrijk. Leeuwen hielden zich bij voorkeur in de nabijheid van dat laatste wild op. Struisvogels heb ik nooit meer dan ten getale van 400 bijeen gezien. Die zijn van 1860 tot '63 genoegzaam uitgeroeid. De veeren begonnen toen duur te worden. Jagers schaften zich betere geweren aan. De steen-geweren van vroeger waren niet meer voldoende om de steeds schuwer wordende struis te bereiken. De rifle deed hem geheel verdwijnen. De olifant was in 1865 reeds over de Limpopo gejaagd. De andere wildsoorten zooals koedoe, eland, buffel, rhinoceros, giraffe en zeekoe (hippopotamus) werden nooit in groote getallen aangetroffen. Behalve de olifant, de rhinoceros en de volgroeide giraffe werden al de genoemde soorten door de Blanken tot voedsel gebruikt. De

Zwarten consumeerden alle. Meer dan een jager uit het district Lijdenburg heeft mij de merkwaardigheden van een Olifantsjacht verteld. Soms ging een enkele Blanke, vergezeld van 2 tot 300 Kaffers op die jacht. Allen te voet. Paarden en trekossen waren om de giftige vlieg (tsetse) in die streken niet veilig. De Blanke jager had zoodanig groot gevolg wel niet noodig, want een beperkt getal zou voldoende geweest zijn, om de wapenen, een tent, mondbehoeften en water te vervoeren, zoowel als het ivoor waarom het eigenlijk te doen was; maar de overigen voegden zich vrijwillig daarbij, aangelokt door het denkbeeld om eenige maanden lang zich te kunnen oververzadigen aan wild vleesch. Zoodra een olifant door 's jagers geweer gedood was, werden de tanden met de bijl uitgekapt. Sommige jagers behielden de slurp (snuet) voor zich als lekkernij. Het enorme dier werd dan de prooi van zijn gevolg. Het lichaam werd opengesneden en het binnenste al spoedig een tooneel van strijd over de geliefkoosde stukken, zoodat de assagaai somtijds zoowel van Kaffer als van olifantsbloed droop. Het feest werd voortgezet tot dat alleen vel en beenderen overbleven. Bij een dergelijke gelegenheid slaapt een Kaffer weinig, mogelijk uit angst dat de wakenden den voorraad te spoedig zullen opruimen. Het braden of liever half schroeien van het vleesch gaat dag en nacht door, vergemakkelijkt door de grenzenlooze massa hout, die het boschveld, waar zich het groot wild meest ophoudt, oplevert. Het zou belangrijk wezen, indien men kon nagaan hoeveel vleesch elk individu binnen een gegeven tijd bij dergelijke gelegenheid genoot. Maar 't

gewicht van 't slachtoffer en 't getal der gasten niet wetende, is zulks ondoenlijk. Ik ben echter ooggetuige geweest van een geval waar juiste opgaven konden verkregen worden, om het uitzettingsvermogen van de Kaffermaag na te gaan. Door het leeuwenveld reizende, tusschen Drakensberg en Suikerboschrand, in gezelschap van 10 wagens, buiten de mijne, schoot een onzer een wildebeest (gnu) en dat werd geheel gegeven aan de elf leiders of voorloopers. Het was een bul en die kon in de maand April niet minder wegen dan 350 pond. Met zonsondergang nam 't feest een aanvang en des morgens was er niets over dan vel en beenderen. Gemiddeld had dus elke maag meer dan 30 pond vleesch geborgen, binnen twaalf uren tijds.

Toen de eerste Blanken over de Oranje-rivier verschenen, hadden de Kaffers niet veel middelen tot het dooden van wild op groote schaal. De weinige Boschmans, hier en daar wonende, gebruikten giftpijlen. Dat proces was ook niet gemakkelijk, want het slachtoffer moest zoo nabij bekropen worden, dat de boog kon ageeren. Na den dood concentreerde het gif zich rondom de wond en werd uitgesneden.

De Bechuana's en andere stammen ten Noorden van de Vaalrivier gebruikten overdekte kuilen die alleen in het boschveld konden toegepast worden, waar de olifanten, buffels en ander groot wild instortten, maar ook volgens die practijk werd er geen groote slachting aangericht.

In het vlakke veld, vooral langs de rivieren, waar het kleinere wild, zooals blesbok, wildebeest, springbok en struis, zich des winters begaf

om dichter bij het water te wezen, terwijl de poelen in 't hooge veld waren opgedroogd, werd een ander plan gevolgd. Een reeks van vierkante kuilen „vanggaten" genaamd, werd in den grond gegraven van 12 tot 20 in getal. Zij waren omtrent 10 voet diep met steile wallen. Geen dier, wanneer het er eenmaal was ingestort, kon daar uitkomen. De gaten waren van elkaar gescheiden door een tweevoet dikken muur, waar de natuurlijke grond was blijven staan, zoodat wanneer de eerste kuil vol was, de tweede en de volgende konden gevuld worden, door dat het wild (over den vollen kuil loopende) daarin stortte, gejaagd en verschrikt door de vervolgers.

Om nu het wild naar die vanggaten te drijven, werd er een geregelde „battue" georganiseerd. Nabij en tot aan de gaten, werden twee rijen doorntakken in den grond geplant, trechtervormig toeloopende. Eenmaal daar tusschen gekomen, was er geen uitweg voor de slachtoffers dan naar die fatale gaten. Duizenden van wild werden vroeg in den morgen omringd door Koranna's en Boschmans en opgejaagd naar de wijdst opening van den trechter. Hun lot was spoedig beslist. Het eene gat na het andere werd gevuld met doode, verminkte of stervende dieren. Die nog leefden, verstikten spoedig of werden afgemaakt. De achterhoede van den verschrikten troep kon over de gevulde gaten galoppeeren en kwam dus vrij.

En nu begon het feest. De rook van de aangelegde vuren verkondigde aan vrouwen en kinderen bij de kralen achter gebleven, dat de jacht ten einde was. Geen blinde of kruipele bleef

achter, want het paradijs was voor hen geopend. Maanden van honger en een dieet van veldwortels, zouden nu afgewisseld worden door onbeperkte vulling van de maag. Bij grooten voorraad hield het feest misschien een week aan. Eerst werden de beste stukken verslonden. Dan ging men tot de minder smakelijke over en bij wijze van dessert werden de mergbeenderen gebraden. De ingewanden werden *alle* geconsumeerd. Maar niets werd gewasschen of van bloed gereinigd. Dat zou te veel tijd nemen. De wildvellen werden uitgespalkt, om in de zonnestralen te drogen en later verruild voor brandewijn of tabak en iedereen ging zeer voldaan huiswaarts om door eene nieuwe periode van honger te sukkelen tot de volgende klopjacht.

Bij zulke gelegenheden werd nog al wat wild gedood, maar de groote opruiming begon eerst na 1860. Het wild werd van toen af niet meer alleen voor voedsel gedood, maar ter wille van de huid, en veel dat eetbaar was werd roekeloos vermorst. In sommige streken werd jacht de eenige occupatie en waren vellen het circulatie-medium. In een jaar verzond een firma in Kroonstad 152,000 blesbok en wildebeest-vellen naar Durban. Springbokvellen waren van geen waarde als artikelen van uitvoer.

Door die wijze van handelen verdween het wild na verloop van tijd. In 1875 met opmetingen bezig in het district Heilbron, was ik getuige van de groote sensatie die de verschijning van een eenzaam, verdwaald wildebeest onder het jongere geslacht maakte; waardoor bleek dat kinderen van 12 jaren dat dier voor 't eerst aanschouwden,

en dat in een streek waar vroeger duizenden graasden. Ook de blesbok wordt zeldzaam; maar den springbok, hoewel niet meer in groote troepen loopende, kent nog iedereen.

In 1862 werd er rondom Rustenburg geklaagd dat de olifanten „zoodanig plaagden" in de koornlanden en nu in 1897 zijn ze ten zuiden van de Zambesi niet te vinden. Tempora mutantur, dat erkennen we allen, maar het „nos mutamur" gedeelte van 't spreekwoord, viel hard om beoefend te worden door een gedeelte van de bevolking, van jongs af aan hoofdzakelijk gewend aan een vleesch-dieet.

Oude jagers die (met mij) het genot gekend hebben van een (op kolen. gebraden) wild-maaltijd, in de heerlijke stilte van 't jachtveld, ver verwijderd van menschelijke woningen en vooral vrij van de tirannieke wetten der beschaving, zouden, indien zoo iets mogelijk ware, met een treurigen blik uit de „happy-hunting grounds" terugzien op het tegenwoordige geslacht, dat nu in dit land de toevlucht moet nemen tot „tinned meat" dat 8 of 10 duizend mijlen ver over de zee komt, en waarover veelal geen post-mortem examinatie gehouden is.

LAND-INSPECTIËN.

Volgens Emigranten-wet of gebruik, had elk inwoner in beide republieken recht op een plaats van 3000 Morgen grond. De applicant gaf bij den landdrost van het district de omschrijving van de aangevraagde plek op en kreeg daarvan copy, „uittreksel" genaamd, tegen betaling van twee shillings en zes pence. Van tijd tot tijd stuurde het Gouvernement commissies uit om open grond in een zeker district te inspecteeren, af te bakenen en aan aanvragers toe te kennen.

Die commissie, bestaande uit den Landdrost van het district, den Veldkornet van de wijk en een onofficieel lid, werd verondersteld zich vooreerst te vergewissen of de grond open was, waarmede bedoeld werd of die niet bij vroegere inspectiën reeds uitgegeven was. Doordat dit meestal verzuimd werd, kwamen er later kostbare proceduren voor. Verder behoorde dat drietal de lijnen der plaats af te rijden, merkteekens of bakens op te richten, de jaarlijksche grondbelasting (recognitie) te bepalen en vooral te beslissen over disputen, ontstaan door meer dan één aanvraag voor dezelfde plek. Het grootste recht van aanspraak was occupatie. De man, die bewijzen kon op open grond gewoond, gebouwd of handenwerk gedaan te hebben, was zeker dien grond in eigendom te krijgen. Daarna gold het oudste uittreksel, dat

evenwel op zijde gezet werd voor een jonger, dat beter en duidelijker omschreven was.

De eerste nederzettingen waren aan de rivieren en spruiten of nabij een goede fontein. Daar werd woning en kraal opgericht en wanneer de land-commissie arriveerde, had die zich alleen te bepalen tot 't opmaken van bakens tusschen de bureu, want over eigendomsrecht behoefde niet beslist te worden, om reden van occupatie. De beste gelegenheden van zoet gras, water, brandhout en natuurlijke schuiling raakten dus spoedig ont-eigend, en indien laterkomenden grond voor niet wilden hebben, moesten zij zich vergenoegen met plekken die minder goed door de natuur bedeed waren en eindelijk kwam de tijd dat er, althans in den 0. Vrijstaat, geen open grond meer te vinden was.

De inspecteurs hadden instructie om een van de tien plaatsen voor het Gouvernement te inspecteeren. Maar het Gouvernement werd hierin zeer stiefmoederlijk behandeld, omdat daarvoor veelal de slechtste plaatsen werden genomen en ook die werden spoedig weggeschonken aan kerken, waarvan 't getal door de vermeerdering van het aantal dorpen, steeds toenam. Het landsdomein in den 0. V. is dus van weinig beteekenis of waarde.

Met uitzondering van de Inspectie in het district Winburg, tijdens het Engelsch bestuur, laten de Vrijstaatsche inspectiën veel te wenschen over. Ik vroeg eenmaal aan wijlen president Boshof waarom er niet meer tijd en moeite besteed werd aan dat werk, vooral met het oog op toekomstige disputen. Het antwoord was, dat, wanneer er meer

zou moeten betaald worden dan men nu gewoon was *het publiek de plaatsen niet zou willen hebben*. Er was toen zeer weinig geld en de inspectie-kosten voor een dag en het later uitmaken van den grondbrief enz. brachten de onkosten om dergelijke present-plaats op iemands naam te krijgen op 4 of 5 pond sterling. Dat was geen kleinigheid in dat tijdvak, zoodat ik van gevallen weet, waarbij, om die uitgave te sparen, de grondbrief niet gelost en de plaats vervallen verklaard werd aan het Gouvernement. Vandaar dat men dikwijls bejaarde Boeren aantrof die geen grond bezaten, hoewel niet alleen om die geldelijke reden, maar ook omdat men nog altijd hoopte dat de Republiek zich Zuidwaarts over de Caledon zou uit-breiden en burgers die nog geen grondrechten genoten hadden, die dan in 't vruchtbare Basuto-land zouden kunnen eischen.

Grond had zeer weinig waarde in het begin der twee Republieken. Er leven nog veel personen, die weten te verhalen dat zij of hunne ouders hun woonplaats gekocht hebben voor een paar ossen of een zak koffieboonen. Het minimum van koopprijs voor een plaats werd bekend in 1859; toen het eigendom van wijlen Chirurgijn-Majoor Fraser, in Bloemfontein, verkocht werd. Een zijner plaatsen aan Kaalspruit gelegen, vol met doornhout, haalde op de vendutie, wat toen beschouwd werd een fabelachtige som te wezen. Ter wille van transport moest men den origineelen eigenaar opzoeken en vond dien in den toenmaligen baljuw van Bloemfontein. die verklaarde die plaats op zijn recht als burger van de landcommissie ontvangen, maar op denzelfden dag te

hebben verruild voor een *bottle brandewijn*. Lagere prijzen van grond zijn mij niet bekend.

Toen het land in waarde begon te stijgen, ontstonden er dikwijls processen over bakens en lijnen. De wildebeest hoorn, door de commissie van inspectie in de mierhoop gestoken, bij wijze van bakens, was vergaan of verdwenen en daarmee het grensmerk tusschen vier aangrenzende plaatsen. Een speciale landcommissie werd aangevraagd om dat geschil te beslechten. Indien men van andere onbetwiste bakens de lijnen kon afrijden in dezelfde richting als de vroegere commissie, dan kon men hopen, de gevraagde plek ten naastenbij te vinden. Maar die andere bakens, hoewel misschien niet in dispuut, waren ook niet met zekerheid bekend. Door getuigenverhoor kwam al spoedig uit, dat dat laatste bakens ook jaren na de inspectie op goed geloof was opgericht. Verder werd getuigd dat de eerste commissie gedurende het afrijden der lijnen wel eens achter struisvogels gejaagd had. Dat alleen de voorzitter een horloge bezat, dat zeer wispelturig liep. Dat het kleine zakkompas boven op een mierhoop geplaatst om de richting te bepalen, ook al „nukkerig” was en dat de Secretaris van de Commissie niet alleen de zorg had gehad over de documenten, maar ook over den drankvoorraad. Zooals alle dingen, liep dergelijk proces ook ten einde, maar waarop de uitspraak gegrond werd, was niet altijd duidelijk.

In sommige districten was de inspectie van gronden nog ruwer behandeld. Daar had men volstrekt geen moeite gedaan om bakens op te richten. De commissie ging op een hooge plek staan en noemde die in haar rapport het „Middelpunt”. Van daar

uit werd naar merkwaardige voorwerpen gevisceerd en de compasrichting opgeteekend. Maar in die oneindige vlakten ontbrak het meestal aan zulke merkwaardigheden en dan werd de top van een bult of een kliprandje genoemd, *maar geen bakens opgericht*. Of men beschreef de bakens als dezelfde van een vroeger geïnspecteerde plaats, *doch die ook niet waren, opgemaakt*. Toen later die gronden bewoond werden en men de bakens wilde weten, kon niemand met zekerheid dat zoogenaamde middelpunt aanwijzen en dus ook niet de compasrichtingen naar de bakens. Bijna geen plaats in die streken is dus nu gelegen en bewoond, zooals oorspronkelijk uitgegeven.

In 1860 werden in het district Harrismith open gronden geïnspecteerd op de volgende wijze. Het terrein werd in lange lijnen afgereden in zekere compasrichting. Op elke 60 minuten werd een merk of bakens gemaakt, bestaande uit quagga-beenderen of een stuk mierhoop op een ander. Men verbeeldde zich het terrein op die wijze zeer geregeld in parallelogrammen te kunnen opsnijden en de aanmerking dat het practisch onmogelijk was, zonder mathematische instrumenten in een golvend terrein een rechte richting af te rijden, werd met ongeloof en schouderophalen beantwoord. Geen wonder dat jaren later, niet alleen bakens, maar gansche plaatsen niet werden teruggevonden.

Nog meer moeite baarde de volgende handelwijze. De grenzen tusschen de verschillende districten werden bepaald van de eenen bergtop naar den anderen, somtijds 60 tot 100 mijlen van elkaar verwijderd. Waar en hoe die lijn op den grond liep werd niet nagegaan, zoodat gedurende de

inspectiën gansche rijen van plaatsen over en weer in het verkeerde district werden uitgegeven, *waar ze niet aangevraagd of niet in gelegen waren*. Aangezien er in de wet omtrent de inspectie van open grond verondersteld werd, dat de aanvrager dien aan de commissie moest wijzen, meende het Gouvernement niet aansprakelijk te wezen voor dergelijke misslagen, zoodat sommige personen, toen zij ontdekten dat hun grondbrieven slechts lucht-kasteelen beschreven, de vernietiging daarvan aanvroegen om van de grondbelasting ontslagen te zijn. Anderen echter geven voor, dat de Commissie, gezonden zijnde om in zeker district werkzaam te wezen, had moeten waken tegen overschrijding van de grenzen daarvan, of zoo zij daartoe de kennis of de middelen niet bezat, het werk had moeten staken, totdat die grenzen behoorlijk op het terrein waren neergelegd. Toen de plaatsen later geregeld opgemeten en in kaart gebracht werden, bleef menig eigenaar nalatig de bakens behoorlijk op te bouwen. In 1877 werd in den O. V. een wet uitgevaardigd, dat bakens van gemeten plaatsen moesten worden opgetrokken volgens voorgeschreven hoogte en breedte en bovendien met kalk witgemaakt, op poene van geldboete. Uit angst voor genoemde boete werden er bakens opgericht, waar men zich *omtrent* herinnerde een vlag te hebben zien staan tijdens de opmeting. Die misplaatste landmerken maakten de bestaande kaarten van onwaarde en brachten veel verwarring te weeg in latere opmetingen en onderverdeelingen.

DE BASUTO OORLOG.

Dat onderwerp behoort geheel tot de geschiedenis en is door bekwaamere pennen dan de mijne beschreven. Ik zal mij om die reden bepalen tot onderwerpen van misschien minder belang, gedurende dat tijdstip door mij opgemerkt en ondervonden, maar die niet vermeld zijn, zoo ver ik weet.

Op den 5den Mei 1865 verklaarde het Vrijstaatsch Gouvernement aan de Basuto's den oorlog. Ik reisde met dat nieuws per ossenwagen naar Harrismith, en aangezien er toen slechts één post per week van de hoofdstad vertrok, was ik de eerste overbrenger. Langs het pad geloofde men mij verkeerd onderricht te wezen, want de bijna algemeene opmerking was: „President Brand zal toch niet zoo gek wezen om in den winter met de Kaffers te gaan oorlog maken". Evenwel ging die oorlog door en het heeft niet weinig bijgedragen tot de populariteit en den roem van genoemden president, dat hij niettegenstaande veel tegenwerking en onder hoogst moeilijke omstandigheden, de burgers elf maanden in 't veld heeft weten te houden.

De grensplaatsen aan den kant van Basutoland werden haastig ontruimd en de bevolking week dieper het land in of begaf zich in lagere. Dat was in den wintertijd een hard geval. Men

laadde op den wagen wat vervoerbaar was en het vee werd opgejaagd; maar veel moest achtergelaten worden uit plaatsgebrek. Het huis en wat het bevatte, werd na den oorlog gewoonlijk in den vorm van een aschhoop terug gevonden. Na de oorlogen gedurende en na den grooten Trek was er een geslacht opgegroeid, wel handig met paard en geweer, maar volstrekt niet gewend aan militaire gehoorzaamheid. Het ontbrak ook aan officieren van ondervinding, want Wid-sie's oorlog van 1856 was eigenlijk slechts een patrouille geweest en die van 1858 eene mislukking. Van daar dat de nu aangevangen oorlog elf maanden duurde. Officiëren en manschappen, hoe gewillig en dapper ook, moesten leeren wat de beste manier was, om den vijand afbreuk te doen. Ontzaglijk veel tijd verging met raad houden en plannen beramen. De Vrijstaat had maar weinig manschappen in vergelijking van de tien-duizenden Basuto's. Intusschen moest de gansche grens van Drakensberg tot tegenover Smithfield beschermd worden, want overal kon de vijand den Vrijstaat indringen.

Elk Kommandautschap was voorzien van gecommandeerde of vrijwillig meegaande wagens. In de laatste sliepen eenige vrienden of verwanten te zamen; de andere dienden tot vervoer van kruit, lood en proviand. Ook voorzag het Gouvernement in veldtenten voor hen die geen wagen bezaten. In het begin had men geen gebrek aan voedsel. Iedereen had zich voorzien van beschuit, worst of gedroogd vleesch, maar daaraan kwam een einde. Het Gouvernement had reeds twaalf maanden vroeger een noedmunt in omloop ge-

bracht, namelijk banknoten ter nominale waarde van een pond sterling. Op gewoon schrijfpapier erbarmelijk gedrukt, werden zij „bluebacks" genoemd, en tot wettig betaalmiddel verklaard. Crediteuren waren verplicht die in betaling voor de volle waarde te ontvangen, terwijl de handelswaarde spoedig bleek slechts elf shilling te wezen, ergo aan den ontvanger 45 percent verlies berokkenende. 't Spreekt van zelf dat winkeliers hunne goederen naar rato in prijs verhoogden. Daarenboven werd alle crediet gestopt, door dat de civiele hoven gesloten werden. Niemand kon tot betaling gedwongen of vervolgd worden. Dat was een rigoureuze maatregel. De volksraad besloot tot die wet, omdat de meeste burgers tot 's lands verdediging in 't veld waren en zich dus niet met financieële zaken konden inlaten. De handelsstand morde erg. De winkeliers klaagden dat ze die bluebacks niet aan hun principalen konden remitteeren dan met bovengemeld verlies; maar ze konden toch hun winkels openhouden, terwijl de Boer op 't Commando niets kon verdienen, daarenboven zijn leven waagde tot verdediging des lands en niet zeker was of hij familie en vee bij zijn tehuiskomst levend zou terug vinden.

Voor dat het Commando beesten kon buit maken, tot voeding van de manschappen nadat de medegebrachte proviand verteerd was, moest het Gouvernement slachtvee opkooopen voor dat doel, zoo wel als meel, koffie, suiker, schoenen enz. Dat was met een ledige schatkist erg moeilijk.

Na September kreeg het Vrijstaatsche leger nog al buit in handen, in den vorm van beesten

en schapen en daardoor verminderden 's lands uitgaven aanzienlijk.

Het is niet onbelangrijk om eens na te gaan, wat het verlies in vee geweest is voor de Basutonatie, gedurende dien eersten oorlog. Met inbegrip van wagentrijvers, achterrijders en veewachters waren er minstens 4000 monden te voorzien, wier voornaamste voedsel vleesch was. Ik vergat nog te melden, dat zij ook Zwarte bondgenooten hadden, namelijk de Barolongs, wier spijsvertering uitmuntend was, en die geen vastendagen hielden.

Verscheidene Veldkornetten hebben mij helpen berekenen, dat de Vrijstaatsche legers honderd ossen per dag slachtten, maar dat ze niet konden nagaan hoeveel schapen en bokken. Aannemende, dat men eerst van primo September 1865 af op den vijand begon te teren, dan bedraagt dat tot 3 April 1866, toen de vrede gesloten werd, 21000 ossen. Op Thaba Bosigo zijn er volgens de laatste schatting veertig duizend omgekomen door honger, dorst en kanonkogels. Achtduizend buitgemaakt gedurende den tocht in de Maluti. Achtduizend naar 't district Winburg gezonden. Gansche troepen gestolen door de Zwarte bondgenooten en door daarop afgerichte achterrijders en veewachters.

Na den oorlog gevoelden de Basuto's de gevolgen daarvan, want in 1865 niet kunnende zaaien en dus in 1866 geen oogst hebbende, moest het weinige vee door hen gered, ook gebruikt worden. Het einde van 1866 was voor hen een tijd van groot gebrek. De vier laatste maanden van dat jaar vertoefde ik op de grenzen, werkzaam met de inspectie van plaatsen in den nieuw veroverden grond. Daaglijks kwamen groote troepen Basuto's

door de Caledon rivier, die de nieuwe grensscheiding geworden was, om graszaad te verzamelen, dat toen als voedsel moest dienen voor hen, die totaal van slachtvee ontbloot waren. Ik zag ook inkomende handelaars zeer goede paarden voor een mud koren of mealies per stuk van hen in ruil ontvangen. Dat graan diende gedeeltelijk om als zaad gebruikt te worden, maar ook om, gemengd met graszaad, hun leven te rekken. Het is geen wonder, dat Kaffers die zich dien tijd herinneren, het jongere geslacht geen oorlogzuchtige denkbeelden inboezemen. Bovendien verloor de Basuto-natie aan grond omtrent 400 plaatsen, ter gemiddelde grootte van 1500 Morgen elk.

Het einde van 1866 en het begin van 1867 gingen rustig voorbij. De meeste grensboeren gingen naar hun plaatsen terug. De geïnspecteerde plaatsen in den nieuwen grond, voor spotprijzen verkocht, omdat de koopers tot occupatie verplicht waren, werden langzamerhand betrokken, of (dat voldeed ook aan de wet) men ploegde des daags met het geweer op den rug en verbleef des nachts in naburige wacht-lagers. Intusschen waren er onder-kapiteins, zooals Machela en Maracabi, die hun volk niet in toom konden of wilden houden en de Vrijstaat kwam wederom te wapen. Men bleef zoowat drie maanden te velde, maar er werd zeer weinig bloed gestort. In de geschiedenis wordt deze tocht met den naam bestempeld van Koren-oorlog, omdat men zich hoofdzakelijk bezig hield dat product te vernielen, om daardoor den vijand afbreuk te doen.

In het einde van 1867 barstte het oorlogsvuur ernstiger uit. De Basuto-natie kon het verlies van

die vruchtbare velden niet vergeten en wilde althans nog een laatste poging wagen. Gedurende dat tijdvak werden de drie dorpen Ficksburg, Ladybrand en Wepener uitgelegd, met het doel om meer bevolking op de nieuwe grens te concentreren. De berg-vesting Timie, in de oogen der Basuto's onneembaar, werd veroverd en de vijand verloor alle hoop. Waarschijnlijk had men de geheele Lesuto toen kunnen veroveren, maar de Engelsche regeering nam dat land onder hare bescherming en de oorlog kwam ten einde.¹⁾

De verkochte plaatsen in den veroverden grond werden geoccupeerd, doch weinig bearbeid. Er was geen markt voor producten. Maar toen in 1870 de diamantvelden bevolkt werden, veranderde de toestand plotseling. De bevolking aldaar werd in de eerste jaren bijna uitsluitend door den Vrijstaat van slachtvee voorzien en voornamelijk

1) Dat die oorlog niet altijd bloedig was, blijkt uit het volgende dat tegelijkertijd aan het Europeesche spreekwoord herinnert, *dat een gesneuvelde zijn gewicht kost aan lood*. In Januari 1868 was het groote leger van den O. V. gekampeerd op de uitgebreide vlakte ten Zuiden van Gouverneurskop. Van daar werd een patrouille uitgezonden van 480 man, om den vijand afbreuk te doen. Elke ruiter was voorzien van honderd kogels of patronen. Er werd een groot getal rundvee buit gemaakt en er moest scherp gevochten worden om den vervolgenden vijand te keeren en genoemden buit te behouden. Op dien terugtocht bij de Caledon aangekomen, kregen de Blanken hulp van het Commando-lager, die zeer welkom was, omdat de ammunitie van de patrouille bijna opgeraakt was. Niettegenstaande er 48.000 kogels verschoten waren, taxeerden de door mij ondervraagde krijg's-officiëren en manschappen het verlies van den vijand aan gesneuvelden op niet meer dan 25 man.

van broodstoffen uit den Veroverden grond. Geld werd overvloedig. Het Gouvernement begon de bluebacks „à pari" in te wisselen, waardoor dat papier gelijk geacht werd aan gewone banknoten en eerst in 1882 geheel verdween.

DE BLIJDE BOODSCHAP.

Er is gedurende de laatste 80 jaren niet weinig inkt en papier vermorst, door zendelingen en anderen, om de wereld te overtuigen dat de Afrikaansche Boer niet verlangt dat het Evangelie aan de gekleurde stammen zal verkondigd worden. De waarheid is, dat hij alleen objecteert tegen de wijze waarop het verkondigd wordt. Niet alles wat onder den naam van Evangelieverkondiging doorging, konden de Blanken van Z. A. goedkeuren. De vruchten die het werk opleverde waren te bitter, en van het oogenblik dat de Boeren daarover begonnen te klagen, maakten zij zich de zendelingen tot doodvijanden. Deze laatsten geassisteerd door de drukpers, die alleen van hun kant geïnformeerd werd, terwijl de Boeren geen kans hadden hunne grieven bekend te maken, hadden niet veel moeite de wereld te doen gelooven, dat Afrikaners „per se" tegen Evangelisatie der Heidenen gekant waren.

De kinderen en kleinkinderen van hen, die in Europa door den slavenhandel rijk geworden waren, wilden het familie-geweten een weinig verlichten, door nu naar den anderen kant over te slaan. Het vroegere handels-artikel „Black Ebony" moest zoo spoedig mogelijk door dik en dun Christelijke vormen aannemen, op gelijken voet met de Blanken gebracht en met de zegeningen

(sic) der beschaving bekend gemaakt worden. Roerende verhalen over de bekeering van enkele individuen en statistieke opgaven van de toetreding van duizenden tot het Christendom werden met graagte in Engeland en elders gelezen. De vromen stijfden het zendingfonds met hunne gaven, denkende daarmede een goed werk te doen, en de minder vromen zagen een nieuw veld geopend voor den handel in kleederen, vuurwapenen en vuurwater. Dat het werk zeer oppervlakkig was en bijna geen vruchten droeg, kwam men niet te weten. Het ging intusschen daarmede zooals met Karel den Groote, die zich beroemde vijf duizend Saksers op een dag in de Elbe gedoopt te hebben en met de Jezuïetenpaters die aan groote troepen Indiërs hetzelfde verrichtten met de brandspuit.

Die in Afrika wonen, hebben genoeg geleerd wat bekeerde Kaffers waard zijn. Zij prefereeren de onbekeerden, die nooit kerk of school of zendingen gezien hebben. De „rauwe" Kaffer, niet door oppervlakkige beschaving bedorven, is nog zoo kwaad niet. Hij geeft u niet den indruk van de gans met den pauwstaart, dat de onverdraaglijke, eigenschap is van zijn pseudo-beschaafde en bekeerde (!) broeder.

Aan Kafferstammen kan, met hoop van welslagen, het Evangelie verkondigd worden, wanneer zij verder onbeschaafd blijven. Het lot van de beschaafden schijnt te wezen, dat ze als schuim in de maatschappij der Blanken boven drijven en door omstandigheden afgescheept en weggeworpen worden.

En is dat nu alles de schuld van de Evangelieverkondiging aan de Gekleurden?

Het antwoord daarop is volmondig: Neen! Ieder, die uit Christelijke ouders geboren is, kent het gebod dat het Evangelic aan alle volkeren moet verkondigd worden. Maar de fouten in de uitvoering begaan zijn:

1°. Het onverstand om Wilden of halve Wilden, zedelijk en maatschappelijk, in 19de eeuwse Christenen te willen transformeeren.

2°. De dwaasheid, dat het Christendom tegenwoordig niet schijnt te kunnen verbreid worden dan in gezelschap van sterken drank, weelde en modezucht.

3°. Dat verzuimd wordt den kleurling duidelijk te doen verstaan, dat zijn eenig mooglijke positie in de maatschappij der Blanken is die van houtkapper en waterdrager, en dat elke poging tot ontduiking van dat fatum tot zijn verderf moet leiden.

Ten opzichte van dit laatste zal men mij misschien tegenwerpen dat er reeds Zwarte bisschoppen, Zwarte dokters, Zwarte advocaten enz. zijn. Maar zijn zij een maatschappelijk succes? Was het voor hen niet beter geweest niet uit hunne omgeving gerukt te zijn? Voelen zij zich gelukkig? Zij zijn niet veel anders dan broeikast-planten!

Naar mijn bescheiden oordeel behoorde de zending, die de blijde boodschap in *partibus infidelium* komt brengen, het opperhoofd eerst over te halen, om zijn grondgebied te sluiten voor winkels en kantens. Hij zal daardoor de donatiën en subsidiën van den handelsstand verbeuren, maar de apostelen, wier opvolger hij voorgeeft te wezen, hadden die hulp ook niet.

Er wordt heel wat sensatie veroorzaakt door

't verhaal dat Chaka, nu en dan bij feestelijke gelegenheden een paar honderd Kaffers liet doodsteken, maar dat wij, Blanken, millioenen vermoorden door opium of brandewijn aan hen te verruilen of dat wij hunne behoeften vermeederen door ze bekend te maken met weelde, waardoor hebzucht, diefstal en onzedelijkheid aangekweekt wordt, verontschuldigt men door de machtspreuk: „'t Is goed voor den handel".

De grootste diefstal in de geschiedenis bekend, is de verdeeling van Afrika door de Europeesche mogendheden, nu eenige jaren geleden. De kaart werd op de tafel gelegd en dat werelddeel evenals een watermeloen aan stukken gesneden. Er was een weinig ruzie over te veel schil of te weinig kroon, maar de verdeeling kwam klaar. De inwoners van het land werden niet geraadpleegd. De diefstal wordt gerechtvaardigd door 't oude refrein: *Goed voor beschaving en handel*; maar dit beteekent practisch invoer van whisky en jenever, en moderne behoeften. Het eindelijke lot der bevolking is dan ook zoo als gewoonlijk *verdwijning*. De vruchten der civilisatie zijn tot nog toe: syphilisatie, dronkenschap, zucht tot pracht en opschik en huichelarij.

In de beide republieken blijven Blanke en Gekleurde gemeenten en kerken van elkander afgescheiden. Dat is een natuurlijk verschijnsel. Paarden en quagga's, hoewel veel op elkander gelijkende, loopen in afzonderlijke troepen. Bovendien zijn Zwarten en Gekleurden in Afrika *zeer geurig*, iets dat volgens Jules Verne ontstaat uit eene gal-werking, verschillend van die van het Kaukasische ras. In de open lucht is dat mis-

schien dragelijk, vooral op een winderigen dag, maar in een besloten ruimte, zoo als een kerk, doet het erg verlangen naar 't einde van den dienst. Op de locale spoorwegen reizen Blanken en Zwarten in verschillende wagens. Ook dit is uit eerbied voor versche lucht.

In vroeger jaren bekommerde de Gereformeerde kerk zich zeer weinig over de Gekleurden. Die laatsten moesten maar tevreden wezen met *de kruimkens die van de tafel hunner heeren vielen*. Aan menig Gekleurde dienstbode kon men toen bemerken, dat hij of zij die kruimkens genoten had. Een Kaffer of Hottentot in een Boerenfamilie opgebracht was zeer te verkiezen boven de individuen die later van schoolplaatsen kwamen, meestal gepromoveerd in de zeven hoofdzonden.

Het is voor het blijven bestaan der Gekleurde bevolking te hopen, dat er spoedig een manier van Evangelie-verkondiging bedacht worde, die niet haar maatschappelijk bederf en geheele verdwijning teweegbrengt.

LAGERE RECHTSPLEGING

In de eerste jaren van het bestaan der Republieken werden rechtbank en bali gevuld door een personeel, waarop nog al veel aan te merken was. Kapenaars of uitlanders, die de landstaal konden spreken en die lezen en schrijven geleerd hadden, waren zeker een ambt te verkrijgen, en zoo dat niet spoedig gelukte, huurden ze een kamer, kochten papier, inkt en een paar wetboeken en zetten zich neder als Generaal-agent op een dorp. Als de nieuwe landdrost geregeld naar de kerk ging, vriendelijk was tegenover iedereen die 't kantoor bezocht, en het „suavitor in modo" beoefende op den rechterstoel, was hij zeker van populariteit en kon zonder de minste rechtskennis, zijn post jaren lang blijven bekleeden. De agent vond een karig bestaan in brieven schrijven, nu en dan een transport uitmaken, Kafferzaken en kleine vendutiën. De groote vendutiën werden meestal gehouden door rijke of schijnbaar rijke winkeliers, omdat die door het publiek voor meer soliede aangezien werden. In voorspoedige tijden of wanneer het dorp zich uitbreidde, verscheen een tweede agent en dan hoorde men meer van procederen over bakens van plaatsen, of over laster en eerschennis. De behandeling dier zaken deed een nieuw tijdverdrijf en genot ontstaan voor de bevolking van dorp en wijk, want weinigen ver-

zuimden om de pleidooien te gaan hooren en de slimheid en vinnigheid te bewonderen, waarmede de twee agenten elkander bestreden.

Ten platten lande regeerde de Veldkornet. Hij werd door de bewoners der wijk gekozen. Hij genoot een zeer klein salaris en werd heinde en ver ontboden om recht te doen. Voor die ritten werd hij zeer min of in 't geheel niet betaald, behalve in Kafferzaken, waarvoor hij gewoonlijk zorgde in vee beloond te worden. Later werd dat baantje voordeliger, toen hem werd opgedragen de jaarlijksche hutbelasting te collecteeren van de in den Staat woonachtige Kaffers. Hij had slechts het bedrag te verantwoorden van een getal gedrukte kwitantien, hem door 't Gouvernement gegeven, maar in veel gevallen ontving hij, bij gebrek aan kontanten, vee in betaling *tegen zijn eigen taxatie*.

Een Veldkornet is eigenlijk een soort van politie-commissaris, vooral in vredestijd. In de oogen der Kafferbevolking evenwel een „Mumbo-Jumbo". Zijn ijver om het publiek van dienst te wezen gaat somtijds wel wat te ver. Ik weet van een geval, waarin het Gouvernement verplicht was een dergelijk ambtenaar te schorsen, omdat hij te hoog begon te vliegen. Het werd bewezen dat zijn ambitie hem vervoerd had om te ageeren als notaris, procureur, weesheer en rechter. Alles was geschied met toestemming van partijen, zoodat hij niet vervolgd werd, maar 't bleek dat hij zoo ver gegaan was, dat hij zelfs boedel-verdeelingen en echtscheidingen behandeld had. Zijn publiek was echter volstrekt niet tevreden met die afzetting, want hoewel zijn rechtspraak niet kosteloos verkregen werd, waren er geen zegelrechten of kantoor-penningen, en

vooral geen pleitbezorgers te betalen. Iedereen droeg persoonlijk zijne belangen voor en onze Solon deed daarna uitspraak in een lange rede, doorgaans doorspekt met hooge woorden, waarvan hij niet altijd de ware beteekenis kende, daarbij zorgende dat beide partijen een weinig gewond, maar ook gezalfd werden.

Een verschijnsel van hoogen rang was de resident-vrederechter. Zoo iemand werd geplaatst op een dorp, dat nog niet tot hoofdstad van een district verklaard was. Zijn salaris was ontoereikend, waarom hem toegestaan werd, privaats agentswerk te verrichten. Hij moest dus het gansche publiek te vriend houden en vooral zorgen niet in onmin te geraken met den herder der gemeente. Hoewel het recht zeer elastiek was in zijn handen, kwamen er somtijds toestanden, waarin hij te kiezen had tusschen schromelijk onrecht in de uitspraak of de vijandschap van een uitgebreide familie. Maar er deden zich ook gevallen voor, waarin Salomo's wijsheid te kort geschoten zou zijn. Zoo iets geschiedde in 1868 in een der Noordelijke districten van den Vrijstaat. Een transportrijder had zijne ossen des nachts den vrijen loop gegeven. Voor het aanbreken van den dag ontwakende, had hij ze vreedzaam grazende gevonden in de nabijheid van een bezaaid land. Waarschijnlijk hadden zij zich te goed gedaan aan iets wat smakelijker was dan gewoon gras, want ze schenen bijzonder rond en gevuld. Hij spande spoedig in en reed verder. Doch de eigenaar van het land, die de goede gewoonte had des morgens vroeg naar zijn zaaierij te gaan kijken, bemerkte spoedig dat er bezoekers geweest waren. De sporen vol-

gende, kwam hij bij de uitspanplek en begreep alles. Had hij de overtrcders op de daad betrapt, dan was het gemakkelijk geweest schadevergoeding te krijgen, maar ze waren vertrokken. Hij volgde een van de vele sporen in 't pad en vond nabij het dorp een uitgespannen wagen. De eigenaar daarvan, die zeker dergelijk bezoek had verwacht, had zijn volk op alle vragen geprepareerd en de boer kon niets te weten komen. De zaak word voor den rechter gebracht, maar klager had geen getuigen en kon niets bewijzen. Natuurlijk stond hij in familie betrekking tot den rechter, en verwachtte dus in 't gelijk gesteld te worden, tegenover een vreemden transportrijder. Maar deze laatste hield vol, dat hij daar niet had uitgespannen. De rechter wist, dat de oogen van 't gansche aanwezige publiek op hem gevestigd waren, verwachtende dat zijn wijsheid een uitweg zou vinden. Maar hij ontving geen ingeving. In de spanning riep een stem uit de toehoorders: „Beboet partijen met vrij drinken voor 't aanwezig publiek"! Hier was een stroohalm om aan vast te grijpen en beide litiganten stemden toe, klager omdat hij niet kon vorderen en verweerder omdat hij er zoo goedkoop afkwam. Rechter, partijen, bode en toeschouwers gingen in optocht naar de eenige kantien in het dorp. Daar nam ieder wat hem aanstond, op kosten van eischer en verweerder. Alle soorten van drank waren verkrijgbaar, doch werden getapt uit een en 't zelfde vat Natalsche rum, genoegzaam met water vermengd om de keel niet dadelijk te verbranden.

Een hooger hof was dat van den landdrost, al of niet bijgestaan door heemraden. Na 1868 waren

meer bekwame personen in die betrekking gekomen dan vroeger. Maar wanneer in dienst of met verlof afwezig, werd de rechterstoel tijdelijk bezet door een of ander inwoner van het dorp, wien het totaal aan wetskennis ontbrak, maar die dikwijls geneigd was tot misbruik van de hem tijdelijk verleende macht. Een dergelijk persoon had aan zijn huis eenige reparation te verrichten en spreekwoordelijk zuinig zijnde, daartoe twee arme rondloopers (tramps) gehuurd, die aanboden het werk voor den halven prijs te verrichten. Na ontvangst van de karige betaling, gingen zij te voet verder. Doch den volgenden dag viel een der door hen ingemetselde vensters uit den muur. De waarnemende magistraat, zich zijn tijdelijke macht herinnerende, stuurde den baljuw achter hen aan, met een crimineelen lastbrief voor „verknoeien van werk" en toen ze voor hem gebracht werden kreeg hij het (in zijn eigen zaak als rechter zittende) zoo ver, door bedreiging met gevangenisstraf, dat ze het werk repareerden.

Een kerkeraad is ook een lager hof. In een oud notulenboek van die instelling, werd mij als zeer merkwaardig getoond de volgende zinsnede: „Dat de kerkeraad eenparig van meening was, *dat de beschuldigde zijn onschuld zou moeten bewijzen.*"

Landcommissies waren ingesteld om in eerste instantie grondkwestiën te beoordeelen en te beslissen. Zij waren evenals de vroeger vermelde inspectie-commissie samengesteld uit den landdrost van het district (later vervangen door een vaste districtsvoorzitter), den Veldkornet van de wijk en een niet-officieel lid, gekozen door het aanwezige publiek. Bij dergelijke gelegenheden was

het kiezen van laatstgenoemde van veel belang. De familie en vrienden der disputanten waren van alle kanten opgekomen en de burens bleven ook niet weg. Beide partijen deden al het mooglijke om iemand gekozen te krijgen, die hen geneegen was. Niet dat directe partijdigheid verwacht werd, maar aangezien de te beslissen kwestie gewoonlijk van opinie afhing, doordat uitleg verlangd werd van de onvolledige en duistere omschrijvingen der vroegere inspecteurs, was het veel waard een vriend in de commissie te hebben.

Gewoonlijk ging de commissie eerst naar het veld om eene inspectie „in loco" te houden, vergezeld van de gansche „posse", te paard of in karren. Daarna vergaderde men in de woning van een der partijen, gewoonlijk waar de grootste plaatsruimte was, om de commissie en het auditorium onder dak te kunnen nemen. De huismoe-der had een drukken dag om 't groote gezelschap van koffie, thee en voedsel te voorzien. In den regel werd door de commissie gepaste deftigheid bewaard en orde gehouden, maar tabaksrook konden ze niet weren, evenmin den wind beletten door de noodwendig openstaande deur, of het ongezonderde dak te waaien. Ik was in 1880 getuige bij een landcommissie in het district Winburg, die twee dagen aanhield en waar gepleit en getuigenis afgenomen werd in een kamer, waar op de ongezonderde balken twee botervaatjes en een doodkist stonden, de laatste gevuld met gedroogde vruchten, om toch niet ledig te staan, zoolang hij niet in dienst trad.

DE OSSENWAGEN.

In Noord-Afrika heeft de kameel den bijnaam gekregen van „het schip der woestijn”, waarschijnlijk om zijn groot draagvermogen. In Zuid-Afrika zou ik den ossenwagen noemen „een huis op wielen”. Het slaapvertrek vormde de bovenverdieping en bestond uit een veeren bed, rustende op een houten kadel van gevlochten riemen voorzien, waardoor schokken en stampen eenigszins werd tegengegaan. Daaronder werden de reisbenodigdheden op de buikplank geplaatst. Het geheel was overdekt door een cylindervormigen kap met verticale zijwanden, waaraan de geweren waren opgehangen, zoowel als eenige zij-zakken waarin kleine benodigdheden konden geborgen worden. Voor en achter een kist tusschen de wanden sluitende, ook wederom bergplaats gevende aan kleederen enz. Op de eerste zat de drijver met een lange zweep en naast hem meestal een mannelijk lid van 't gezelschap. De voorossen werden geleid door den voorlooper, meestal een Kaffer of Hottentot, die een aan de horens verbonden riem in de handen hield en die verondersteld werd de trekdieren voor te gaan in het kiezen van de meest begaanbare deelen van het pad om gaten en kleppen te vermijden.

Aan den buitenkant van den wagen waren kistjes vastgemaakt voor benodigdheden, die bij

elke uitspan-plek te pas kwamen. Watervat en remschoen waren onder den wagen opgehangen aan sterke ijzeren haken. Dit is een korte beschrijving van den ossenwagen, waarmede de eerste Trekboeren hunne lange tochten aanvingen en waarvan het model tot omtrent 1860 gevolgd is. Zij droegen zelden meer dan 2500 ponden gewicht. De wagens van later tijd werden veel grooter en sterker gebouwd, zoodat ze driemaal zooveel konden dragen, doch waren slechts over eene lengte van zes voeten overdekt en leverden dus voor reizigers minder gemak op om in te verblijven. De snelheid was zoodanig dat men altijd loopende den wagen kon bijhouden. Door de totale afwezigheid van bruggen in die dagen, moest elke stroom doorwaad of doorgezwommen worden. Dan werden alle voorwerpen, die niet mochten nat worden op den kadel gepakt en dikwijls menschen- of ossenlevens bij dien overtocht gewaagd en verloren. Was de rivier geheel niet over te trekken door een te hoogen waterstand, dan bleef men op den oever vertoeven tot dat het water gezakt was. Verlangen naar huis of naar het einde der reis, maar vooral de angst dat koffie en brood zouden opraken, waren de eenige onaangenaamheden van het oponthoud, maar tijdverlies was niet van veel belang, want dat artikel had toen geen waarde.

Rookten, slapen, eten en koffie drinken waren de eenige middelen om den dag door te leven, want couranten of boeken waren gewoonlijk niet aan boord en de onderwerpen van gesprek zeer beperkt. De hersens werden dus niet erg ontwikkeld gedurende dat gedwongen oponthoud, doch

menschen en vee werden gedurende dien rusttijd vet en dat wordt in Z. A. onder de zegeningen gerekend.

Hoewel het vervoer per ossenwagen in moderne oogen pijnlijk langzaam gaat, heeft het ook zijn aangename zijde. Men leeft en slaapt in volmaakt zuivere lucht; heeft altijd eetlust; kan zich aan 't jachtvermaak overgeven en somtijds zwemmen of visschen. In den tegenwoordigen tijd kan dergelijke tocht veraangenaamd worden door een halve bibliotheek op te laden en zich van alle versnaperingen (in drogen of natten vorm) te voorzien, om eentonigheid van dieet te ontgaan. Onder die omstandigheden en vooral met aangenaam weder, ver verwijderd van eenige menschelijke woning, in de onmetelijke ruimte waar geen geluid het oor treft, dan dat door een enkel wild dier op verren afstand voortgebracht wordt, geniet men iets dat in dichter bewoonde landen onverkrijgbaar is. Ik begrijp dat menig-een 't vervelend zou vinden, maar beken het te prefereeren boven eene reis in Europa van het eene hotel naar het andere, gekleed „à quatre épingles" en omringd van een groot gezelschap, de stereotype merkwaardigheden afhandelende, aangegeven in den een of anderen „Gids voor reizigers".

Men kan zich nu voorzien van alle eetwaren, in vertint blik gepakt, maar vroeger bestond die kans op vergiftiging niet. Wel is waar was de *ménu* zeer beperkt, maar men was zeker gezond voedsel te genieten. Gedroogde beschuit, koffie en suiker, werden in groote hoeveelheden opgeladen. Voor vleesch werd op het geweer vertrouwd, en was wild somtijds niet te bekomen, dan werd een schaap of bok gekocht bij Boeren-

plaats of Kafferkraal. In de groote wildernissen was men evenwel zeker, wild te ontmoeten. Op een bepaalden jachttocht gaf het schieten van een zee-koe (hippopotamus) aanleiding tot een ware smulpartij. Nadat het vette monster geslacht en uiteen gesneden was, werden sommige deelen op de volgende manier bereid.

De Kaffers groeven een gat in den grond. Daarin werd een massa hout verbrand, tot dat de zijwanden zoo warm mogelijk geworden waren, waarna het vuur werd verwijderd. Een schoon gewasschen platte klip werd op den bodem gelegd, waarop uitgezochte stukken van genoemd vleesch werden gedeponneerd. De kuil werd daarna luchtdicht toegemaakt en aan zich zelf overgelaten. Gedurende den nacht stooft de massa volkomen gaar.

Wanneer het uur van den morgen-maaltijd aanbrak, werd de kuil omringd door het Blanke gezelschap (de Kaffers hadden den ganschen nacht door gebraden, gegeten en geraasd) waarvan elk lid gewapend was met zakmes en vork of somtijds ook met het soort van vorken, waarvan Koningin Elisabeth zich in hare jeugd bediende. Men moet zoo iets geproefd hebben om het te waardeeren. Ik kan het niet beter vergelijken dan bij zeer goed, vet jong kalfsvleesch. Maar men wordt er niet zoo spoedig van verzadigd en kan er dus meer van genieten. Zelfs Lucullus zou het niet veracht, maar er Falerner bij gebruikt hebben, terwijl wij ons vergenoegden met zwarte koffie, uit blikken bekertjes.

Behalve voor lange jacht- of landstochten behoort de ossenwagen, als bepaald middel van vervoer voor reizigers, tot het verledene.

MENSCHENETERS .

In Duitsche landkaarten van Z. A., gedrukt omtrent 1853, staat met groote letters te lezen „Menschenfresser", de afstand vullende tusschen Colesberg en Delagoa-baai. Die opgave was geheel onjuist want dat deel van het vaste land was toen reeds geheel geoccupeerd door Blanken en er bestaan geen volks-sagen noch geschreven mededeelingen dat de daar wonende Bechuana's daarvan een gewoonte maakten, die iemand het recht gaf hen Kannibalen te noemen.

Er is volstrekt geen reden om te gelooven, dat ten Zuiden van de Zambesi die manie ooit zoover ontwikkeld is als in Azië, waar o. a. in de Fiji-eilanden geen opperhoofd ooit bruiloft of een ander gewichtig feest zou gevierd hebben, zonder zijn gasten een gekookte zendeling als hoofdschotel voor te zetten. Toch moet het hier bekend geweest zijn, want in de taal der Bantu-stammen zoowel als in het Sechuana, zijn er woorden om dat denkbeeld uit te drukken.

Ten Westen van Korannaberg, nabij de bovenwaters van Vetrivier en Verkeerde Vleij ligt een eenzame heuvel Menschenvreetersberg genaamd. Ik sprak eenmaal met den Franschen zendeling Dumas, die eene statie had onder het volk van Malitzani in de nabijheid van gezegden heuvel, over de mooglijke beteekenis van dien naam en hij

erkende dat sommigen van zijn kudde vroeger daaraan toegegeven hadden, doch dat het nimmer algemeen geworden was en zich bepaald had tot enkele „lekkerbekken."

Gedurende den Koren-oorlog van 1867 werden twee Kaffers in die streek door een patrouille gevangen genomen. Maowa-Kaffers en Barolongs, die het Commando vergezelden, waren eenstemmig in hun opinie dat genoemde gevangenen menscheneters waren, hetgeen zij verklaarden te kunnen zien aan zekere hals-ornamenten, door eerstgenoemden gedragen ¹⁾. Doktor Krause Sr. die toen het leger als geneesheer vergezelde, gaf zich de moeite om die zaak te onderzoeken en vertelde mij later dat hij overtuigd was dat genoemd tweetal zich aan dergelijke versnaperingen overgaf, wanneer de gelegenheid zich aanbood.

Oude Basuto's hebben mij verteld, dat Moshesh, lang voordat de Vrijstaat door Blanken bewoond was, eenmaal een gewapende troep uitgezonden had om een gezelschap menscheneters uit te roeien, tot dien maatregel gedwongen omdat verscheidenen van zijn *vetste* onderdanen op geheimzinnige wijze verdwenen.

Toen in 1857 de Amakoza-stam door de onvervulde profetiën van Umlanghazi tot armoede en hongersnood gebracht was, vluchtten de meeste individuen tot dien stam behorende naar de Kaap kolonie en ook naar den Vrijstaat. Gewoonlijk kregen die levende geraamten op de meeste plaatsen voedsel en sleepten zich dan verder, omdat niemand lust had hen als werkvolk te huren. Maar

1) Wellicht spaarden de gastronomen de verstandskiezen hunner slachtoffers.

de instrooming nam zoodanig toe, dat liefdadigheid en medelijden begonnen te verminderen. Toen ik niet ver van Smithfield een paar uren op een buitenplaats vertoefde, vertelde mij de huismoeder dat in dien tijd een dergelijke hongerige troep bij hare woning was aangekomen en hoewel zij altijd zooveel mogelijk voedsel verschaftte, zij toen niets eetbaars in voorraad had en dus die Kaffers ongetroost verder zond. Een uur later zag zij in de richting waarheen zij verreisd waren, rook opgaan en bevreesd dat misschien een of meer harer schapen aan den honger dier reizigers opgeofferd was, zond zij haar zoon te paard uit om hoogte te nemen. Hij vond het gezelschap vreedzaam rondom het vuur gezeten een jongen Kaffer oppeuzelende, die op de kolen gebraden was.

In Natal zijn ook sporen te vinden van Kannibalisme, nabij de bronnen van de Tugela. Een weinig ten noorden van den 1400 voet hoogen waterval dier rivier is een spelonk gevuld met menschenbeenderen. Een oude Kaffer, over dit onderwerp (omtrent 1879) ondervraagd, vertelde als volgt: „Toen Mosilikatze met zijn volgelingen het land overstroomde, moordende en plunderende tot aan de Umzinkulu, vluchtte onze kleine stam, die niet tot de Zulu-natie behoorde. naar het boven-einde van de Tugela, waar wij ons in de afzetten van Drakensberg goed konden verschuilen. Wij waren zonder vee of ander voedsel, aangezien alles weggevoerd of verwoest was door de veroveraars.

Om het leven te behouden, overvielen wij Zulu's en Amabakwa's, waar wij hen konden verrassen. Het groote rotsblok nu nog in de spelonk aanwezig, diende als tafel waarop de gevangenen omgebracht en verder verdeeld werden."

MILITAIRE ONTMOETINGEN.

In het jaar 1858 geschiedde er veel in Bloemfontein dat merkwaardig was. De onvoldoende afloop van den Basuto-oorlog had in de Noordelijke districten eene ontevredenheid tegen de regeering doen ontstaan. Petitiën werden gezonden aan Kommandant-Generaal M. W. Pretorius in de Transvaal, waarin men hem om hulp verzocht, tegelijk duidelijk te kennen gevende, dat men van zijn bestuur veel meer heil verwachtte dan van het tegenwoordige Gouvernement. De eischen door Pretorius een jaar vroeger gedaan, met het daarop gevolgde standje aan Renoster rivier, hadden dien heer niet zeer populair gemaakt in de hoofdstad van den O. V. Hij werd evenwel beleefdelijk ingehaald door President Boshof en eenige Bloemfonteiners, die hem zeven mijlen ver te gemoet gingen. Zijn gevolg echter, voornamelijk bestaande uit ontevredene Vrijstaters, veroorzaakte genoeg achterdocht bij de regeering om maatregelen te nemen tegen een mogelijke Coup-de-main. Veldkornet Every droeg mij op om het fort te bezetten met eenige burgers die hij mij zou toezenden. Zijne instructiën waren, dat ingeval de Vrijstaatsche vlag *vi et armis* zou worden neergehaald en verdwijnen van de publieke kantoren (toen op het marktplein) ik onmiddellijk een bombardement moest openen op gemelde gebouwen, want dat het in dat geval zeker

was, dat de ontevredenen eene overrompeling bewerkstelligd en zich daar genesteld hadden. Niet weinig geveild met het in mij gestelde vertrouwen, en de *hooge* militaire verantwoordelijkheid (100 voeten boven 't overige Bloemfontein) van mijn post gevoelende, spoedde ik mij naar het fort. Ik begon met een inspectie van het geschut. De kanonnen maakten op mij den indruk van aan influenza to lijden.¹⁾ Kogels waren overvloedig voorhanden, maar kruit was niet te krijgen. Oude Karel van Eerde, de fortbewaarder, kon geen sleutels van het kruitmagazijn verschaffen en toen ik hem mededeelde, dat ik de ijzeren deur van het vertrek ging openbreken om het noodzakelijke artikel in handen te krijgen, verzocht hij mij hem tijd te willen geven zich met zijne vrouw in veiligheid te begeven, aangezien zij volstrekt niet gesteld waren op een geforceerde hemelvaart, die hij voorspelde als ik mijn voorgenomen operatie op genoemde ijzeren deur doorzette, omdat de vloer van het magazijn bestrooid was met kruit.

Ik dacht eenige oogenblikken na om mij een precedent in de geschiedenis te herinneren, hoe b.v. Napoleon of Wellington een bombardement leverden zonder kruit, maar faalde daarin. Er bleef dus niets over, dan met de mij toegezegde manschappen met het zwaard in de vuist de wallen te verdedigen, ingeval de vijand het fort aanviel. Er waren genoeg oude dragondersabels uit de Engelsche occupatie in voorraad voor dat doel. Ik ging mijne krijgsbroeders opzoeken, *doch vond nie-*

1) Zeer kort daarna barstte er een tijdens het afschieten van saluutschoten, den dood veroorzakende van Holgate en twee andere vrijwilligers.

mand. Ik hoorde later dat allen hun oorlogsvuur hadden onderdrukt, voor de nieuwsgierigheid om naar het *standje* te gaan kijken bij het kantoor. Is er een voorbeeld in de geschiedenis te vinden , waarin een kandidaat-held een dergelijk koud water bad ondervond ? Nog meer koelte echter ontmoette ik, toen ik des avonds aan wijlen president Boshof mijne teleurstellingen mededeelde. Hij vroeg mij of ik waarlijk zoo ver zou gegaan zijn als bombardeeren en toen ik antwoordde dat ik geen oogenblik zou gewacht hebben mijne instructiën uit te voeren, schudde hij 't hoofd en keek mij hoogst bedenkelijk aan. Ik heb na dien tijd nog dikwijls kruit geroken, maar mijn streven naar militaire distinctie was na bovenstaande ontmoeting erg verflauwd.

Terwijl in hetzelfde jaar de burgers nog in het veld waren in den eersten Basuto-oorlog, stuurde Veldkornet D. van Tonder een bericht naar Bloemfontein „dat de aarde overdekt was met Kaffer-sporen tusschen Modderrivier en Caledon" en dat hij assistentie verzocht in manschappen om daar te gaan patrouilleeren. Een dertigtal van ons boden zich als vrijwilligers aan en rukten met paard en geweer uit om zich bij het zestigtal burgers te voegen onder voornoemden Veldkornet. Levensbehoefte en ammunitie in een paardenwagen vergezelde ons troepje. Wij vonden geen sporen en zagen geen vijand en ons eenig wapenfeit was 't verbranden van een eenzame stroohut op den wal van de Caledon, toen nog de grens tusschen den O. Vrijstaat en Basutoland. Wij hadden er intus-

schen niet op gerekend, dat die roemlooze tocht zoolang zou duren en begonnen te ondervinden dat onze proviand opraakte, zoodat wij door nood gedreven (ik schaam mij het te bekennen) tot plunderen van de verlaten plaatsen oversloegen. Wij waren echter nog geen Kozakken geworden, zoodat onze zucht naar buit zich bepaalde tot pluimvee en jonge varkens, die nog al te krijgen waren. Ons laatste bivouac was erg *saai* op de plaats Donkerpoort, omtrent 10 mijlen van de hoofdstad. Wel maakten wij een dozijn vette eenden buit en kregen een grooten ijzeren zeepot in handen, waarin we ze dachten gaar te maken, doch ontdekten te laat dat brandstof niet te vinden was. Waren wij in een vijandelijk land geweest, dan zouden de deuren en vensters van het huis in dien nood voorzien hebben, doch wij waren nog niet ontaard genoeg om onze medeburgers zooveel schade aan te doen. 't Is geen wonder, dat wij allen in den nacht deserteerden naar Bloemfontein, waar wij hongerig (en zonder roem) arriveerden. De Veldkornet kwam den volgenden dag geheel alleen terug, door eergevoel gedreven om het laatst van allen het zinkende schip te verlaten.

In Zuid-Afrika zoowel onder de Boeren als onder de Engelschen beteekende het woord *krijgsman* niet alleen iemand die ten oorlog gaat, maar zoo mogelijk iets *krijgt* of buit maakt en naar huis brengt. Dat was niet altijd hebzucht. Al de Blanken trachtten in de oorlogen tegen de Kaffers het aangename met het nuttige te vereenigen, wel

wetende dat het wegnemen van hun vee gevoeliger slag toebracht, dan een gewonnen veldslag waarbij honderden sneuvelde. Maar de buit bepaalde zich uitsluitend daarbij. Koh-i-noors en goud of zilver waren onder de Kaffers niet te vinden. Evenmin als in de meer zeldzame oorlogen tusschen Blanken. Maar somtijds gebeurde het, dat de deelnemers in dergelijke expeditiën met de kous op den kop terug kwamen, zooals uit 't volgende blijkt.

In Juni 1865 kwam ik in twee wagens en met mijn gansche familie gedurende den Basuto-oorlog uit Natal terug naar den O. V. Den nacht voor dat ik Harrismith bereikte, sliepen wij op dezelfde plek waar vijf dagen later de familie Pretorius door de Basuto's vermoord werd en waar onlangs een gedenkteeken is opgericht. Niemand vermoedde in dien tijd eenig gevaar van oorlog zoo nabij de Natalsche grens en eigenlijk hadden de Basuto's, noch hun opperhoofd Moshesh eenig aandeel in die onderneming, die, zooals ons later bleek, volvoerd was door een bijzondere rooverbende, behorende tot het volk van Samahsla, aan de bronnen van de Elandsrivier wonende.

Ik werd door omstandigheden gedrongen zes maanden in Harrismith te vertoeven, omdat het land ten gevolge van herhaalde invallen van den vijand onveilig was voor reizigers, tenzij men een karavaan van een genoegzaam getal wagens kon vormen. Dat laatste gelukte mij eerst op den eersten Januari 1866. De toestand in Harrismith was in de laatste helft van 1865 vrij geïsoleerd en oorlogs- en ander nieuws bereikte ons slechts eenmaal per week. Geen wonder dus dat iedereen aldaar

open ooren had en gereed was voor een of ander avontuur, dat een einde beloofde te maken aan dat kloosterleven. Het gerucht verspreidde zich dat aan de St. John's rivier (die omtrent 30 mijlen van den mond af bevaarbaar is) ammunitie geleverd werd aan Moshesh en door diens volk door den Amabaka-pas naar de Basuto-kralen vervoerd werd. Toen dat nieuws de gemoederen voorbereid had, kwam het denkbeeld in omloop (wij begrepen eerst later door wien) om den vijand een vlieg te gaan afvangen, de ammunitie te confiskeeren en tegelijkertijd zooveel vee buit te maken als mogelijk was. De onderneming werd zoo lang besproken en opgehemeld (wij hadden geen andere onderwerpen van gesprek) alsof die van evenveel gewicht ware als de tocht naar Colchis om 't Gulden Vlies te halen. Een dertigtal vrijwilligers kwamen overeen voor dat doel uit te trekken. Daaronder waren er die paard, zadel en toom moesten huren, doch de onderneming was zoo populair, dat de verhuurders tevreden waren met de belofte van aandeel in den verwachten buit in betaling te zullen ontvangen. Ik vernam later dat mijn achterrijder zich voor dien tocht de weelde veroorloofd had een zadel te huren op de toezegging van een jongen os uit den gehoopten buit. Gewoonlijk kwamen de Kaffers klaar met een schaapsvel als zadel, maar met die groote verovering in de toekomst kwam het er op een enkel stuk vee niet aan. Ook lekte het uit dat een Basterd (half gekleurde) die verzocht had met ons te mogen mederijden, een geheel syndicaat representeerde, omdat paard, zadel, toom, geweer, ammunitie enz. alles door verschillende aandeelhouders bijeenge-

bracht was, op hoop van vette dividenden te zullen trekken bij terugkeer van den tocht.

De meesten onzer wisten (op de kaart) waar St. John's rivier en Thaba Bosigo (hoofdkwartier der Basuto's) gelegen waren en twijfelden geen oogenblik dat wij het eenige pad tusschen die twee plekken wel zouden vinden. De zwager van den door ons gekozen aanvoerder voegde zich bij den troep met twee Zulu's, die een dertigtal losse paarden aanjoegen. Ons werd medegedeeld dat die hoogst welkom zouden wezen ingeval eenige onzer rijpaarden zouden gewond of gedood worden en wij voelden ons dankbaar voor die vaderlijke zorg. In Wiedsie's-hoek kregen wij een snel vluchtenden Kaffer in 't oog, die plotseling tusschen eenige rotsen verdween. Het terrein werd van alle kanten onderzocht, waardoor wij spoedig een toegestapelde spelonk ontdekten. Ook vielen ons overblijfsels van koffie- en suikerzakken in het oog en andere sporen van goederen zooals een Boerenfamilie gewoonlijk op een tocht naar 't buitenland inkoopst. Er was dus in onze opinie geen twijfel aan, dat we het nest van de moordenaars der Pretoriussen (bovengemeld) gevonden hadden. Wij waren te weinig in getal om de spelonk te bestormen en tegelijkertijd alle uitgangen af te sluiten. Een onzer achterrijders kroop langs den grond naar de opstapeling van losse klippen, die de opening gesloten hield en het gelukte hem door verplaatsing van een paar der onderste, dat gebouw te doen instorten. Onmiddellijk vuurden zij in de daardoor ontstane opening en hoewel daaruit ook schoten voortkwamen, werden die niet herhaald. De man naast mij werd in de knie gewond en moest op

een inderhaast vervaardigde baar naar Harrismith gedragen worden. Onze aanvoerder trachtte ons te verklaren, dat wij den gewonde niet zonder escorte konden laten vertrekken en daar ons troepje te klein was om te verdeelen, terugkeer van allen de verstandigste maatregel zou zijn. Een groot deel van ons gezelschap had daarin weinig behagen, maar onder het raadplegen ontdekten sommigen dat de twee Zulu's en de dertig losse paarden verdwenen waren, zoowel als de zwager van onzen aanvoerder. Ontmoedigd en teleurgesteld vingen wij den terugtocht aan. Een uur verder ontmoetten wij de vermisten, die bezig waren de handpaarden te beladen met mudzakken gevuld met kafferkoren en mielies. Nu ging ons een licht op. Wij waren allen de slachtoffers geweest van de hebzucht van onzen aanvoerder en diens zwager, die ons gebruikt hadden als gewapende bedekking voor hun voorgenomen strooptocht. De aanwezigheid van het verborgen graan waren zij door hun eigen volk te weten gekomen en bij later onderzoek konden wij ook de praatjes over den smokkelhandel van Moshesh bijna met zekerheid aan hen toeschrijven. Wij keerden dus zonder roem en (wat aan sommigen nog harder viel) zonder buit terug. De gewonde (Evans genaamd) stierf een paar maanden later, tengevolge van gebrek aan behoorlijke geneeskundige hulp.

MIJN BUURMAN WILLEM.

In Afrika kon iemand , omtrent 1860, zeer goed buurman genoemd worden, al woonde hij een uur te paard ver. Zoo was het in ons geval. Wij bezochten elkander dikwijls en werden vrienden. Wat mij tot hem aantrok, was de ontdekking dat hij veel bijgewoond had, dat merkwaardig kon genoemd worden in de geschiedenis der Boeren. Geboren in 1810, was hij reeds huisvader gedurende den grooten Trek in 1838 en had de meeste veldslagen en andere gewapende ontmoetingen bijgewoond, door de Emigrant-boeren geleverd tegen Engelschen en Naturellen. Door den omgang met hem ben ik veel te weten gekomen van de onbeschreven geschiedenis van land en volk, medegedeeld in allen eenvoud en waarheid, maar voorgesteld naar zijne inzichten en opinie of die zijner tijdgenooten. Dat een en ander dikwijls verschildt van onze Europeesche begrippen, spreekt van zelf.

Willem zat er goed in en aan vol-op eten en drinken was nooit gebrek. De huismoeder bakte goed brood van het op de plaats gewonnen graan en de veestapel voorzag in melk, boter en vleesch. Koffie, suiker en kleederen moesten echter gekocht of geruild worden, doch Willem, die de deugd van zuinigheid bezat, handelde liever niet met smous of winkel, maar ging eenmaal 's jaars

zelf naar Natal om 't benoodigde in te koopen. Met dat doel laadde hij veertien mud koren op den wagen (een volle vracht in die dagen) ¹⁾, liet het in Pietermaritzburg tot meel vermalen en verkocht het voor omtrent twintig pond sterling. Zoo eenvoudig was de levenswijs toen, dat voor die som genoeg werd ingekocht voor een jaar. De zak koffie, toen verondersteld 150 lb te wegen, werd eerst aangeschaft. Geruit linnen en molvel volgden. Daarna een weinig medicijnen en een paar pond theesuiker (kandij) en voor 't overige geld kruit en lood.

Indien Willem in sommige jaren grootere inkoopen wenschte te doen b. v. een nieuw geweer of bouwhout tot vergrooting der woning, dan werden een paar extra vaten boter opgeladen, of eenige slachtossen ter verkoop aangejaagd, om die uitgaven te bestrijden, want om geld van huis mede te nemen, daarover werd niet gedacht.

Gedurende den terugtocht werden de ossen niet gespaard, maar dag en nacht, behoudens korte uitspanningen, reed men door. Menschen en vee konden te huis uitrusten en slapen en het was ongelooflijk welk een afstand in 24 uren werd afgelegd over zeer slechte paden, en welke waagstukken bedreven werden door volle rivieren; maar de uitroep: „huistoe" werkte niet alleen op Willem en het volk, doch 't scheen of zelfs de trekdieren er door bezield werden.

1) Er waren toen nog slechts korte wagens in gebruik. Toen de schapen begonnen te vermeerderen en de wildvellen op prijs kwamen, begon men zich bokwagens aan te schaffen, om wol en genoemde vellen te vervoeren. Die konden van zes tot acht duizend ponden gewicht dragen.

Mijn vriend verspilde weinig geld aan meubels. Zooals in de meeste huizen bepaalden zich die tot een klein tafeltje voor 't eenige venster, waarop de koffieketel steeds te zien was en warm gehouden werd. Aan elken kant een stoel voor Willem en diens vrouw. Langs de muren een paar wagenkisten tot zitplek, en een zelfvervaardigde stinkhouten rustbank. In de slaapkamer houten kadels met uitmuntende bedden, dik gestopt met de veeren der ganzen op de plaats aangekweekt.

Al was het tafeltje klein en waren de zitplekken niet zeer gemakkelijk, toch kon Willems huisvrouw goed eten verschaffen. Menigmaal heb ik mij daar aan een gezouten ribbetje, goed gebraden hoenders of uitmuntend gestoofd wildvleesch vergast. Melkkost wist zij ook op alle manieren te bereiden en haar mosbeschuut was beroemd. Blad-groenten echter vielen niet in den smaak en werden zelden en in zeer kleine kwantiteiten opgedischt. Pompoen werd veel gebruikt en gedroogde vruchten bij enkele gelegenheden.

Huismoeders ontzagen zich in dien tijd niet om eenige moeite te doen tot het bereiden van goed en gezond voedsel, maar sedert den zegen (?) der beschaving gekomen is, moeten ze meer tijd besteden aan kleeding. Onze dochters kunnen geen brood bakken, maar ze weten hoe veel mijlen de Mississipi lang is en wanneer Willem de Veroveraar Engeland *gejumpd* heeft en daar wisten hare moeders niets van. Bovendien kunnen ze op het klavier rammelen en het Mode-Journaal in 't Engelsch lezen. Wanneer ze trouwen, wordt hun echtgenoot verondersteld toch wel iets te willen opofferen uit erkentelijkheid voor het trek-

ken van een zoo aanzienlijken prijs in de huwlijksloterij. Hij wordt verwacht niet te morren en geen ontevredenheid te laten blijken, wanneer de voeding in het nieuwe huishouden eenigszins verwaarloosd wordt. Verbrand vleesch, slappe koffie en half rauwe pudding zijn onplezierig, maar men went aan alles, vooral omdat de dierbare wederhelft geheel onschuldig is aan die calamiteiten. Het is alleen te wijten aan de achteloosheid van Sarah of Diana, de gekleurde dienstbode, die alles verbrouwt wanneer haar meesteres *noodzaaklyk* afwezig is naar eene tea-meeting, vendutie, bazaar, at-homes, of een colloquium doctum moet houden met eene naaister over haar nieuwe japon. Hij (de gelukkige echtgenoot) kan onvoldoende voeding wel eenigszins tegemoet komen door meerdere liquide hartversterking. Dat is bovendien wederom goed voor den drankhandel en zoo werkt alles gezamenlijk tot vooruitgang.

Maar om op Willem terug te komen. Wanneer ik hem bezocht, hield ik hem nooit in zijn bezigheid op, zoodat hij niet om mijnentwil met ledige handen zat. Hij maakte schoenen voor het huisgezin, of deed buitenwerk en toonde mij tegelijkertijd tuin en zaaierij, terwijl hij orders uitdeelde aan kinderen of dienstboden, die hij beiden leerde de handen gedurig onledig te houden.

Zijn lectuur bepaalde zich tot het lezen van den Bijbel, dien hij daaglijks bij den huisgodsdienst gebruikte en de kerkbode. Aan couranten had hij een hekel, voorgevende dat daarin te veel onwaarheden gedrukt werden. Toch wist hij tot mijne verwondering alle nieuwtjes, zelfs sommige uit het buitenland. Hij ging zeer vroeg slapen,

maar ontwaakte voor dag en dauw, ¹⁾ met al zijn huisgenooten. Er werd goede orde gehouden en niets ging verloren. Hij was zoo als de meeste Boeren zeer herbergzaam en liet Blanken noch Zwarten hongerig van zijn deur gaan, maar toch werd door hem en de zijnen gedurig strijd gevoerd tegen het uitgeven van geld. Willem begreep niet dat hij en de zijnen Mammon daardoor te veel offerden. Hij heeft de kwade gevolgen niet beleefd. Na zijn dood sloegen sommigen van de steeds „kortgehouden" kinderen tot het andere uiterste over en verkwistten de zuur vergaderde erfenis spoedig.

Willem en zijne vrouw waren met talrijke afstammelingen gezegend. Natuurlijk kwam er ook een tijd, dat hij Ou-Willem begon genoemd te worden, ter onderscheiding van zijn oudsten zoon Klein-Willem. Deze laatste (hoewel zes voet lang) heette op 30-jarigen leeftijd nog Klein-Willem. Het gebruik bracht mede dat ook wederom diens zoon Willem gedoopt werd, zoodat, zoolang de drie geslachten tegelijk in leven waren, deze laatste door bureu en vrienden aangeduid werd als Ou-Willem-zijn-Klein-Willem-zijn-Willem. Later werd hij gemakshalve bij zijn tweeden naam Gideon genoemd.

Ou-Willem noemde zich somtijds een ware Israeliet. Ik begreep eerst niet wat hij daarmee bedoelde. Later werd het mij uit gesprekken duidelijk, dat hij zich en zijne familie en stamgenoo-

1) De oude voortrekkers ontwaakten met de opkomst van de morgenster of zoo als zij het noemden „wanneer het begon te „lemieren", waarschijnlijk een corruptie van het Fransche woord *lumière* (licht).

ten tot een uitverkoren volk rekende te behooren. Ik nam dit eenvoudig voor kennisgeving aan.

De oude voortrekkers, waartoe mijn vriend behoorde, hadden bijna allen drie verhalen die zij dikwijls te pas brachten, namelijk: 1°. Dat van hunne familie oorspronkelijk *drie broeders* naar Afrika waren gekomen.

2°. Dat bij den grooten Trek naar Natal zijn of zijns vaders wagen het eerst den Drakensberg was afgegaan.

3°. Dat er in Frankrijk of Holland eene groote erfenis disponibel was, die hem van vaders of moeders zijde toekwam.

Ou-Willem stierf voor 1870, zoowel als zijne vrouw. Beiden bleven dus gespaard voor het zien van de veranderingen, die Z. A. onderging van dat tijdstip af. Hun oudste zoon erfde toen den titel van Ou-Willem. Aan hem zoowel als aan Gideon wil ik een afzonderlijk hoofdstuk wijden.

OU-WILLEM (DE TWEEDE).

Hij werd in 1840 geboren en was dus een kind tijdens de gewelddadige annexatie van Natal en den slag van Boomplaats met de gevolgen daarvan. De gesprekken in het ouderlijke huis over die vroegere gebeurtenissen hadden hem zeer anti-Engelsch gemaakt, waarover niemand zich zal verwonderen. Ou-Willem (toen nog maar Klein-Willem) had als 18-jarig jongeling den eersten Basuto-oorlog medegemaakt en trouwde een jaar daarna. Hij ging bij zijne ouders inwonen, totdat hij een huis voor zich zelf kon bouwen of eigen grond aanschaffen.

Het testament der oude lieden had hem tot executeur in den boedel benoemd en na beider dood had hij heel wat moeite en zorg. Zijn drie maanden schoolgaan was geen voldoende voorbereiding geweest voor die administratieve betrekking. Hij zocht daarom raad bij den winkelier van het dorp, een man, die behalve handelaar ook nog venduafslager, diaken, post-contractant en generaal-agent was; altijd tweemaal ter kerk ging en voor iedereen vriendelijk scheen. Met dien persoon van veel talenten kwam Willem overeen, dat men vendutie zou houden. Hij zelf behoefde zich met niets te bemoeien; de winkelier zou voor alles zorgen. De vendutie was een groot succes. Willems vrouw had (op kosten van den boedel) voor een volop

onthaal gezorgd en de vendu-afslager voor een vaatje brandewijn. Er was veel te verkoopen en de erfgenamen zorgden wel dat de artikelen niet werden weggegeven. Koopers voelden zich sterk, (dank zij het vaatje) en alles werd voor hooge prijzen van de hand gezet.

Na eenige maanden kwam de afrekening tusschen Ou-Willem als representant des boedels en den vendu-afslager. Deze laatste had ook vijanden onder de bevolking, door wie Ou-Willem aangeraden werd om zijne oogen goed open te houden. Genoemde afrekening werd aan hem afgegeven en zorgvuldig in een zakdoek om het lijf vastgeknoopt, naar huis gebracht. Met behulp van den school-meester op de plaats en een paar van de boven-genoemde raadgevers, werden de documenten onderzocht. De eerste indruk was dat het Gouvernement veel te veel uit den boedel genoot, in den vorm van zegels, vendu-procenten enz., maar toen de schoolmeester de post van *successie* voorlas steeg de verontwaardignig ten top. Geen der aan-wezigen kende de meening van dat woord en het werd verondersteld *Zus-Hessie* te beteekenen. Daar er nu slechts mannelijke erfgenamen bekend waren, meenden de onderzoekers hier een groote ontdekking te hebben gedaan om de oneerlijkheid van den vendu-afslager te bewijzen. ¹⁾ 't Spreekt van zelf, dat het voldoende opgehelderd werd.

Ou-Willem besteedde een groot deel van zijn erfportie in aankoop van grond, terwijl die nog goedkoop was. Ook had hij het verstand zijne kinderen zoo goed te doen opvoeden als in zijn

1) Historisch — Winburg- 1869.

vermogen was, eigen tekortkoming in geleerdheid gevoelende. Of zij daardoor betere mensen, betere burgers van den Staat en verstandiger en gelukkiger dan hij zouden worden, moest de tijd leeren. Hij was vermogend genoeg om zijn twee oudste zoons, Gideon en Jozef voor een paar jaar ter school in de hoofdstad te sturen en besloot daartoe.

Niettegenstaande zijne gebrekkige opvoeding (buiten zijn schuld) werd hij in 1879 tot diaken gekozen en op voordracht van zijn neef Floris, die lid van den Volksraad was, benoemd tot Heemraad in zijn district. Hoewel hij zijn hart niet aan mij uitstortte, kon ik toch genoegzaam bemerken, dat het toppunt zijner wenschen bereikt was. Ik kon hem geen directen hoogmoed ten laste leggen, maar hij werd van 't oogenblik af deftiger, vetter en zuiniger. Hij kleeedde zich steeds in zwart laken en sprak minder dan vroeger. Misschien dacht hij meer. Zijne kerkelijke betrekking kon hem niet veel zorg baren, want hij kon moeilijk dwalen, zoolang hij in kwestien, die door den kerkeraad moesten behandeld worden, met den herder en leeraar der gemeente stemde, maar hij voelde zich niet gemakkelijk op den heemraadstoel, vooral wanneer een der rechtzoekende partijen, tot zijn uitgebreide familie behoorde.

Ou-Willems welvaart en *posten* vereischten eene verbetering van huis en meubels. Houten kadels, veldstoeltjes en 't kleine tafeltje voor 't venster verdwenen, om plaats te maken voor koperen of ijzeren ledekanten, stinkhouten stoelen en een grootere tafel. In de voorkamer kwam een serafijn te staan, waarop de jeugd spoedig gezangen en

psalmen leerde spelen, hoewel de booze wereld vertelde dat wanneer pa en ma naar 't dorp waren „Valschrievier" of „Mijn hart is zoo zeer" ja soms Engelsche songs door het huis klonken. Maar die laster is nooit bewezen. Verder werd het grasdak vervangen door ijzeren platen. Er kwam een veranda op de verbeterde stoep en in de kombuis een stoof. Eva, de kaffermeid, mocht haar schaapvel weggooien voor een oude tabbaart (japon) en Windvogel kreeg een broek. Ou-Willem maakte geen schoenen of jukscheijen meer en zijn vrouw gaf het zeepkoken en kaarsenvormen op. Er werd ingeteekend op een anti-Engelsche Courant, niet zoo zeer om staatkundige lectuur, dan wel om doods- en geboorteberichten, marktprijzen en data van vendutien. Als heemraad kreeg hij de Gouv. Courant voor niet en kon dus ook de notulen van den Volksraad lezen, al was dat lichaam ook reeds zes maanden opgebroken.

Maar toch was Ou-Willem somtijds in een kwade bui, niettegenstaande hij rijker en gewichtiger werd. Als hij teruggacht aan de dagen. zijner jeugd, toen er minder beschaving maar meer vrijheid bestond, toen er minder gehoord werd van procederen, of van het wegloopen met eens andermans vrouw enz., dan begon hij „sommaar nukkerig" te worden en de onaangenaamheden en de hooge prijzen van den tegenwoordigen tijd op te sommen.

Hij vergat, dat in zijn jeugd een jonge os gegeven werd voor een stuk linnen, een groote hamel voor een geelhouten plank en van zes tot acht ossen voor een goed geweer; dat de menschen even goed of slecht waren als thans, maar veel minder in getal en dat meerdere beschaving ook

meerdere behoeften had gebracht. Waagde hij het te zuchten over steeds wederkeerende uitgaven voor nieuwe hoedjes en steveltjes voor vrouw en dochters, dan werd hem toegevoegd: „Pa het (heeft) banje geld en ons is nie doppers nie" en Willem, zich in de minderheid bevindende, eindigde met toe te geven en te betalen.

Kwamen Gideon en zijn broeder met vacantiédagen naar huis, dan brachten die zooveel nieuwe denkbelden uit de hoofdstad mede en kraamden zooveel verbasterde Engelsche woorden uit, dat Ou-Willem veel meer dan vroeger naar het dorp of naar de bureu reed, om ander gezelschap te zoeken. Bij zijn vrienden en tijdgenooten zocht hij dan een weinig troost door er met hen over te spreken, dat het einde der wereld nu toch niet ver af kon wezen, want dat alles aan 't veranderen en ontaarden was.

GIDEON.

Die vond het in de hoofdstad nog al aangenaam. Hij was te huis bij private menschen en ontging daardoor het lastige toezicht aan een verblijf bij de school verbonden. Hij nam alle gelegenheden waar tot plezier en ontspanning; leerde spoedig de uitdrukkingen in de kantien, bij de biljardtafel en de race-course in gebruik. Hij wist de namen op te noemen van de paarden, die in de laatste jaren gewonnen hadden en kleetde zich vrij goed. Pa was rijk en waarom zou hij zijn hoofd breken met studeeren, om dingen te leeren waarin hij geen belang stelde. Hij had genoeg natuurlijk verstand en wist immers veel meer over alles meê te praten dan zijn oom Floris, die lid van den Volksraad was en slechts gebrekkig kon lezen en schrijven.

Na verloop van twee jaren ontving zijn vader een brief van den hoofdonderwijzer der school, meldende, dat de jongste der twee broeders goede vorderingen maakte en dat het jammer zou wezen hem de gelegenheid tot verdere studie en daardoor misschien het kiezen van eene professional loopbaan te benemen. Over Gideon liet hij zich zeer slim uit. In plaats van den vader in ronde woorden te zeggen, dat zijn oudste zoon door luiheid, dwaze verbeelding over zijn eigen slimheid en verkeerden hoogmoed nooit tot iets degelijks zou opgroeien of eenige nuttige kennis verzamelen,

werd Ou-Willem door hem geraden zijn eerstgeborene van school te nemen, omdat hij te laat begonnen was en meer aanleg scheen te hebben voor een ander vak (dat hij wijselijk met noemde) dan studeeren.

.De uitslag van dat schrijven was dat Gideon niet meer naar de school terugkeerde. In het eerst was Ou-Willem nog al tevreden met zijn zoon. De beschrijvingen over de hoofdstad, (in zijne oogen een Parijs of Londen) de artillerie, de mooie gebouwen enz., maakten op den ouden man den indruk, dat zijn zoon heel wat van de wereld gezien en vooral veel Nationaal gevoel opgedaan had en dat was beter dan al die geleerdheid. Door dat Gideon *alles wist van boerderij en veeteelt*, omdat hem dat met de moedermelk ingegeven was, kon hij op de plaats blijven en werken.

Maar Gideon deed het een noch het ander. Hij reed rond naar bijeenkomsten en venduties, of naar burens waar hij met open armen ontvangen werd, als iemand die over alles kon meepraten, groote kennis en het ware nationaliteitsgevoel bezat. Hij was dus veel van huis afwezig en liet de zorg over de boerderij aan Pa en het volk over. Dat viel Ou-Willem nu wel tegen, maar hij troostte zich met het denkbeeld, dat Gideon erg gezien was onder de menschen en zeker eenmaal lid van den Volksraad zou worden in zijn wijk. Een van de voornaamste raadgevingen van vader aan zoon was, dat de laatste toch vooral moest trachten een rijk huwelijk te doen en te bedenken dat schoonheid vergaat, maar dat geld blijft.

Het hinderde Gideon, dat hij niet kon meepraten over de Kaapkolonie en dus zijn geleerd-

heid en oordeel niet kon vertoonen over dat onderwerp, iets wat van een toekomstigen staatsman verwacht wordt. Een of twee weken kuieren en rondkijken zou voor hem genoeg zijn om geheel op de hoogte van den toestand te komen en zich volkomen te bekwamen om later alle vragen over statistiek, staatkunde, staathuishoudkunde, financiën enz. te beantwoorden. Hij haalde Ou-Willem over om de reis naar Kaapstad te ondernemen. Die zou zoo iets alleen niet gewaagd hebben, maar in gezelschap van zijn zoon die zooveel wereldkennis bezat, goed Engelsch kon spreken en zich niet gemakkelijk liet bedriegen, had hij wel zin in die reis. Met eigen kar en paarden reisde men naar Kimberley, om van daar per spoor naar 't Zuiden te gaan. De diamantmijnen waren voor vader en zoon een groote reden van verwondering, zooals voor iederen die ze ziet. Zoo ook het hôtél, eene inrichting die Ou-Willem voor 't eerst aanschouwde en waar hij zich volstrekt niet op zijn gemak gevoelde. Evenmin wist hij wat een spijskaart (menu) beteekende, zoodat hij aan zijn zoon de opmerking maakte „dat het toch wel wat erg was, dat hem de rekening aangeboden werd, voor dat hij nog iets genoten had". Gideon verklaarde het geval, en dank zij zijne taalkennis wist hij o. a. te zeggen dat *Corned-beef* likdoorn-vleesch beteekende. Toen zij later op dat onderwerp terugkwamen, maakte hij de opmerking dat uitlanders wonderlijke kost aten, omdat in andere landen niet zooveel vee en koren te krijgen was als in Zuid-Afrika, zoodat de Franschen meest moesten klaar komen met padda's (kikvorschen) en de Erlanders (Ieren) alleen van aardappels leefden.

Nadat de wonderen van Kimberley aanschouwd waren, ging het Kaapwaarts. Ou-Willem had vroeger op zijn plaats een ossenkooper leeren kennen, Noordhuizen genaamd, met wien hij vele vee-transactiën had gehad. Er was een soort van vriendschap tusschen hen ontstaan, en Noordhuizen had hem laten beloven, dat ingeval hij ooit in de Kaap kwam, hij bij hem zijn intrek zou nemen. De oude heer nam zich voor van die uitnoodiging nu gebruik te maken en verheugde zich bij voorbaat weer eens een bekende te zullen ontmoeten onder zooveel vreemden. In den spoortrein kwam hij in denzelfden wagen te zitten met eene dame (!) van middelbaren leeftijd met drie dochters, die onder elkander Engelsch spraken. Toen zij vader en zoon Afrikaansch hoorden spreken, knoopten ze spoedig een gesprek aan in dezelfde taal, tot groote vreugde van onzen ouden vriend, die nu kans zag om door „gezels" de reis te bekorten. De dame was allervriendelijkst en mededeelzaam en Ou-Willem pakte van zijn kant ook de voorgenomen reisplannen uit. Wat een geluk, dat ze toevallig een boarding-huis in Kaapstad hield! Zij zou hem en zijn zoon gaarne innemen. Het was bij haar erg goedkoop en zij kookte geen Engelsche, maar Kaapsche kost. En Gideon kwam ook goed klaar, zooals duidelijk te zien was, met de drie kinderen. 't Zou net wezen of ze bij familie te huis waren. Ou-Willem was zoodanig met den toestand tevreden, dat hij zich voornam om althans den eersten dag en nacht daar te huis te wezen en later zijn vriend op te zoeken. Bij arrivement in Kaapstad bleek het, dat de dame nog twee dochters had. Het was erg schoon en netjes in huis en

wat waren allen vriendelijk. Vooral Gideon vond het erg plezierig. Er werd plan gemaakt dat hij en twee van de kinderen morgen naar Sea-point zouden rijden, terwijl Pa met de dame en de anderen de stad zou ingaan, om wat rond te kijken.

Na een vrij goede nachtrust was onze vriend vroeg op de been, zooals zijn gewoonte meebracht, maar in het huis bleef alles stil en er kwam maar geen koffie. Hij besloot dus om Noordhuizen (wiens adres hij op schrift had) te gaan verrassen. Die zou wel koffie klaar hebben. Met vragen vond hij straat en huis. Noordhuizen was blij om hem te zien en er kwam haastig, niet alleen koffie, maar ook een bottel rhenoster-toppen op brandewijn, als morgen-zoopje. Spoedig verhaalde onze reiziger zijn lotgevallen en waar hij voorloopig beland was.

Toen Noordhuizen, die de stad door en door kende, begreep, dat zijn vriend volstrekt niet in een boarding-huis vertoefd had, maar bij vriendelijke particulieren herbergzaamheid had genomen, ondervond hij dat Ou-Willem bij de mededeeling daarvan, geweldig kwaad werd. Er was een tweede *renostertje* noodig om hem tot bedaren te brengen. Wat zou de kerkeraad van hem denken, indien het bekend werd, dat hij zijn intrek genomen had bij eene private weduwe met vijf dochters. De wereld zuigt zoo licht alsem uit honig.

Noordhuizen stelde voor zelf naar de weduwe te gaan, haar te bedanken en te betalen wat noodig was en aan Gideon te zeggen, dat zijn vader ontdekt had dat er mazelen in dat huis waren, waarom hij gevlucht was en zijn zoon bij Noordhuizen zat te wachten. Het plan gelukte. Gideon is nooit te weten gekomen, hoe de vork

in den steel zat en Ou-Willem liet hem op de terugreis plechtig beloven, om aan Ma nooit te laten hooren, waar zij de eerste 24 uren in Kaapstad vertoefd hadden, omdat *Ma zoo erg bang was voor de mazelen.*

Twee omstandigheden droegen er toe bij, om Gideon te behoeden van financiëel geruïneerd te worden, ten gevolge zijner verkeerde opvoeding. Vooreerst belette hem zijne aangeboren zuinigheid groote uitgaven te doen en tweedens trouwde hij, hoewel zeer tegen den zin zijner ouders. een arm meisje, maar dat gelukkig verstand bezat hem in de meeste zaken ongemerkt te leiden. Zijne dwaasheden bepaalden zich dan ook bij het hoogste woord te voeren over alle onderwerpen, die ter sprake kwamen in gezelschappen, vereenigingen of bijeenkomsten. Hij was ultra-conservatief, wilde niet hooren van verbeteringen in de boerderij, vooral niet wanneer die uitgaven of meer werk vereischten. Sprinkhanen waren een straf van hooger hand; die mochten dus niet uitgeroeid worden, te meer omdat daaraan onkosten verbonden waren, die allicht tot hoogere belasting konden leiden. Het was veel goedkooper om bededagen te houden. Het invoeren van nieuwigheden bracht bovendien vrijheid, onafhankelijkheid en taal in gevaar. Op eene vergadering der jongelings-vereeniging droeg hij de algemeene bewondering weg, door voor te stellen dat op de spoorwegen die in de beide republieken loopen, *door de reizigers niets zal geconsumeerd worden, dan wat in genoemde landen gewonnen of bereid wordt.*

Gideon gaat een grootsche toekomst tegemoet, als staatsman of diplomaat.

KISMET.

Men heeft meer kans om fortuin te maken in nieuw bevolkte landen, dan in de oude wereld met haar gevestigde maatschappijen; maar aan twee vereischten moet worden voldaan nam. de predestinatie daartoe in het individu en de aanwezigheid van rijkdom in het land waar men heen trekt.

Hoewel nu elk mensch geboren is met de zucht om zijn toestand te verbeteren, was die geneigtheid in Z. A. in den beginne zeer beperkt en spoedig voldaan. Een vrij leven, met eene voorspoedig gedreven boerderij, zonder kwelling van zwarte natiën en vooral ontslagen van de tirannie der Holl.-Oost-Indische compagnie of het latere stiefmoederlijke Engelsche Gouvernement, was het dorado, het toppunt van aardsch geluk, dat de Boeren van Z. A. zich denken konden. Naar verzameling van groote kapitalen werd niet gestreefd, want wat zou men er mede aanvangen? Voor woeker was geen gelegenheid, want zelden was iemand in moeite over geld en gebeurde het al eens dat een som noodig was, wanneer het gewone ruil-systeem niet gevolgd werd, dan leende men van buurman of vriend, zonder of tegen zeer lage rente. Speculatiegeest is eerst later ontstaan en heeft zich over 't algemeen bij Afrikanen bepaald tot grond-aankoop, maar het dob-

belen in aandeelen is hoofdzaaklijk een vermaak der uitlanders ¹⁾. Er was ook zeer weinig geld in omloop. Iemand van wien het bekend was, dat hij aan meer dan een persoon geld geleend had, kreeg spoedig den bijnaam van rijken Oom Jan of Klaas, al bedroeg de gansche som nog geen honderd pond. Maar in de meeste huizen was bijna geen geld aanwezig, zoodat het dikwijls voorkwam dat een gegoede boer, eigenaar van meer dan eene plaats, zijne jaarlijksche recognitie (grondbelasting) van zijn winkelier moest leenen om het Gouvernement in kontanten te kunnen vol doen. Toch zorgde men steeds voor een spaarpenning, ingeval van begrafenis, aangezien 's lands gebruik medebracht, de dragers van het lijk naar de laatste rustplaats met eenig zilvergeld te beloonen.

Voor 1864 bestonden er geen banken in de beide republieken en toen zij eindelijk opgericht werden, waren ze niet populair. Men wist elkan der te vertellen, hoe een vriend of bloedverwant in de Kaapkolonie, door zelf met de bank te

1) Het woord kapitalist hoe oud ook in de Europeesche talen is eerst onlangs in de Afrikaansche spreektaal opgenomen. Aangezien er geen kapitalen verzameld konden worden voor 1870 had men geen behoefte aan die uitdrukking. De omstandigheden, waaronder het geboren en ingevoerd werd, recommandeerden het niet genoeg om het als eere-titel te introduceeren. De omkooperijen, valsche voorstellingen en oneerlijkheden, waardoor het *sommige* parvenus gelukt is om tot de positie van millionair op te klimmen, zijn nu te wel bekend, dan dat de titel van kapitalist een onderscheiding zou geven boven anderen. In de ooren van den gewonen man klinkt het veeleer als of zoo iemand door *kapitale listen* (schuinsche streken) tot dien toestand van rijkdom gekomen is.

handelen of door 't leenen van zijn naam (borgstaan) aan anderen. geruïneerd werd.

Toen na 1870. door de diamant-ontdekkingen, een markt ontstond, kwam er meer geld in omloop en werd men minder schuw voor banken, maar zelfs nu nog zijn er personen die dergelijke instellingen niet vertrouwen. Zoo wordt verteld, dat een oude heer, die een groote som geld ontvangen had door den verkoop van een goud-plaats, door zijne vrienden er op opmerkzaam werd gemaakt, hoe gevaarlijk het was zulk een groot bedrag in huis te houden. Hij liet zich overhalen zijn geld in een bank te plaatsen. Hij vroeg aan den bankbestuurder wat hij zou moeten betalen, wanneer hij het geld daar in bewaring gaf. Toen hem echter verklaard werd, dat de bank hem in den vorm van interest een jaarlijksche som aanbood om het te beheeren, kreeg hij achterdocht, nam het weder naar huis en expliceerde aan zijn vrienden, hoe hij een groot gevaar ontkomen was.

Personen, die in later tijd naar Z. A. gekomen zijn, maken dikwijls de opmerking: „Als ik in die dagen hier gewoond had, zou ik een menigte plaatsen gekocht en dus later mijn fortuin gemaakt hebben". De practijk heeft geleerd dat zij zich vergissen. Er was 30 of 40 jaren geleden zeer weinig vooruitzicht, dat de grond ooit duur zou worden. Groote streken waren onbewoond. Honderden van plaatsen werden kort na de inspectiën van open grond, door de nieuwe eigenaars verruild voor wat ze maar krijgen konden. f) Men

1) Een speculeur had in het Oostelijk deel van den O. V. tusschen 1860 en '65, drie-en-tachtig plaatsen op zijn naam verkregen, door hem voor spotprijzen ingekocht. Zoolang de

was onzeker of de Kaffernatiën eene rustige bewoning zouden toelaten. De plaatsen werden niet met lust bewerkt, omdat men de noodzaaklijkheid van trekken of in lager staan steeds mogelijk achtte. Niemand vermoedde, dat Z. A. twee erfenissen zou verkrijgen. nam. de diamant- en de goudontdekkingen, die den prijs van den grond aanmerkelijk verhoogd hebben. De weinige speculateurs in grond waren dus met kleine winsten tevreden.

In 1859 werd mij door iemand in Bloemfontein opgedragen, twaalf plaatsen te koopen in het district Harrismith. Ik verkreeg er elf voor £ 25 per stuk en een voor veertig. Binnen een jaar verkocht hij die voor gemiddeld zestig pond, aan een aantal familiën, die van Riversdale hierheen verhuisden en gaarne in elkanders nabijheid wilden wonen. Zonder die bijkomende omstandigheid zou hij die plaatsen jaren in handen gehouden hebben, tevergeefs naar koopers uitziende. Zij zijn nu £ 3000 per stuk waard. Maar wie heeft dat veertig jaren vroeger kunnen voorzien? Het was 's mans *kismet* dat hij die plaatsen niet tot nu behouden heeft.

civiele hoven gedurende den Basuto oorlog gesloten bleven. kon hij niet voor recognitie (grondbelasting) aangesproken worden. Toen de oude staat van zaken hersteld werd, was hij verplicht verscheidene plaatsen te verkoopen om de sedert jaren opgelopen belasting te vereffenen.

In Maart 1863 vermaakten zich eenige grondspeculateurs, wier namen ik kan noemen, in het dorp Smithfield met het kaartspel. De inzet, waarom men dobbelde, was een of meer plaatsen in de kort te voren gehouden inspectie, in het Middenveld, waarvan elk hunner een aanzienlijk getal in handen gekregen had.

In 1859 met opmetingen bezig aan Kaalspruit Bloemfontein, werden mij zeven plaatsen aldaar te koop aangeboden, op tien jaar crediet. De bewoners wilden weg trekken om twee redenen: overlast van wild en drukkende belasting — toen 30 shillings jaarlijks per plaats. Of het onnoozelheid was van mijn kant, of tegenzin om met eens anders eigendom te speculeeren, of eenvoudig *Kismet* zou ik nu niet kunnen beslissen, maar ik weigerde het aanbod. Binnen twaalf maanden daarna kwam er een groote Trek uit Burgersdorp, en de plaatsen werden aan die menschen verkocht voor zoovele duizenden als men er mij honderden voor had gevraagd.

In hetzelfde jaar door het Gouvernement van den O. V. gezonden om de lijn te maken tusschen Ramah en Davidsgraf, ¹⁾ had ik in die streek veel rond te reizen en moet dus letterlijk over diamanten gereden of geloopt hebben, zonder in het minst te vermoeden dat ik mijn fortuin met voeten trapte.

Omtrent dien tijd, toen nog nu en dan eene verdwaalde of verschrikte troep blesbokken door

1) Davidsgraf ontleende zijn naam aan een episode in den oorlog tusschen het Griqua-opperhoofd Adam Kok en de Korannakapitein Waterboer. Die oorlog was niet erg bloedig. Toen de partijen tegen elkander optrokken, werd een zekere David in het been gewond, tengevolge waarvan hij stierf en begraven werd aan Rietrivier. Na dat droevig verlies werd vrede gemaakt. Mij is het graf nooit aangewezen en met toestemming van het Gouvernement werkte ik van af een zeker punt *de Kalk* genaamd. Ook in de latere pogingen na 1870, om wijlen David te exhumeeren, tijdens de grenskwestie tusschen den O. V. en Engeland, is men nooit geslaagd, zoodat sommigen zoover gegaan zijn van te beweren, dat de beroemde David nog leeft.

de straten van Bloemfontein holde, kon men aldaar afgelegen erven koopen voor vijf pond sterling; na de uitbreiding der stad zijn die voor honderden verkocht.

De grootste reden echter van de verwijdering die er ontstaan is tusschen Mevrouw Fortuna en mijn persoon is de volgende. In 1855 bracht ik een rifle-geweer met mij naar de Transvaal, waar toen nog slechts pan-geweren in gebruik waren. Toen men zag dat mijn wapen een draagvermogen bezat, dat het wild op duizend of meer passen afstand kon bereiken en dooden, kreeg ik de verleidelijkste offers om het te verkoopen, onder anderen een span geleerde ossen en ook eenmaal een halve plaats in Magaliesberg. Voor beide aanbiedingen bedankte ik. Vandaar mijn wrevel tegen genoemde dame. Het zou mij weinig moeite gekost hebben mijn geweer voor een plaats te verruilen in den toen weinig gewaardeerden Witwatersrand, waar om het koude klimaat en het erg zure gras, weinig Boeren wilden wonen en waar nu de goudplaatsen gevestigd zijn. *Si jeunesse savait!*

Z O N D A G.

Die dag scheen mij altijd bijzonder lang, wanneer ik hem buiten stad of dorp en dus buiten 't bereik eener kerk moest doorbrengen. Het rooken en koffiedrinken ging op de buitenplaatsen den gewonen gang, maar er was minder gewoel, geraas en gesprek dan op gewone dagen. De kinderen, in Sabbatskleederen gedost, werden onophoudelijk vermaand onbeweeglijk te blijven zitten en zoo zacht mogelijk of in 't geheel niet te praten. Windvogel, de veewachter, had ook een ongewoon voorkomen, doordat zijn gezicht gewasschen was, zoowel als Fielda, de kombuis-meid, die voor de gelegenheid een snoer blauwe kralen om haar hals had.

Tegen 10 ure gaf de huisvader het teeken dat de huisgodsdienst zou aanvangen en Bijbel en gezangboeken werden op tafel gebracht. Wat den uiterlijken vorm aangaat, kon men zich geen gezelschap denken, waar meer eerbied en stilte vertoond werd. Er werd een hoofdstuk uit den Bijbel gelezen en verklaard en somtijds werden aan het jongere geslacht vragen gedaan om te zien of er goed toegeluisterd was. In later tijd toen goede en verstaanbare predikboeken gemakkelijk te verkrijgen waren, las men daaruit voor, maar in vroeger jaren moest men zich behelpen met de werken van Smijtegeld of à Brakel, geschreven in het Hol-

landsch van de 16de of 17de eeuw, nog al veel over kerkelijke twistpunten handelende en gedrukt met de Gothische letter. De huisvader vond gewoonlijk moeite om met gezegde lectuur klaar te komen ¹⁾. Was er dus een *geleerde* vreemdeling aanwezig, dan kon hij zeker wezen dat hem die *corvèe* word opgedragen. Dat lot viel mij ook eenmaal ten deel, maar ik hoop voor een herhaling daarvan bewaard te blijven. De tekst, waarvan ik de bewoording en plaats vergeten ben, liep over de onzekerheid van het menschelijk leven en de preek was verdeeld in 10 afdeelingen, die alle weer subdivisiën hadden. Ik was moreel overtuigd, dat mijn toehoorders van dat oude, platte Hollandsch., doorspekt met basterd-Latijnsche uitdrukkingen, zeer weinig konden verstaan en dat het hen dus volstrekt niet zou benadeelen als ik hier en daar iets oversloeg. Dat scheen goed te gaan en daardoor in het kwaad versterkt, waagde ik het somtijds twee bladzijden tegelijk om te slaan. Of de geest van den beleedigden à Brakel om mij heen fladderde, weet ik niet, maar ik kreeg mijn straf. Al voortlezende, kwam ik op een voorbeeld van die onzekerheid, waarover de tekst handelde. Het was niet minder dan het plotseling uiteinde van

1) Dat de Gothische letterdruk somtijds moeite gaf aan enkele lezers blijkt uit het volgende. Wijlen Doctor Poortman (die 't mij verhaalde) bevond zich met twee andere Hollanders onder het gehoor van een ouderling, die bij afwezigheid van den predikant de gemeente *stichtte* door het voorlezen van een preek uit de zeventiende eeuw in dien druk. Daarin ontmoette hij het woord „verquicken” dat hij uitsprak „verpuiken”. Het schijnt geen kwaad gedaan te hebben aan de stichting van het auditorium, want niemand interpelleerde hem later over de betekenissen van dat woord.

Godevaart den Bultenaar, Hertog van Lotharingen, in Delft vermoord. Toen ik dien naam zag, en dus begreep wat volgen moest, was het te laat om ook dat gedeelte over te slaan. Ik was verplicht om de bijzonderheden van zijn korte ongesteldheid, beschreven in de niet zeer hoofdsche uitdrukkingen van dien tijd, op te lezen. Het is zeker dat Godfried een *mauvais quart d'heure* gehad heeft,¹⁾ maar ik voelde mij ook onplezierig, door de kolossale moeite om mij goed te houden onder het hoogst bespottelijke van den toestand. Ik durfde niet opkijken van mijn boek, om te zien of mijn auditorium tranen stortte over het geval, of misschien verstaan had dat de arme hertog met een revolver gedood werd, maar ik had een reuzentaak om het decorum te bewaren. Waarschijnlijk uit medegevoel voor het slachtoffer, sloeg ik toen drie bladen tegelijk om, zoodat de preek spoedig eindigde.

Bij dergelijke gelegenheden werden er veel gezangen en psalmen gezongen. Nadat de oudere leden van het gezelschap elk een of twee verzen hadden opgegeven, werden de kinderen verzocht hetzelfde te doen, totdat iedereen (behalve Windvogel en Fielda, die in een hoekje op den grond zaten) van dat recht had gebruik gemaakt.

Nadat zooveel voedsel voor de ziel genoten was, kwam het lichaam aan de beurt. Gewoonlijk had de huismoeder een extra schotel op den Sabbatdag. Bovendien aten de Afrikanen 30 of 40 jaren geleden veel beter dan tegenwoordig. Iedereen was rijk aan vee, meel, melk, eieren en pluimvee. Na den maaltijd werd de tijd gekort met een paar

1) Hij bezweek aan dezelfde wonden als Eduard II van Engeland.

uren middagrust. Daarna koffie en praatjes over alle dingen behalve Mammon. Met de jonge kinderen had ik echter medelijden. Kinderboekjes met leerzame verhalen of prenten waren geheel onbekend en kinderspelen waren op dien dag strikt verboden. Zelfs wandelingen werden door sommige ouders niet aangemoedigd, omdat het jonge volkje zoo licht kon overslaan tot lachen en pretmaken, wanneer het zonder opzicht rond dwaalde. Men verwachtte dat reizigers des Zondags bleven, waar zij waren. Dat verlies van tijd werd evenwel goedgemaakt door Zaterdag- en Zondagnacht zoo ver mogelijk te reizen, zoodat de trekdieren er niet in rust bij wonnen. Sommigen hadden het denkbeeld, dat het wild ook begrip had van den Sabbat en meenden opgemerkt te hebben, dat het zich veel dichter bij de menschen waagde dan op andere dagen, wel wetende dat het niet zou geschoten worden.

Na 1860 verschenen melodions en seraphinen in de huizen, waardoor het zingen veel geregelder en beter werd. Maar er moest eenige tegenstand overwonnen worden, voordat die in de kerken algemeen werden toegelaten. Men beschouwde het als een gevaarlijke nieuwigheid, te veel in overeenstemming met Engelsche of Roomsche kerken. Nu is dat vooroordeel verdwenen. Tegenwoordig vindt men in vele kerken orgels.

Van een der dwaasheden van den tegenwoordigen tijd was het voorgeslacht geheel vrij. Men ging niet ter kerke om eigen kleeding te vertoonen of den opschik van anderen te zien en te benijden of te critiseeren, iets waarvan het tegenwoordig geslacht beschuldigd wordt. Ik voor mij geloof na-

tuurlijk niets van dergelijke aantijging, maar moet toch bekennen dat ik vroeger met meer gemak mijn aandacht op de preek en den persoon van den voorganger kon houden, wanneer ik over de eenvoudige kapjes der voor mij zittende zusters keek, dan nu het geval is; omdat mijn oog gevaar loopt een oogenblik op de hoofddeksels van 't schoone geslacht te blijven rusten, tegenwoordig versierd (?) met een opgezette duif of papegaai, een nagmaakten druiventros of twee volwassen konijntjes.

VEETEELT EN LANDBOUW.

Vroeger was veeteelt het geliefkoosde bedrijf en landbouw bijzaak. Door de omstandigheden is dit echter veranderd en men ziet nu het tegenovergestelde.

De wijze van behandeling van het vee vereischte vroeger uitgestrekte plaatsen. Men dacht er niet over, om winter-provisie te verzamelen, teneinde de dieren door de schrale maanden te helpen, te meer omdat sommigen er zeer talrijke troepen op na hielden.¹⁾ De dieren werden verondersteld hun best te doen om in 't leven te blijven, door te zoeken naar onafgevreten land. Van daar dat ze ver van huis dwaalden, zoekende wat verslindbaar was.²⁾ Maar er was veel ruimte

1) In 1855 ontmoette ik in Natal een Lijdenburgschen boer, die mij vertelde dat toen de longziekte in zijn district uitbrak, zijn vee het eerst daardoor word aangetast. In de hoop van het kwaad tijdig te keeren, namen zijne burenen het recht in eigen handen, joegen 2500 van zijn ossen en koeien op een berg en schoten ze alle dood. Toen ik hem vroeg of dat zijn gansche bezitting uitmaakte, antwoordde hij, dat hij gelukkig op een andere plaats nog- 1500 stuks had loopen, *waarmede* hij nu weer moest beginnen te boeren.

2) Niettegenstaande men van Mei tot November winterweder kan verwachten, werden er nooit schaapskooien of schuren gemaakt, om die dieren tegen koude, rijp of sneeuw te beschermen. Het excuus was dat eene ophooping van een groot aantal dieren, brandziekte en andere plagen te veel bevorderde. Intusschen verloor men jaarlijks honderdtallen, door dat ze in

en over overloopen werd zelden geklaagd. ook al om niet voor „grasvreter" uitgeschieden te worden.

Maar aan dien gemakkelijken toestand kwam een einde. Door de vermeerdering der bevolking werd de ruimte minder en begon men er op aan te dringen, dat ieder zijn vee binnen de grenzen. van zijn plaats hield. Werd de troep te groot, dan werd er maar weer een plaats tegen een aantal ossen of koeien ingeruild en een zoon van het huisgezin, voorzien van een ossenwagen om in te verblijven, met de noodige kost en een paar veewachters tot hulp, ging als opzichter daar heen , met een gedeelte van het vee.

Toen de grond nog duurder werd, kon niet elk kind van zijn ouders een plaats erven.. Het eigendom werd dan verdeeld en daardoor verviel het boeren met vee op groote schaal, dat alleen kon volgehouden worden door groote grondeigenaars. Met de schapen ging het evenzoo, behalve dat die dieren niet zoo ver rondweidden, omdat

lange nachten aan bovengenoemde euvels waren blootgesteld. Langdurige regens in den zomer zijn ook zeer nadeelig voor klein vee, vooral in den lammertijd. Aangezien elke plaats genoeg klippen voor muren en ook dekgras voor een dak opleverde, zou de uitgaaf voor een schuur beperkt zijn geworden tot den aankoop van kapstijlen voor het dak.

Zooals boven reeds aangemerkt, werd er geen voorziening gemaakt voor voedsel in de wintermaanden. Een hooiberg zoo als in Europa op elke boerderij te vinden is, zou men in de beide republieken te vergeefs gezocht hebben. Eerst na 1890 is men in de zaai-districten begonnen het uitgedorschte kaf te bewaren voor wintervoer. Vroeger werd dat artikel aan wind en regen overgelaten en verrotte, omdat men er geen bergplek voor had of wilde maken.

ze des avonds gekraald werden, om beschermd te wezen tegen roofdieren, *zoals* wolven, jakhalzen en wilde honden, waarvan het grootere vee geen gevaar had. Voor 1870 werd weinig gedaan aan landbouw. In den Vrijstaat was een oogst van veertig mudden zoowat het maximum en weinig zaaiboeren bereikten dat. Men ontving het benoodigde meel meestal uit de Z. A. Republiek. Tot uit het afgelegen Lijdenburg werd het aangebracht en tegen schapen geruild. Het artikel was zeer goed en gezocht, tot dat het zijn naam verloor door dat het vermengd werd met boonmeel, wilde haver enz. In het Noorden van de Transvaal, waar prachtig koren werd gewonnen, was de gewone opbrengst zestigvoud, maar de landen werden bemest en geïrrigeerd. Maar hoe groot de vruchtbaarheid van den grond ook blijkt te zijn, in vergelijking met andere landen moest de oogst zeer gelimiteerd blijven, omdat mest, ten gevolge van de manier waarop met vee geboerd werd, zeer moeilijk in groote hoeveelheid vergaderd, en aan kunstbemesting niet gedacht kon worden. Irrigatie werd alleen voor mogelijk gehouden, wanneer een fontein of het natuurlijk verval van een bergstroom of de aanwezigheid van een waterval het water-uthalen met een minimum van moeite en kosten uitvoerbaar maakte. In het Oostelijk gedeelte van den O. Vrijstaat en vooral in den Veroverden grond zijn de omstandigheden geheel anders. Daar wordt graan gewonnen zonder irrigatie, omdat in die streken gewoonlijk genoeg regen valt, bijzonder droge jaren uitgezonderd. Toen er eene markt ontstond, tengevolge der diamant-ontdekkingen, heeft men

daarvan dadelijk gebruik gemaakt, zoodat nu verreweg meer gezaaid wordt dan vroeger geoogst werd. Komen de lenteregens echter niet op tijd, dan lijdt de opbrengst. Het in April of Mei gezaaide koorn, gedurende den winter langzaam opgegroeid, kan niet zonder regen tot rijpheid komen. Blijft die in September of October geheel weg, dan mislukt de oogst en houdt de droogte aan tot diep in November, dan wordt het ook te laat om mielies te zaaien en de landbouwer ziet de toekomst donker in.¹⁾

Men vergenoegt zich tot nog toe met den grond *om te krabben*, in plaats van te ploegen. Op weinige uitzonderingen na, wordt dat toevertrouwd aan Kaffers, die met dat werk verondersteld worden te betalen voor hun wonen op de plaats, terwijl zij daarenboven vrij mogen zaaien voor eigen gebruik en vrije beweiding voor hun vee genieten. Dat dit zeer duur werkvolk is, wil men niet gelooven. Enkele Boeren beginnen evenwel overtuigd te worden, dat eene dergelijke verzameling van Kaffers met hun (dikwijls groote troepen) vee, de plaats erg uitput, zoodat eigen vee-stapel belemmerd en benadeeld wordt en het getal der slachtschappen onbegrijpelijk verminderd. Sommigen hebben om die reden hun vee afgeschaft en slechts een paar paarden en eenige koeien overgehouden en hun grond aan Blanke bijwoners overgegeven, tegen ontvangst van den halven oogst of een derde daarvan. Door die gedeeltelijke navolging van het feodale stelsel zijn

1) Men vergelijke hiermede het door mij vermeldde aan het einde van het hoofdstuk „de Hollanders in Z. A.” dat hierop volgt.

beide partijen geholpen. De eigenaar van den grond kan niet meer erg bestolen worden en heeft meer tijd om aan politiek of rondrijden te besteden en de bijwoner is geholpen aan zaailand en weide.

De opbrengsten zijn zeer uiteenlopend, in de bezaaiing van die droge landen. Bij totale afwezigheid van statistieke opgaven kan men tot geen gemiddelde besluiten. Enkele cijfers, mij ter oore gekomen en waaraan ik reden heb te gelooven, zijn a. v.

Nabij Meulspruit, een paar uren ten N. O. van Ficksburg werd op twee verschillende deelen van een grasbult, een mud koorn gezaaid in geheel nieuwen grond. De oogsten waren 43 en 47 mudden.

Op een oude Kaffer-kraal plek in Riemland (district Heilbron) *drie-en-tachtig* mud van een mud zaad. Dit was waarschijnlijk grond, waar in vroeger jaren vee geslapen had en die dus bemest was.

Nabij genoemde Meulspruit werd een stuk grond 16 jaren lang jaarlijks bezaaid, zonder ooit bemest te zijn. De laatste opbrengst was drie-en-twintigvoud.

Zoolang het omkrab-systeem gevolgd wordt, in plaats van goed ploegen, heb ik reden te gelooven, dat de gemiddelde opbrengst op droge landen twintigvoud niet zal te boven gaan.

Eerst na het ontstaan van Johannesburg, met eene (voor Afrika) groote bevolking, begonnen de O. Vrijstaatsche Boeren snij- en dorschmachines te gebruiken. Voor dien tijd moest het werkvolk, bij den oogst noodig, van Basutoland komen en die toevoer was hoogst onzeker. Ook nu nog zijn

veel handen noodig, vooral voor afsnijden, omdat de oogst bijna overal tegelijk rijp wordt; terwijl niet elke boer van machineriën voorzien is.

Het gevaar van in de toekomst de markt te overvoeren is weggenomen door de nu begonnen of geprojecteerde spoorwegen, die den Vrijstaat in verbinding zullen brengen met de zee, waardoor uitvoer van graan later mogelijk zal worden van Natal. Maar dat tijdstip is nog ver verwijderd, want nog wordt meel uit Australië en de Vereenigde Staten bij duizenden mudden ingevoerd.¹⁾ De pogingen, om een gelijksoortig artikel voor denzelfden of voor lageren prijs voort te brengen, zijn nog niet gelukt en zeer weinig beproefd. Ook het denkbeeld om in vette jaren voorziening te maken voor magere, zooals Jozef & Co. vroeger deden, ten einde hongersnood en hooge prijzen te ontgaan, is boven bevattig van de bevolking en aan veel moeilijkheden en zelfs tegenwerking onderworpen.

1) De invoer over 1897 in de Z. A. Republiek was a. v.:

Boter.....	£ 122.245
Groente.....	„ 35.990
Eieren.....	„ 39.969
Vee.....	„ 732.541
Granen.....	-1084.115
Kaas.....	„ 27.308
Verduurzaamd vleesch. .	„ 69.517

In toto over twee millioen pond sterling.

Met uitzondering van het artikel vee, kon al het andere in de Z. A. Republiek voortgebracht worden. De armste boer kon hoenders houden en eieren ter markt brengen. Houders van groote hôtels of eethuizen laten dat artikel tegenwoordig uit Londen en Madeira komen tegen 3 shillings en six pence per dozijn hier geleverd, omdat de locale toevoer niet alleen beperkt, maar hoogst onzeker is.

Landbouw zoowel als veeteelt worden in de beide republieken meestal op aartsvaderlijke manier gedreven. Zeer velen denken nog, dat er voor hen niets meer te leeren is in die vakken. Een bewijs daarvan is de tegenstand, dien men biedt aan de aanstelling van een rijks-veearts. Men argumenteerde, dat zoo iemand bij arrivement dadelijk moest beginnen te leeren wat de locale ziekten waren, vóór hij van eenig nut kon worden, en dat er met al de veeartsen in de wereld verspreid, toch nog veeziekten bleven bestaan. Men vergat dat een zoodanig persoon, door studie eenigszins voorbereid, tijd, kennis en gelegenheid heeft tot onderzoek, dat de private veehouder mist. De onlangs verschenen runderpest heeft die vooroordeelen eenigszins uit den weg geruimd.

In den landbouw worden de orthodoxe denkbeelden ook vastgehouden. Dit blijkt uit den haat dien velen koesteren tegen het *journaal van landbouw*, namens het Vrijstaatsche Gouvernement gratis verspreid. Dat blad vermeldt vele ontdekkingen en verbeteringen in landbouw en veeteelt, maar wordt geschuwd, waarschijnlijk omdat nieuwe proefnemingen moeite en misschien uitgaven zouden veroorzaken.

HOLLANDERS IN ZUID-AFRIKA.

Oude Kapenaars waren hoofdzakelijk met Hollanders ingenomen uit een anti-Engelsch gevoel. Zij beschuldigden evenwel het Hollandsch Gouvernement, de Kaap verkocht te hebben tot afdoening van schuld en om Java terug te krijgen. Maar private Hollanders werden voor 1860 gewoonlijk vriendelijk ontvangen. Op het platte land en onder de Emigrant-boeren, wist men van Holland nagenoeg niets. Mij is meer dan eens gevraagd of Holland een deel van Engeland was en of beide landen aan elkander grensden. Na den grooten Trek werden door Hollandsche particulieren flauwe pogingen in het werk gesteld om over Natal of Delagoa-baai handelsbetrekkingen aan te knopen met de Emigrant-boeren. Maar de kwaliteit van de goederen viel evenmin als het personeel met de transactie belast of hunne mededeelingen in den smaak der uitgewekenen. Oude Afrikanen, die de moeite gedaan hadden om in Lorenzo-Marques het Hollandsche schip te gaan ontmoeten, hebben mij persoonlijk verteld, dat de toegezonden goederen van zeer laag gehalte waren en onbetaalbaar duur. Misschien hadden de ondernemers gehoopt hunne eenvoudige lading te verruilen voor een schip vol ivoor, struisvederen en stofgoud, zooals het Europeesche zeevaarders vroeger gelukte met wilde natiën. Het waagstuk werd niet herhaald.

In Holland werd voor het eerst iets geregelds vernomen over de beide Republieken, door het boek van J. Stuart, getiteld „de Hollandsche Afrikanen," Amsterdam 1854. Dat boek werd zeer verschillend beoordeeld. Het historisch gedeelte was hoogst welkom, omdat men daaruit vernam, dat menschen met Hollandsch bloed in de aderen, stand hadden gehouden tegen de Engelsche oppermacht en twee Republieken hadden gesticht, waar de Hollandsche taal gesproken werd. Maar doordat de schrijver de politiek der Zendelingen blootlegde en die aan de kaak stelde, werd hij door de zoogenaamde vrome partij sterk gerecenseerd. Hem was door den Volksraad van de Z. A. Republiek zeker stuk grond ter verkoop gegeven (met het doel om Hollandsche emigranten in de Republiek gevestigd te krijgen) tegen een door de regeering bepaalden prijs. Het plan dier emigratie werd door vriend en vijand geprezen, zoover de theorie aangaat, maar in de practijk leed het schipbreuk om de volgende redenen:

1°. Stuart had zijn lastgeving ontvangen, hoofdzakelijk door den invloed van Kommandant-Generaal A. Pretorius, hetgeen reeds genoeg was om de partij van Potgieter er tegen te stemmen. Gedurende zijn afwezigheid naar Holland werd de spanning tusschen het Noorden en Zuiden der Republiek grooter en had bij zijn terugkomst die hoogte bereikt, dat men elkander zooveel mogelijk tegenwerkte.

2°. Doordat een paar Hollanders in Lijdenburg woonachtig, die met schrik het oogenblik tegemoet zagen, dat eene populatie van Hollanders zich in Comatie zou vestigen, waardoor zij zelf hunne

positie van *rarae avis in terra* zouden verliezen, naar Nederland schreven. dat aangezien iedereen die in de Republiek kwam wonen een plaats voor niet kon krijgen (d. w. z. voor kosten van aantekening en inspectie) het dwaasheid zou wezen van Stuart grond te koopen.

3°. Omdat Stuart, nadat zijn verslag over de verrichtingen in Holland, met betrekking tot zijne zending, door den Volksraad in de zitting van Juni 1855 te Rustenburg was goedgekeurd, aan dat lichaam duidelijk maakte, dat geen Hollandsche emigranten konden verwacht worden, voor dat de Republiek een grondwet had aangenomen. Aangezien het drie jaren duurde voordat daaraan voldaan werd, was Stuart in dien tusschentijd ontmoedigd vertrokken.

Vroeger bepaalde zich, in de Z. A. Republiek, het compendium van wetten tot de zoogenaamde 33 artikelen. Dat die niet in alle gevallen voorzagen, kan men begrijpen. Op de vergadering van den Volksraad aan Pienaars rivier, op de plaats van Holtshuizen 11 September 1855 ¹⁾, werd dan

1) Ik werd verzocht om Secretaris van den Volksraad te wezen d. w. z. de notulen te houden. De zitting duurde elf dagen. Mijn salaris was vijf rijksdaalders per dag, dus *in toto* £4 = 2=9. Daarvoor ontving ik eene assignatie op den landdrost van Potchefstroom, toen de hoofdstad. Toen ik later dat document den waarnemenden landdrost R. Schikkerling ter betaling aanbod, verzocht hij mij te willen wachten, *aangezien er niet zooveel geld in kas was*. Een maand later wisselde ik het *à pari* in, aan een *privaat persoon*, die iets te betalen had aan hetzelfde Gouvernement. Ik meld dit geval vooreerst om te toonen, hoe weinig geld er in die dagen in omloop was en ten tweede om jonge lezers te doen opmerken, hoe de omstandigheden veranderd zijn, daar hetzelfde Gouvernement nu over millioenen beschikt.

ook besloten een nieuwe grondwet te maken. Tot leden der Commissie om dat werk te verrichten werden benoemd P. Kruger (de tegenwoordige president,). S. Bosnian, H. Lombard, J. Stuart en anderen, wier namen mij ontgaan zijn. Stuart werd tot voorzitter der commissie benoemd en ik had de eer te fungeeren als secretaris, *buiten bezwaar van 's Lands schatkist*. Op den eersten October namen onze werkzaamheden te Potehefstroom een aanvang en duurden 3 of 4 weken.

Stuart vervaardigde al de artikelen en onderwierp die daarna aan het oordeel der andere leden. Hij had tot eenigen leiddraad een Fransch exemplaar van de Constitutie der Vereenigde Staten van Amerika en had geen hulp of raadgeving van den Heer S. Brand, zooals een later historieschrijver vermoedde en vermeldde. Wel had laatstgenoemde (toen *speaker* in het Kaapsche parlement) per brief der Republiek zijne diensten aangeboden, maar was daarvoor op voorstel van het raadslid J. H. L. Kok, in de zitting van Juni 1855, beleefdelijk bedankt.

Indien die wet toen door regeering en volk ware aangenomen, zou Stuart zijn emigratie plan hebben doorgezet, maar de politieke en kerkelijke tweespalt verschoof die aanneming drie jaren. Hij verliet de Transvaal voor goed in November 1855, zonder eenige belooning te vragen of te verkrijgen. Zijne reiskosten had hij geheel of ten deele goedgeemaakt uit de tien percent, hem toegestaan op de weinige door hem verkochte landcertificaten en uit de opbrengst van het door hem geschreven boek, waardoor hij den Transvalers een grooten dienst bewezen heeft. Later inge-

komen vreemdelingen hebben met minder moeite en met minder wezenlijke belangstelling in de bevolking, hunne kaarten veel beter gespeeld.¹⁾

De aanmerking van de Lijdenburgsche oppositie, dat iedereen een plaats kon bekomen, wanneer hij die slechts aanvroeg, was geheel waar. Maar drie-honderd-duizend Morgen aaneen gelegen, om daarop een Hollandsche kolonie te stichten, met het doel om die menschen bijeen te doen wonen, om elkanders raad en hulp te genieten, en een nucleus te vormen waar landbouw, fabriekwezen, ambachten en exploitatie bedreven en beoefend werden, *waren niet op aanvraag te verkrijgen*. Als het plan was doorgegaan, zou Holland in de latere goudontdekkingen ook vertegenwoordigd zijn geweest, want het is billijk te verwachten, dat de geoloog of mineraloog die deel uitmaakte van het personeel der geprojecteerde onderneming, dat metaal in de Comatie of ommelanden spoedig zou hebben ontdekt.

Er zijn tegenwoordig omtrent 3000 Hollanders in de Z. A. Republiek. Velen daarvan bekleeden Gouvernements-betrekkingen of zijn aan den spoorweg verbonden. Sommigen drijven handel en zeer enkelen beoefenen den landbouw. Voor Hollandsche emigranten, die het laatstgenoemde vak willen bij de hand nemen, zou ik denken dat de O. Vrijstaat te verkiezen is om de volgende redenen:

1°. De Hollanders, vooral van de landbouwklasse, zijn niet bijzonder Cosmopolitaansch. In de Z. A. Republiek krioelt het van vreemdelin-

1) Hij beleefde bovendien nog dat het Gouvernement van de Z. A. R. over die gronden anders beschikte.

gen. In den 0. Vrijstaat daarentegen ontmoet men weinig personen die geen Hollandsch verstaan.

2°. In de Z. A. Republiek zijn zaaigronden, in de nabijheid eener geschikte markt, onbetaalbaar duur, vooral omdat men zonder irrigatie geen oogst kan verwachten.

3°. In den 0. Vrijstaat, wordt weinig geïrrigeerd (zie hieromtrent het vorige hoofdstuk). De grond is daar nog betrekkelijk goedkoop.

Ik kan mij slechts eene enkele klasse van Hollanders voorstellen aan wie ik verhuizing naar Z. A. zou durven aanraden voor landbouw doeleinden, maar ik weet dat hun getal beperkt is. Ik meen huurders van grond in Holland, die, hoewel niet geheel onvermogen, met een groot aantal zoons gezegend zijn en dikwijls met zorg de toekomst tegemoet zien. Die zoons (mits van zessen klaar) aan werk gewend en met het vaste voornemen om, in het nieuwe land aangekomen, niet te luieren, zijn bijna zeker hun toestand te verbeteren.

De veelheid hunner handen maakt ze onafhankelijk van het noodzakelijk kwaad in Zuid-Afrika, namelijk de Zwarte arbeiders, waarvan vele boeren alhier tot hun nadeel de treurige ondervinding hebben. Het spreekt van zelf, dat hij genoeg kapitaal moet medebrengen om van te leven gedurende den tijd dat hij rond reist, om voor zich zelf naar een goede huurplaats om te kijken, want op raadgevingen en recommandaties kan hij niet vertrouwen. Kan hij zijne kinderen genoeg controleeren, om ze aan 't werk te houden en boeren te blijven, daarbij voorkomen dat ze beginnen rond te rijden naar gezel-

schappen waar over staatkunde wordt gesproken en het lied weerklinkt: *Groot is de Diana der werkhaters en plannenmakers*, dan is voorspoed zeker en het toekomstig bezit van eigen grond mogelijk.

Hij moet ook leeren niet naar de vleeschpotten en gerieflijkheden van Holland om te kijken en zich niet storen of ergeren aan wat hij hier ziet of hoort. Elk land heeft andere gewoonten of denkbeelden; eerst na jaren verblijf kan hij die beoordeelen, en goed- of afkeuren.

Ik zal dit reeds lange hoofdstuk besluiten met mede te deelen, hoe de Afrikanen over de Hollanders denken. Men gelieve in het oog te houden , dat ik niet mijne impressies geef, maar vermeld wat door mij gedurende meer dan veertig jaren in honderden woningen aangehoord werd.

1°. De Hollanders hebben altijd den mond vol van aanmerkingen over de Engelschen. Intusschen hebben de laatsten millioenen geld in Z. A. gebracht, terwijl de eersten slechts predikanten, schoolmeesters en jenever stuurden, waarvoor wij betaalden.

2°. Engelsche en Duitsche winkels werden in alle deelen van Z. A. opgericht, doch Holland-sche zag men zelden.

3°. De Hollanders maken veelal onderling ruzie.

4°. Wij gebruiken Hollanders in posten en betrekkingen, omdat ze bijna onze taal spreken en doorgaans goed geleerd zijn. Hun haat tegen de Engelschen waarborgt ons tegen gevaar voor onze onafhankelijkheid van hun kant, maar de tijd nadert dat wij ze niet meer noodig hebben.

5°. Het hindert ons ook een weinig, dat we

zonder hen niet kunnen klaar komen, zoolang ons opkomend geslacht hen niet kan vervangen.

6°. Voor dat, *door toedoen van andere natiën*, goud werd ontdekt, zag men weinig Hollanders in Z. A. Nu de rijkdom der Republiek gebleken is, stroomden ze in.

Hoewel Holland van zeer weinig practisch nut geweest is voor de twee Republieken, kan Z. A. van groot nut worden voor de Hollanders als toekomstig toevluchtsoord. Wanneer het militair terrorisme zich uitbreidt tot de monden van de Hollandsche rivieren, en Engeland, van dat troebel water gebruik makende, onder een of ander voorwendsel (of ook zonder dat) de Nederlandsche kolonien inpakt (zooals vroeger reeds gebeurde) zouden vele Hollanders aan emigratie gaan denken. Geen plek is voor hen beter geschikt dan Z. A. Zij moeten echter het denkbeeld opgeven van hier een Nieuw-Holland te komen stichten, want dat zou mislukken. Het zal ook raadzaam zijn, dat zij zich op reis oefenen in de Engelsche taal, want zonder eenige kennis daarvan zouden zij belemmerd worden in alle pogingen tot vooruitgang.

SPOKEN.

Evenals in andere landen gelooft een gedeelte van de bevolking van Z. A. aan het bovennatuurlijke. Het volgende is wat ik aangehoord of bijgewoond heb.

Mijn grootvader ('t schijnt altijd in de familie van den verhaler te zijn geschied) kwam met zijn ledigen wagen van de Kaapsche markt, waar hij een vracht producten verkocht had. Des avonds laat zag hij op een afstand een klein vuur langs het pad. Nabij gekomen, stopte hij zijn pijp en vroeg aan de rondom zittende gekleurden een kool vuur. Hij ontving geen avondgroet en ook geen vuur en over die behandeling geraakt, gaf hij een van 't gezelschap een schop, vergezeld van iets anders dan een gelukwensch. Onmiddellijk daarna kreeg hij een geweldigen klap in het aangezicht en volk en vuur waren spoorloos verdwenen. *Tot zijn dood toe heeft overleden Ou-pa de teekens van de vijf vingers op zijn aangezicht gedragen.*

Het gevaar van in een zekeren bergpas te overnachten, werd mij verklaard a. v. Jan en Piet liepen op een helderen avond in het pad aldaar, kort voor hunne wagens. Plotseling bleven beide spannen trekossen stilstaan. Schreeuwen noch zweepgeklap hielp, om hen verder te doen gaan. Angstig rondziende, werd men een bijzonder klein wit paardje gewaar, dat nabij het pad naar de wagens toestapte. Het werd steeds grooter en was niet veel kleiner dan

een olifant, toen het, bij 't gezelschap voorbijkwam. Daarna verdween het plotseling, waarna de Trek ongestoord kon vervolgd worden. Te huis komende, vernam men dat oom Zacharias op denzelfden avond, omtrent dien tijd gestorven was. Het werd uitgelegde, dat het gebeurde eene soort van kennisgeving geweest was aan de aanschouwers.

Een van de gewoonste vertellingen is, dat de perzoon die bij een gevaarlijke zieke den nacht wakende doorgebracht heeft, *na het overlijden* van den kranke mededeelt, dat hij althans over den afloop niet verwonderd is, want dat hij drie dagen vóór het afsterven een blauw lichtje op het hoofdkussen had zien branden.

De wonderlijkste verhalen circuleeren over de profetische begaafdheden van kinderen, die gezegd worden met den helm te zijn geboren. Zij verklaren begrafenissen te zien met de daarbij gebruikelijke plechtigheden, Namen kunnen ze nooit noemen, maar de gegrondheid van hun voorspelling wordt voldoende bewezen, door die in verband te brengen met het eerste sterfgeval, dat in de nabijheid plaats vindt.

Nabij de buitenste huizen van een dorp in het Oosten van den O. V. was een oude ongebruikte kraal. De vertelling ging rond, dat sommige menschen op donkere avonden hadden opgemerkt, dat een licht zich van daar naar de nabijgelegen spruit bewoog en dan plotseling verdween. Men zette twee Zwarte konstabels op de wacht, doch toen die de vertooning aanschouwden, zochten ze gillende van angst veiligheid in het dorp en kraamden de ongerijmdste vertellingen uit over den vorm van *het ding*, dat het licht vervoerde. Zoolang het

helder dag was, werden er moedige plannen be-
raamd, maar tegen den avond verflauwde de
ijver gewoonlijk en werd het onderzoek uitgesteld.
Eindelijk bood zich een bejaarde man aan. *om die
ziel die niet rusten kon te gaan toespreken*, op voor-
waarde dat de predikant hem zou vergezellen,
omdat hij altijd gehoord had *dat spoken of dwalende
geesten in de Hebreuwsche taal moesten aangesproken
worden*. Ook aan dit plan is geen gevolg gegeven,
waarschijnlijk omdat de predikant maar enkele
woorden van die taal machtig was.

Nabij Kopje alleen in. den 0. Vrijstaat werd
(zoo luidde 't verhaal) door verscheidene per-
sonen een draak met langen staart, nu en dan in
de lucht vliegende, waargenomen. (Waarschijnlijk
een vlieger uit de handen van kinderen losgeraakt)
Op een plaats waar ik tijdelijk vertoefde, kwam
een man te paard snel aanrijden, die 't bericht
bracht dat de draak bij den landmuur van de aan-
grenzende plaats voorbij gekomen was en spoedig
hier zou wezen. Ik vroeg den huisvader een hagel-
geweer ter leen, dat hij ging halen en laden,
waarschijnlijk mijn boos voornemen niet vermoe-
dende. Gedurende zijne afwezigheid vroeg de vrouw
des huizes mij wat ik met dat wapen wilde doen,
waarop mijn antwoord was: „den draak schieten”.
Zij verbleekte daarop zichtbaar en verzocht mij
dat niet te doen, want dat die draak *heel iets anders
beteekende en geen goeje ding was*. Mijne tegen-werping
dat het voor de gansche wereld beter zou
wezen, wanneer het *iets* dat zij bedoelde om hals
gebracht werd en dat zich daartoe niet dikwijls
een dergelijke gelegenheid aanbood, vond geen
ingang en om haren angst tot bedaren te brengen,
zag ik van dien drakenmoord af.

MOSILIKATZE.

In het zeer lezenswaardig boek van Lion Cachet wordt hij, die het onderwerp van dit hoofdstuk uitmaakt, genoemd: den Napoleon van het Zuiden. Ik beschouw dit als een „lapsus pinnae" van den schrijver. Die keizer der Franschen toch was met al zijn fouten een groot genie, aan wien Europa veel nieuwe instellingen en opruiming van oude misbruiken te danken heeft. Ik zou Mosilikatze liever vergelijken bij Attila (le fléau de Dieu) omdat hij nooit iets anders gedaan heeft dan verwoesten.

Ik wil eenige weinig bekende bijzonderheden van hem mededeelen, mij verhaald door Kaapsche tochtgangers en Transvaalsche jagers, die hem gekend en ontmoet hebben.

De eerste handelaar, die het waagde het opperhoofd bij zijn stad te bezoeken, werd vriendschappelijk ontvangen. In de nabijheid bevond zich een dorschvloer, waar de Matabelen gewend waren hun Kafferkoorn uit te slaan. Die plek was ingesloten door palen, in den grond geplant, die wederom door riemen aaneengebonden waren, om daarvoor een heining te vormen. Bij nadere inspectie ontdekte de handelaar, dat die palen niets anders waren dan Olifantstanden van de grootste soort en wist het opperhoofd, die toen nog onbekend was met de waarde van het ivoor, om te praten hem

die palen te geven of voor een kleinigheid te verruilen. Zij vulden drie wagens. Dit werd mij medegedeeld door wijlen den bekenden olifantsjager Jan Viljoen, van Mariko, die jaarlijks Mozilikatze bezocht.

Moshesh, het opperhoofd der Basuto's, zond eenmaal een gezantschap naar Mosilikatze. De laatste kon zijn gasten niet naar schouwburg of concert brengen, maar bedacht een ander vermaak, dat zeker unique was. Hij gaf bevelen aan zijn lijfwacht om een levenden leeuw te gaan vangen en voor hem te brengen. Dit geschiedde en nadat het dier in zijn gevangen en gebonden staat den doodsteek van het opperhoofd zelf ontvangen had, werd zijn huid, na bereiding, aan Moshesh ten geschenke gezonden. Het vangen had aan vier Kaffers het leven gekost en een grooter getal droeg tot hun dood toe de teekenen van het verzet des leeuws. Toen ik in 1867 te Bloemfontein in gesprek kwam met Paulus Mopeli, den stiefbroeder van Moshesh, vroeg ik hem of hij met die gebeurtenis bekend was. Hij bevestigde de waarheid daarvan ten volle en voegde er bij, dat in zijn verblijfplek, Wiedzie's hoek, nu nog twee oude Kaffers woonden, die het genoemde gezantschap vergezeld hadden.

Een latere handelaar had eene onaangename ontmoeting in Mozilikatze's land. Op een zijner tochten droeg M. hem op, om bij zijn volgende komst voor hem eene witte vrouw mede te brengen. (Hij bezat minstens vijftig zwarte.)

Eene weigering zou onzen vriend het leven gekost hebben, want Mozilikatze werd door zijn volk beschouwd regeerder te zijn volgens *le droit divin*, in tegenstelling met meer moderne heerschers, die het onmogelijke beproeven om hunne onderdanen daarvan te overtuigen. Hij beloofde dus de commissie te zullen uitvoeren. Of hij hoopte dat het opperhoofd de opdracht vergeten had of dat het hem zelf ontgaan was, meldt het verhaal niet, maar zooveel is zeker dat hij die huwelijks-aanvraag niet adverteerde en dus zijn volgende reis aanvaardde zonder het gewenschte artikel op te laden. Op de grenzen van Matabele land ontmoette hem eene commissie van Unduna's, door hun koning gezonden om dat „pièce de resistance" plechtig in ontvangst te nemen en bij hem te brengen. Nu was goede raad duur, maar onze vriend was niet licht vervaard. Hij begreep, dat hij moest verdwijnen uit M's landpalen, waar zijn leven en al wat hij bezat verbeurd waren, zoodra ook maar vermoed werd dat aan den last van het opperhoofd niet voldaan was. Hij moest zich ontslaan van de eerewacht der Blanke bruid en bovendien tijd winnen. Hij wist dat een ander handelaar, met wien hij bekend en bevriend was, omtrent vijf dagreizen achter hem aankwam. De laatste was verzeld van zijne vrouw, die hij medegenomen had, omdat zij de Kaffertaal machtig was en van hare tegenwoordigheid werd gebruik gemaakt om het volgende plan ten uitvoer te brengen. Hij vertelde aan het gezantschap, dat de verlangde dame in aantocht was, maar ver achter in een zijner wagens aankwam, langzaam reizende om zich niet

te zeer te vermoeien. Indien men hem een snelle bode kon verschaffen, zou hij haar een brief sturen, waarin verzocht werd spoed te maken. Het gezantschap zou haar hier afwachten en hij zelf zou intusschen naar de koninklijke kraal doorreizen. Dat werd goed gevonden. De boodschapper ontving den brief, waarin alles aan den vriend verklaard werd, met verzoek de witte vrouw te vertoonen aan den bode, maar dezen laatste dadelijk weer terug te zenden met het bericht dat men spoedig zou volgen. Gedurende de tien dagen, die met dit plan moesten verlopen, hadden beide handelaars gelegenheid, de eerste om Westwaarts en de andere om Zuidwaarts te vluchten. Het verhaal meldt verder, dat de laatste zijn trekossen twee-en-twintig uren in het juk liet trekken, tot ze uitgeput nabij Zoutpansberg een gezelschap Blanke jagers ontmoetten waar bij men zich veilig rekende.

Dat beide handelaars voortaan andere streken kozen voor hunne handelstochten, spreekt vanzelf.

Aan den naam van Mozilikatze knoopt zich nog eene herinnering, die tot de vroegere Transvaalsche geschiedenis behoort. De eerste aanraking van dat opperhoofd met de Emigrant boeren geschiedde in 1836 bij een kleinen heuvel nu nog „Moordkopje" genaamd en gelegen op den Noordelijken oever van de Vaalrivier, schuin tegenover het tegenwoordig dorp Parijs. De vijand maakte al het trekvee buit, maar voerde ook drie jongetjes, genaamd Bronkhorst, Erasmus en Liebenberg, als gevangenen mede. De laatste werd door de achtervolgende Boeren weder gered, maar van de beide anderen heeft men nooit iets zekers

kunnen vernemen. Aan geruchten omtrent hun lot ontbrak het echter niet. Zoo werd o. a. verteld, dat een van de twee vermisten een Kaffer-kaptein was geworden en eenmaal aan zijne moeder, in de Transvaal woonachtig, 12 vette koeien had gezonden; dat hij zijn moedertaal niet meer kende en Kaffergebruiken en kleeding had aangenomen. Zelfs de onderzoekingen van den olifants-jager Jan Viljoen, die beter dan iemand met Mozilikatze bekend was, hebben tot niets geleid. Dat de Kaffers niet altijd Blanke gevangenen vermoorden blijkt uit de vertellingen, die nu en dan uit de binnenlanden tot ons komen omtrent Blanke personen of hunne afstammelingen (onlangs nog uit Humpata). Een ander bewijs is vervat in hetgeen hier volgt en dat, hoewel niet juist tot de geschiedenis van Mozilikatze behoorende, misschien van genoegzaam belang is om er dit hoofdstuk mede te sluiten.

In de aanspraak van den Staatspresident der Z. A. Republiek aan den Hoogedelachtbaren Volksraad, bij de opening van zijn jaarlijksche zitting te Pretoria op 9 Sept. 1867 komt voor:

Art. 23. Ik heb den Volksraad te informeeren met eene zeer belangrijke en opmerkingswaardige gebeurtenis, die zeker het hart van alle welgezinde of christelijke burgers onzer Republiek zal treffen, namelijk: dat er een brief aan den Uitv. Raad is ingezonden door den landdrost van Lijdenburg, kennis gevende dat de opvolger van wijlen Umzwa, genaamd Litonga, eene familie heeft uitgezonden, bestaande uit Blanke menschen, een man en eene vrouw met twee kinderen, die voor jaren onder de Kafferstammen zijn gehou-

den, doch nu aan de Blanke bevolking. waarvan zij afstammen, zijn terug gegeven.

Voor zoover ik heb kunnen nagaan, zijn dat afstammelingen van de personen, die omtrent het jaar 1835 onder den Trek van Triecharde door de inboorlingen of Kaffers van Manikos in de nabijheid van Zoutpansberg zijn vermoord geworden. Volgens berichten zou eene kleurlingmeid of dienstbode met de kinderen van die familie, nadat de ouders vermoord waren. weggelvucht, maar naderhand weder in handen van den vijand gevallen en naar de Naturellen kralen gebracht zijn.

Ik vermeen daarom, dat het de plicht der regeering zal worden voor de stoffelijke, en vooral voor de zedelijke belangen dier personen te waken en alles te doen wat mogelijk is, om die ongelukkige personen tot het christendom te brengen.

Ik heb alreeds £ 15 toegestaan enz.

Staatscourant No. 216.

Septb. 11. 1867.

GENEESKUNDIGEN.

Die professie was vroeger maar schraal vertegenwoordigd, omdat er geen aanmoediging bestond om zich als zoodanig te vestigen onder eene bevolking, klein in getal, arm aan geld en een gezond leven leidende. Bovendien verbeeldde zich elke huismoeder ver genoeg in het vak gevorderd te zijn, om gewone ziekten het hoofd te bieden. In ernstige gevallen werd er een raad van buurvrouwen gehouden, meestal in het ziekenvertrek, zoodat de patient het genoegen had zijn toestand te hooren bespreken en de precedenten te vernemen van andere lijders en ziekbedden, die meestal niet geschikt waren om hem op te vroolijken. Elk huis was gewoonlijk voorzien van gewone, maar zeer onschuldige medicijnen, vervat in een blikken doos, huis-apotheek genaamd en bij elken winkelier of marskramer verkrijgbaar. Elke bezoeker bracht gewoonlijk een nieuwen raad en de door hem aangeprezen medicijn werd dan onmiddellijk op den zieke beproefd. Het werd voor een ongunstig teeken aangezien, als hij niet de gewone kwantiteit koffie en gebraden vleesch consumeerde, waaraan hij in gezonde tijden gewoon was. Kwam er geen spoedige verandering in den toestand, dan werd de huisapotheek ter zijde gezet en men ging over tot de bekende wondermiddelen, zooals hondenbloed, wolvenmest en de lever van water-

schildpad of korhaan, en als ook dat geen verandering bracht, dan werd de Kafferdokter ontboden.

Als regel werd alle versche lucht als zeer schadelijk voor den patient beschouwd en deur en venster zorgvuldig toegehouden. Hoe verfrisschend de dampkring dus was in het (meestal kleine) ziekenvertrek, waar gewoonlijk ook nog eenige bezoekers ademden, kan men zich denken. Toen in later tijd dokters verschenen, die als eerste middel tot herstel deur en venster openden, en te kennen gaven dat het beter ware indien de zieke zoo min mogelijk bezoek ontving, werden ze voor hoogst onwetend in hun vak aangezien en menigeen heeft zijn dood daaraan te danken, dat na het vertrek van den esculaap de versche lucht geweerd, de voorschriften niet nagekomen en de medicijnen ongebruikt gelaten werden.

Ik heb honderden Afrikanen gekend, die op het jachtveld door een val van het paard arm of been gebroken hadden; doch daarover werd volstrekt niet zooveel misbaar gemaakt, als men in Europa zou doen. Gewoonlijk kwam de genezing zonder dokter klaar, omdat de meeste Boeren in dien tijd zeer goed wisten, hoe zoodanige breuk gespalkt en verder behandeld moest worden.

Aangezien het bekend was, dat zendelingen min of meer geïnstrueerd waren in de beginselen van genees- en heelkunde, ging men bij hen raad zoeken, wanneer de gewone behandeling niet scheen te helpen. Kon de patient tot hen gebracht worden (want ze woonden toen buiten de grenzen der Republieken) dan was eenvoudige behandeling, met verandering van lucht en een licht en geregeld dieet, maar vooral de verlossing van de huis-apo-

theek en van de wondermiddelen, dikwijls genoeg om hem te herstellen en in dat geval kreeg de zendeling een goeden naam en meer aftrek. Verscheidenen dier missionarissen hebben zich later als doktoren onder de Blanken gevestigd en hoewel niet voorbereid door volledige studie, verzamelden ze door eene jarenlange ondervinding veel kennis van lokale ziekten en werden meestal door 't publiek geprefereerd boven jeugdige aankomelingen uit Europa of Amerika, voorzien van een diploma, maar verondersteld onbekend te wezen met de kwalen van het land.

Eindelijk werden er wetten gemaakt, bepallende dat alleen gelicentieerde en door 't Gouvernement erkende geneesheeren betaling konden vorderen voor hunne diensten. Dat maakte het moeilijk voor de kwakzalvers, doch zij wisten spoedig raad. Eene handels-licentie gaf hun het recht medicijnen te verkoopen en zij zorgden wel dat de prijzen daarvan tegelijkertijd het gegeven advies betaalden. Jaren gingen voorbij, voordat het publiek aan gestudeerde doctoren begon te gelooven en gedurende dien overgangstijd maakten zoogenaamde wonderdokters heel wat geld, want een wet tegen directe kwakzalverij werd niet uitgevaardigd.

In den Basuto-oorlog werd menigeen gewond. Er waren bij het Commando wel heelmeesters, doch in gevallen die een langen nasleep beloofden, werden de patienten naar de dorpen vervoerd, om de ongerieflijkheden van het leger te ontgaan. Maar zeer dikwijls waren daar geen gevestigde doctoren en verviel de lijder in de handen van amateurs, die dan wel zorgden hem lang onder hun toezicht te houden. Ik heb twee

gevallen bijgewoond, waarin de patienten behandeld werden door daaglijksche wassching der wonden met loodwater, verzeld van een liberale dosis Bijbelspreuken. Sterk van natuur zijnde, overleefden ze die behandeling, doch bleven voor hun leven kreupel. De pseudo-esculaap maakte een lange rekening en werd betaald.

Aan een buitenlandsch apotheker gelukte het door het Gouvernement als dokter toegelaten te worden, omdat hij boven zijne bewijzen van in chemie en pharmacie geëxamineerd te zijn, een certificaat bezat waarin geconstateerd werd dat hij gedurende een jaar de lezingen bijgewoond had eener clinische inrichting. Hij heeft weinig kwaad gedaan, door dat het hem nooit gelukt is, veel patienten te krijgen.

Een ander ondernemend persoon, die, zooals later bleek, gedurende den Krim-oorlog assistent in een hospitaal geweest was en dus veel gezien en bijgewoond had van wonden, maakte eenigen opgang onder de Boerenbevolking door wonderlijke genezingen. Hij stuurde een in het Russisch geschreven document naar de regeering, verzoevende om op dat *diploma* als dokter te worden aangesteld. Waarschijnlijk verstond niemand in Bloemfontein genoemde taal, doch het ging door de handen van personen, die genoeg Latijn verstonden om zich te verwonderen over het opschrift *Academia Peterburgius*, dat in sierlijke letters aan 't hoofd van gezegd document stond. Er werd plan gemaakt hem te vervolgen; doch hij ontsnapte.

DE DOPPERS.

Ik heb er lang over getwijfeld of ik aan dit onderwerp een hoofdstuk zou wijden, omdat het geslacht van de *ware doppers* bijna is uitgestorven. Het woord even wel bestaat nog in de taal; het wordt in couranten dikwijls misbruikt en door Afrikanen toegepast op menschen, die niet in alle opzichten met den stroom des tijds willen medegaan.

Voor dertig of veertig jaren konden er doppers bestaan, doordat Zuid-Afrika in een toestand van isolatie verkeerde ten opzichte van de buitenwereld. Waren er geen diamant- of goudmijnen ontdekt, dan zouden er nog doppers wezen. Zij vormden gedurende hun bestaan de kern van de natie. Zij waren hoogst orthodox en duldden geen veranderingen in de voorvaderlijke godsdienstvormen. Het waren vooral de oude doppers, die met angst vernamen dat hier en daar goud en andere metalen begonnen ontdekt te worden; wel wetende, dat dit gevaarlijk kon worden voor den geïsoleerden toestand, waarin zij zich tevreden gevoelden. Met zijn Bijbel, zijn plaats, zijn vee, zijn wagen, zijn geweer, zijn wild en zijn volk en de hem omgevende onbegrensde ruimte, was de dopper volkomen gelukkig. Hij kwam klaar zonder of met zeer weinig geld. Ruilhandel voorzag in bijna alle behoeften, zelfs in den aankoop van grond. Hij trouwde liefst onder zijn geloofsgenooten en aanverwanten, dat

somtijds wel door te veel geslachten heen werd volgehouden, maar aangemoedigd werd om grondeigendom en andere bezittingen in de familie te doen voortbestaan. Hij was niet vrij van hoogmoed op zijn nederige kleederdracht en niet afkeerig van het denkbeeld dat hij tot de uitverkorenen behoorde. Voor vreemdelingen was hij niet aanhalig, maar eerder schuw. Wanneer men echter eenmaal zijn vertrouwen gewonnen had, bleek hij een vriend te wezen, waarop men kon staat maken. Eerbied voor de overheid was hem aangeboren. Misbruik van macht of verdrukking was hij evenwel gereed met de wapens in de hand te keer te gaan. Het weinige kapitaal, dat toen in het land te vinden was, berustte in de handen der doppers. Hun tegenstand ten opzichte van nieuwigheden in de godsdienst-gebruiken bleef passief en ging niet tot dadelijkheden over, zooals bij de Covenanters in Schotland of later bij de Ultra-orthodoxen in Holland.¹⁾

Eerst in 1856 vormden de doppers zich tot eene afzonderlijke kerkelijke gemeente, na de komst van Ds. Postma uit Holland. Zij onthouden zich van het zingen der Evangelische gezangen. In het Noorden van de Kaapkolonie en in de beide Republieken zijn verscheidene kerken door die

1) Toen in het laatst der vorige eeuw de nieuwe berijming der psalmen in de Gereformeerde kerk van Holland ingevoerd werd, verzette de orthodoxe partij zich sterk daartegen. In de stad Sluis in Zeeland werd men gedurende de godsdienstoefening in de kerk handgemeen, zoodat de gewapende macht moest tusschenbeide komen om de vechtenden te scheiden en den leeraar veilig naar huis te brengen. Zulke tooneelen hebben in Zuid-Afrika niet plaats gevonden.

Christelijke geloofsafdeeling gesticht, en een overeenkomstig aantal predikanten beroepen.

Als al de Boeren van de beide Republieken rechte doppers waren geweest en gebleven, zou het schadelijke gedeelte van de ingevoerde beschaving minder invloed op de bevolking gehad hebben. Hun eenvoudige levenswijs zou langer tegenstand hebben geboden aan het sterk toenemende pauperisme, nu vooral veroorzaakt door boven stand en middelen te leven. De grondeigendommen zouden meer in handen der oorspronkelijke bezitters gebleven en daardoor de hoop om een zelfstandig volk te vormen gemakkelijker verwezenlijkt zijn.

S U K K E L E N .

Dikwijls is mij door Europeanen de vraag gedaan: „Hoe leefde men in de beide Republieken toen er geen geld in circulatie was?" Ik zal trachten die vraag te beantwoorden. Het moeilijkste tijdvak was van 1864 tot '70. Elke Boer bezat toen een. of meer plaatsen en meer of minder schapen, paarden en runderen. Wild was nog overal verkrijgbaar. Kruit en lood werd met huiden of wildvellen betaald. Koren werd hier en daar gewonnen en in geval van misoogst, voor schapen ingeruild. Bij gebrek aan brood behielp men zich met gestampde (ontbolsterde) mie-lies, die met melk gegeten werden.¹⁾ Bij elken maaltijd werden groote hoeveelheden vleesch gebruikt. Koffie werd den ganschen dag door gedronken, maar was dikwijls vervalscht met gebrand koren, garst, rogge enz. en later met chicorei. Suiker werd alleen bij plechtige gelegenheden genoten. De kleeding kostte minder dan

1) Op melk kon men op de buitenplaatsen slechts rekenen gedurende de zomermaanden. Wanneer het gras begon te verwelken, hield de melkerij op. Koeien te voeren zowel voor hun opbrengst als om ze door de koude wintermaanden te helpen, werd toen als te duur beschouwd en ik heb het hooren afkeuren, omdat een dier dat gevoerd wordt „*eigenlijk geld vreet*". Men was volkomen tevreden om zes maanden zwarte koffie te drinken.

tegenwoordig, want het schoone geslacht droeg de kleedingstukken af en wierp ze niet half versleten weg, omdat ze uit de mode waren. Op bijna elke plaats werd leder gelooid en de huisvader maakte schoenen voor het gezin. De kinderen liepen blootsvoets. Kousen werden gespaard totdat men kerkwaarts ging.

In de steden en dorpen was het eenigszins anders gesteld. Wel hield men daar ook koeien en somtijds slachtschapen, maar alle andere behoeftigheden moesten voor geld aangeschaft worden.

De meeste Boeren bouwden hun eigen huis. In den beginne vergenoegde men zich met zoogenaamde hartebeesthuizen, vervaardigd van riet en klei, met een dak van gras. Soms ook slechts twee schuinsche zijden die elkander in den nok ontmoetten, waardoor een dak onnoodig werd. Lichtgaten werden met een lap linnen toegemaakt, want glasruiten waren te duur. De eersten, die van dien eenvoudigen bouwtrant begonnen af te wijken, werden voor rijk of hoogmoedig aangezien, maar toch kwam hier en daar een huis tot stand van gekapte klippen, bewerkt hout en ijzeren dak, vooral in de voorspoedige jaren 1862 en '63, toen wol en trekossen duur begonnen te worden. In 1864 was geld bijna geheel verdwenen. Beide Gouvernemen ten gaven toen de vroeger beschreven noodmunt uit.¹⁾ Zil-

1) In 1864 zag ik op eene publieke vendutie in Pietermaritzburg elf duizend Transvaalsche bluebacks van een pond Sterling opveilen, behoorende tot de baten van een insolventen boedel. Zij werden gekocht door de firma Scott & Henderson voor twee shillings en drie pence per stuk d. w. z. voor elf pro-

vergeld werd vervangen door *Goedvoors*, uitgegeven door winkeliers, (gedrukt op kaartpapier) en boven hunne handteekening het aantal shillings of onderdeelen vermeldende, waarvoor ze figureerden. Ook de Bloemfonteinsche Bank gaf dergelijke goedvoors uit en tijdens den ganschen Basuto-oorlog (Mei 1865—Maart 1868) zag men geen andere pas-munt in circulatie. De vervaardigers van die noodmunt hadden groot voordeel van die instelling, want een gedeelte daarvan ging onvermijdelijk verloren of werd door nat worden onleesbaar. Slachters en bakkers gaven in uitwisseling goedvoors terug waarop vermeld stond, dat ze die alleen in betaling namen wanneer vleesch of brood in hunne winkels gekocht werd. Iemand die in Harrismith een zoodanige goedvoor van een bakker in Potchefstroom onder zijn geld ontdekte, kon daarvoor geen waarde ontvangen en wierp hem weg.

Kinderen, gedurende die jaren opgegroeid, waren erg verwonderd, toen later gemunt geld weder de plaats verving van die vuile papiertjes. De Kafferdiensboden wilden van papieren geld niets weten en daar gemunt geld onverkrijgbaar was, werden de loonen gewoonlijk betaald met een paard. Gelukkig waren paarden zeer goedkoop te verkrijgen op Gouvernements vendutiën van vee, buitgemaakt gedurende den oorlog. Men moet daarbij in aanmerking nemen, dat

cent van de nominale waarde. Toen omtrent tien jaren later President Burgers zestig duizend pond ter leen wist te krijgen van de Commercial Bank in Kaapstad, om die bluebacks in te wisselen, kreeg genoemde firma het gansche bedrag à pari uitbetaald.

de verdiensten tot een minimum gedaald waren. Zelfs de salarissen van ambtenaren werden gereduceerd en als ik aan die jaren terug denk is het mij een raadsel, hoe het ons gelukte om lichaam en ziel aan elkaar te houden. Er kwam nog bij, dat wij nu en dan op commando (ten oorlog) gingen, of rondom het dorp moesten patrouilleeren, of nachtwacht houden. Tijdens dien oorlog verloren verscheidene Boeren bijna al hun vee, niet alleen door gewapende invallen en strooptochten der Basuto's, maar ook door de onvermijdelijke verliezen bij lagers, waar somtijds zooveel dieren bij een waren, dat het gras in de onmiddellijke omgeving spoedig werd opgevreten, terwijl het gevaarlijk was het verder weg te sturen om beter weiland te zoeken. Op de dorpen stonden de ambachten stil. De huishuren werden niet betaald, evenmin als grondbelasting of rente op schepenkennissen of beleeningen. Gelukkig was het wild toen nog niet uitgeroeid, waardoor dadelijke hongersnood vermeden werd.

Het was een moeilijke tijd voor allen en het is geen wonder dat men later somtijds een Vrijstater, die al die ellende doorgemaakt had, aan iemand, na den oorlog uit de Kaapkolonie gearriveerd, de opmerking hoorde maken: „Ja neef, jij het goed praten, maar toen ons bezig was die land te verdedigen, zat jij gerust op jou plaats over Oranje rivier”.

TWEE BRUILOFTEN.

In 1856 eenige dagen in Houtboschrand (omtrent 30 mijlen van Pietermaritzburg in Natal) vertoevende, werd ik geïnviteerd een Kaffer-huwelijk bij te wonen. Hoewel het vreeselijk warm was en de plechtigheid in de open lucht zou plaats hebben, onder brandende zonnestralen, zou ik toch de gelegenheid om zoo iets te zien niet gaarne verzuimd hebben. Ik werd niet verwacht in bruiloftsgewaad te verschijnen. Mijn gewone reiskleeren waren voldoende.

Omtrent twee ure in den namiddag waren al de genoodigden vergaderd en toen men zich in rijen stelde tot den dans, telde ik er vijfhonderd van beider geslacht. De kleeding te beschrijven is onnoodig. Dames en heeren waren gedecolleteerd tot aan de voetzolen. Sommige cavaliërs hadden een kroon van vederen van enormen omvang op het hoofd en eenigen van het zwakkere geslacht droegen een halssieraad, maar over 't algemeen had men den stijl van opschik gevolgd van Adam en Eva, vóór die ongelukkige ontmoeting met de boomslang. Het was een vreemd gezicht voor een Europeaan. Die kolossale verzameling van onbedekt menschen vleesch kon misschien interessant geweest zijn in de oogen van een beeldhouwer, omdat de Zulu's een prachtig gebouwd

menschenras zijn, maar ik werd het spoedig moede.

De dansers en danseressen vormden zich in rijen, mannen en vrouwen tegenover elkander. De dans had wel iets van de *menuet* onzer voorouders. Zeer statig en schijnbaar zonder veel vermoeienis. Maar door dat men uren lang aanhield en elke danser de maat aangaf door met de voeten zeer hard op den grond te stampen, zoodat die dreunde, begon zich onder 't werkend gezelschap een groote transpiratie te ontwikkelen, waardoor de Blanke toeschouwer onwillekeurig uit den kring der dansenden retireerde, omdat zijn reukorgaan onaangenaam aangedaan werd door wat ik later na langere bekendheid met het Ethiopische ras gedoopt heb met den naam van *Exeter-hall essence*, misschien geapprecieerd door negrophilisten, maar ongezonder voor gewone Blanken.

Nu en dan werd de eentonigheid afgebroken door dat een van de dansers uit de rij sprong en een *pas-seul* uitvoerde, waarbij hij zijn bijzondere vlugheid vertoonde door hoogspringen en lichaamsverdraaiingen, waarvoor hij met bewonderende blikken door de huwbare dames beloond werd. Men zag ook eenige oudere Kaffermeiden rondloopen, merkwaardig door leelijkheid. Die ageerden als *maitresses de ballet*, Zij waren minder gedecolleteerd dan de jongere schoonen en hier en daar bedekt met oude lompen en versierd met barbaarsche ornamenten, bestaande uit wervels en tanden van dieren. Men herkende haar rang door dat ze een langen stok in de hand droegen.

Ververschingen werden op de dansplek niet aangeboden. De dans zelf was voor de Zulu's een

voldoend genot, gewoonlijk volgehouden tot dat de dag aanbrak. Nu en dan raakten enkelen weg om een stuk vleesch te braden, want, de vader der bruid werd verondersteld een os te hebben geslacht. Er werden geen dames naar het buffet geëscorteerd, maar de mannen wandelden naar den os, sneden een stuk vleesch af en braadden dat aan het steeds onderhouden vuur. Zij hielpen zich verder aan een dronk bier, uit een aantal aarden potten met dien drank gevuld en voelden zich genoeg versterkt om den dans te hervatten. Hoe het schoone geslacht de krachten ophield ben ik nooit te weten gekomen! Zelfs in gewone omstandigheden ziet men Zulu-vrouwen nooit eten in gezelschap van mannen.

Zulk een feest had gewoonlijk plaats met volle maan, zoodat kunstlicht onnoodig was. De dans werd niet begeleid door barbaarsche muziek, zooals bij de negerstammen in Midden-Afrika. Soms werd het voetgestamp der dansenden geassisteerd door de bas-stemmen der rondom zittende *patres conscripti*, wier waardigheid niet toeliet aan het vermaak deel te nemen, maar die zich schadeloos stelden door herhaalde bezoeken aan den dooden os en de bierpotten. Onder gunstige omstandigheden, d.w.z. wanneer de ouders van het echtpaar rijk aan vee waren, duurde de bruiloft een week en bruid en bruidegom, onbekend met de instelling van het huwlijksreisje, bleven het feest tot het einde bijwonen.

Gedurende den eersten dag werden zij op een zeker oogenblik rondgeleid om aan het gezelschap vertoond te worden. Aangezien er geen kleederen te bewonderen waren, werd alleen de fysiek be-

oordeeld of veroordeeld, en men kan zeker wezen dat de critiek, vooral van de teleurgestelde candidaten voor het huwlijksbootje, niet genadiger was dan die van de benijdsters der *belle* in een Europeesche balzaal.¹⁾

Bij dergelijke feesten werden somtijds enorme hoeveelheden bier gedronken, vervaardigd uit Kafferkoren (*Holcus Sorghum*). Dat nu en dan misbruik van dien drank tot ongeregeldheden, vechtpartijen en verwondingen leidde, is te begripen. Maar misbruik van Kafferbier doet aan het individu volstrekt niet zooveel nadeel als de sterke dranken, later door de beschavers van het Zwarte ras in Afrika gebracht.²⁾

Na de wittebroodsweken vertrok de bruidegom om onder de Blanken werk te zoeken, ten einde geld te verzamelen tot afdoening der schuld aan zijn schoonvader, wiens dochter hij geheel of gedeel-

1) Zulu-meiden hebben hetzelfde gevoel van hoogmoed als die drie Florentijnsche jonge dames, wier onderling dispuut een Italiaansch kunstenaar op de gedachte bracht, de *Venus Callipiges* groep te beeldhouwen.

2) In sommige deelen van Z. A. wordt het biermaken der Kaffers door de wetgeving bemoeilijkt. Ik betwijfel de wijsheid van dien maatregel. Bier is voor de Kaffernatie niet alleen drank, maar ook voedsel. De Duitschers gebruiken veel bier en in Frankrijk drinken jonge kinderen *vin de pays*. In beide landen is misbruik van alcohol veel minder algemeen, dan by hunne naburen. Belemmerd in het gebruik van zijn bier doet de Kaffer het onmogelijke om brandewijn of jenever in handen te krijgen, hetgeen hem (geholpen door gewetenlooze Blanken) maar al te goed gelukt. De hooge loonen in de goudvelden lokken hem daarheen en verschaffen hem het middel om aan zijn lust te voldoen. Velen gaan als geacheveerde dronkaards naar hunne woningen terug, zoover in *alcoholische beschaving* gevorderd, dat gewoon Kafferbier hen niet meer voldoet.

telijk op crediet gekocht had. De jonge vrouw vertoefde gedurende dien tijd bij hare ouders. Haar vader hield, volgens Kafferwet, een soort van schepenkennis op de kinderen uit het huwelijk geboren, tot dat genoemde schuld afgedaan was.

Dertig jaren later had ik het voorrecht een ander Kafferhuwelijk bij te wonen, of liever op veiligen afstand te aanschouwen. Het was het huwelijk van een paar beschaafde Kaffers. De Zulu Nondilo ging zijn Basuto bruid Magarie naar het huwlijks-altaar geleiden. Zij hadden echter andere aliansen aangenomen, want bij den overgang tot *Blanke vormen*, werden ze respectievelijk gedoopt onder de namen van Mister Paul en Miss Philippine. Een Blanke zendeling verrichtte de ceremonie in de Kafferkerk, geassisteerd door den Catacheet „broeder Hieronimus" (een Kaffer vroeger bekend als Jan Jukschei). De bruid was in witte zijde gedost en verder veelkleurig opgeschikt. Zij werd begeleid door eenige bruidsmeisjes, die geen kosten gespaard hadden, om in kleding de Blanken na te bootsen. De gelukkige bruidegom, zoowel als de hem vergezellende bruidsjonker, hadden ook hun best gedaan op het gebied van kleeding en opschik. Bij de dames was de zwarte huidkleur en de peperkorrel-haartooi door sluiers en handschoenen onzichtbaar geworden. De quagga-geur aan het Ethiopische ras eigen en bij dergelijke gelegenheden onder hooger en druk uitstralende, werd geneutraliseerd door liberale aanwending van lavendel of andere reukwateren. Aan gezien voeten van No. 12 moeilijk dienstdoen in

schoenen van No. 10 (het grootst verkrijgbare nummer in locale winkels) werden de dienstheeren of anderen, die gaarne iets willen helpen aan *de verbetering en den vooruitgang van de Gekleurden*, omgepraat kar of spider en paarden te leenen, ten einde het toekomstig echtpaar naar de kerk te rijden, vooreerst uit medelijden met dien strijd tusschen No. 10 en No. 12, en tweedens om die arme Zwartjes gunstig te doen uitsteken boven mindere Blanken, die te voet kerkwaarts gaan en de winkels niet zooveel voordeel aanbrengen door aankoop van onnoodigen opschik.

De Eerwaarde Flapdoodle zegende het huwelijk in en verheugde zich naar Europa te kunuen rapporteeren, dat een paar bekeerde heidenen (zonder bierpartij of Kafferdans) onder Christelijke vormen in zijn kerk getrouwd waren en tot zijn kudde konden gerekend worden. Ook de handelsstand was hoogst tevreden, dat beschaving (d. w. z. kooplust) zich uitbreidde onder de Zwarten, want Mister Paul had verscheidene winkels met zijne inkoop en begunstigd en dat voorbeeld, hoopte men, zou navolging vinden bij andere bekeerde trouwlustigen. Intusschen had Paul veel op crediet gekocht en toen men hem tot afdoening dier schulden begon lastig te vallen, kwam zijne beschaving hem te hulp. Lezen en schrijven geleerd hebbende, vervaardigde hij tegen betaling valsche passen en drank-permitten voor zijn stamgenooten, waarvoor hij met twaalf maanden harden arbeid en 15 slagen veroordeeld werd. Zijne dierbare wederhelft, aan beschaving en opschik gewoon geraakt, ging, nadat het huishouden noodwendig opgebroken was, niet naar hare oorspronkelijke

omgeving (de ouderlijke Kafferkraal) terug, maar bewandelde den breeden weg. Hoogere ontwikkeling had haar afkeerig gemaakt van Kafferkleeding en Kaffervoedsel. Zij maakte zich schuldig aan diefstal van een zijden kleed en een paar laarsjes, zoodat ook voor haar door het Gouvernement voorziening gemaakt werd voor voedsel en huisvesting gedurende een paar jaren.

Een vergelijk tusschen die twee huwelijken is zeer leerzaam en leidt tot de volgende moraal.

1°. Het eerste, hoewel zeer Arcadisch, levert geen voordeelen op voor den handelsstand. Ook verschilt het met de tegenwoordige uiterlijke vormen van Christendom en beschaving en wordt dus peremptoor afgekeurd.

2°. Nu alle natiën winkeliers geworden zijn, behooren zij zich met de „togac" te verbinden, om dergelijke hun niet betalende toestanden als bij 't eerste huwelijk omschreven zoo spoedig mogelijk te doen vervangen door invoering van meerderen zucht naar beschaving, meer behoefte aan weelde en meer geestelijken en geestrijken dorst.

3°. Dat (zoo als uit de beschrijving van het tweede huwelijk blijkt) de nieuw-beschaafden somtijds onder de operatie bezwijken, is volstrekt geen reden om er mede op te houden. Al zou het gansche Kaffer- en Negerras er door verdwijnen, moeten wij op den ingeslagen weg voortgaan. Onze fabrieken en distillerijen moeten werk vinden en daardoor millioenen van onze werklieden onderhouden worden.

G O U D.

Van 1855 af was het geen geheim meer dat goud ten Noorden van de Vaalrivier te vinden was. In Mei van dat jaar vertoonde mij een winkelier, die aan de Westelijke punt van Witwatersrand woonde een paar honderd platte koperen halsringen, die hij op zijn jaarlijkschen tocht om ivoor in te ruilen, bij de Mashona's verkregen had en die genoeg goud bevatten om naar Durban gezonden en daar versmolten te worden. De bewoners van Magaliesberg en Witwatersrand wisten, dat de wateren van de Jukschei-rivier stofgoud afvoerden, maar in te kleine hoeveelheid om met voordeel bewerkt te worden. Nu en dan kreeg ik zeer arme goudkwartz te zien, maar waar het van daan kwam werd door den vertooner zorgvuldig geheim gehouden, omdat men bang was dat goudontdekking vreemdelingen zou doen instroomen en daarop waren de Boeren niet gesteld. De Transvalers waren volkomen tevreden met hun geïsoleerden toestand en eenvoudige levenswijze en verlangden noch naar meerdere rijkdommen, noch naar een Europeesche bevolking met moderne denkbeelden. In de laatste veertig jaren echter zijn die gevoelens zeer veranderd. Het contact met de buitenwereld heeft weelde, meerdere behoefte en daardoor duurder leven aangebracht. Zucht tot

rijkdom heeft sommige Boeren hun eigendom doen verkoopen aan syndicaten of compagnieën, en anderen zijn daartoe gedwongen geworden door achteruitgang en schuldenlast, maar opmerkelijk is het en zeer te bejammeren, dat geen een Transvaalsche eigenaar van een of meer goudplaatsen zijn eigendom voor eigen rekening heeft aangehouden of doen bewerken. Wel is het moeilijk om zonder kapitaal, zonder kennis en vooral zonder ondernemingszucht mijnen te bearbeiten, maar toch is het wonderlijk dat *allen* bezweken zijn voor het aanbod van groote geldsommen, om huis en haard aan uitlanders te verkoopen. De angst van het voorgeslacht was dus wel degelijk gegrond en hoewel de oude voortrekkers niet eens al de tegenwoordige ellende in woorden hebben uitgedrukt. hebben ze het instinctmatig gevoeld, dat het voortbestaan van hun nageslacht, als welvarend en zelfstandig volk, veel beter zou gewaarborgd zijn en blijven, indien men vreemde instrooming kon ontgaan.

In den 0. Vrijstaat, waar de goudkoorts nog niet gewoed heeft, vindt men nog enkele Boeren die van prospecteeren naar goud of diamanten op hun plaats niet hooren willen. Hoe verleidelijk het ook klinkt plotseling door verkoop van eigendom rijk te worden, ingeval het genoemde prospecteeren goede resultaten oplevert, willen ze liever Boeren blijven op den hun bekenden grond en op de door hen aangenomen manier en in dezelfde buurschap en omgeving. Zij worden niet weinig versterkt in hun meening door de wetenschap, dat sommigen hunner landgenooten te zwak van beenen waren om de plotseling verkre-

gen weelde te dragen en geëindigd zijn in armoede.

Een algemeen gevoelen onder de grondeigenaars schijnt te wezen, om zelf nooit eenige moeite of kosten te doen tot prospecteeren op eigen grond. De grond eenige voeten diep te doen omwerken is geheel buiten kwestie. Dan liever jaren gewacht tot dat de goudkoorts in de lucht verschijnt en de uitlander komt, die tijd en geld wagen wil aan het onderzoek. Een paar malen is het in den O. V. voorgekomen, dat landszaten getracht hebben gerapporteerde ontdekkingen van diamant- of goudmijnen in eigen handen te houden, met de bedoeling van die te ontwikkelen. Men begon dan gewoonlijk met de bepaling, dat geen uitlander eenig aandeel in de onderneming zou hebben. Dat was op zich zelf een prijzenswaardig en vaderlandslievend gevoel maar ongelukkig onuitvoerbaar, want aangezien ontginning van mijnen niet kan tot stand komen uitsluitend door het houden van vergaderingen en het maken van bepalingen en regulatiën, doch dat er een oogenblik komt, waarin men de handen in de beurs moet steken, zoo verviel de onderneming. Men gaf die op als te kostbaar en te gewaagd en zij kwam toch in de handen van vreemden.

Om tot de geschiedenis van het goud in de Z. A. Republiek terug te komen, diene dat de ontdekkingen van Mauch, in 1866, dat metaal wederom in opspraak brachten. Rondom Lijdenburg vond men later aanzienlijke hoeveelheden. Honderden prospecters doorzochten de hellingen van den Drakensberg met meer of minder succes. Tati en Barberton werden goudvelden en in 1886—'87 ontstonden de wereldberoemde Witwa-

tersrand mijnen, die lief en leed over Z. A. hebben verspreid.

Experts in geologie ¹⁾ verzekeren, dat de Z. A. Republiek het rijkst bekende goudland op onzen aardbol is.

Het prospecteeren in de Transvaal gaat steeds voort, meestal bekostigd door reeds bestaande goudsyndicaten. In den O. Vrijstaat is de weinige lust, die daartoe ooit bestaan heeft, verdwenen door het fiasco in de Blauwboschpoortsche onderneming geleden.

1) Men gelieve hierbij in het oog te houden, dat geologie nog maar *gedeeltelijk* een positieve wetenschap is. Vele hypothesen door geleerden in dat vak opgeworpen, worden nu en dan door empirische bevindingen weersproken.

A Z I A T E N .

Egypte had tien plagen, maar Zuid-Afrika meer dan dubbel dat getal. Veeboer en landbouwer heeft hier te tobben met longziekte , mildziekte, losse tanden, rooiwater, stopziekte, boschziekte, runderpest, vuurziekte , galziekte, gijlziekte, malkop, blauwtong, klauwziekte, nieuwe ziekte, brandziekte, tulpen, betauw, philoxera, hagel, droogte, honigdauw, paapjes, luizen, torren, rupsen, boschluizen, mollen, doodrijpen, sprinkhanen in soorten, veediefstal, lage markten, gebrek aan werklui, beschaafde Kaffers en Kafferscholen; maar er bestaat sedert de laatste jaren een plaag van meer algemeen en omvang, die alle standen bedreigt, namelijk *de instrooming der Aziaten*.

De regeering van den Oranje Vrijstaat heeft het gevaar van hunne aanwezigheid ingezien en practische wetten gemaakt, waardoor hun verblijf aldaar, behalve als dienstboden, onmogelijk geworden is. Maar de andere Afrikaansche staten, hoewel alle zuchtende onder dien geesel, moeten maar tevreden wezen, omdat alle onderdanen van Hare Britsche Majesteit gelijke rechten moeten genieten. Die stelling zal wel niet gewijzigd worden, voor dat zich eenige duizenden Aziatische kleinhandelaars in Fleet street, Strand, Piccadilly of andere straten in London gevestigd hebben. Dan zal men in Engeland eerst beginnen te

verstaan, waarom wij in Afrika zoo sterk tegen dat ras objecteerden; maar tegen dien tijd zijn de kolonien waarschijnlijk onbewoonbaar gemaakt voor Blanken.

In de samenstelling der maatschappij is eene stilzwijgende conditie, namelijk dat de leden daarvan ontvangen en geven, leven en laten leven. Die zich daaraan niet onderwerpt, behoort van die instelling geen lid te wezen. De Aziaat, zoo als hij zich hier vertoont, voldoet niet aan die conditie. Hij ontduikt de lasten en geniet al de voordeelen. Zijne winsten remitteert hij of neemt hij met zich naar zijn geboorteland. Op den langen weg put hij het land uit, waar hij werkzaam is. Hij kan zich met veel minder behelpen dan 't Kaukasische, of zelfs 't Ethiopische ras. Hij leeft, doch helpt of laat niet leven.

In de opvatting en beoordeeling van deze instrooming der Aziaten kan men het publiek van Z. A. in drie deelen verdeelen.

1°. Zij, die overeenstemmen met de bevolkingen van Australië, Californië, Nerada en Natal, die door ondervinding overtuigd werden, dat hun tegenwoordigheid den ondergang van de bestaande Blanke maatschappij ten gevolge heeft, omdat die Oosterlingen, behalve dat zij bovengenoemde eigenschappen bezitten, hoogst immoreel, onvertrouwbaar, diefstadig en moordzuchtig zijn en zich niet willen onderwerpen aan de gezondheidswetten.

2°. Zij, die volstrekt onverschillig zijn omtrent de toekomst en het lot van hun nageslacht, dat in gevaar staat van door die instroomers verdrongen te worden, en die hun onverschilligheid verdedigen met de machtspreuk „dat de meer geschikte

toch overal de achterblijvers voorbijstreeft" (survival of the fittest);

3°. Zij, die van de aanwezigheid der Aziatische handelaars en ambachtslieden een gezonde concurrentie verwachten met Blanken, in die vakken werkzaam. Die misschien wel zien en toestemmen dat hun „patronage" nadeelig is voor de Blanken, maar bij wie „après nous le deluge" alle andere argumenten overtreft.

Er is niet weinig geschreven en voorgesteld om dat maatschappelijk euvel tegen te gaan, maar (behalve in den 0. Vrijstaat) heeft het tot geen afdoende resultaten geleid. Waren de Blanken algemeen overtuigd van den omvang van het gevaar dat land en volk dreigt, dan kon de invloed van de Imperialistische stelling: „Overall en onder alle omstandigheden gelijke rechten voor H. M.'s onderdanen" bestreden worden door „boycotting" (dood verklaren). Die maatregel zou eene spoedige repatriatie van de Aziaten tengevolge hebben, behalve van het gedeelte dat gewillig is om te blijven als dienstboden. Maar door de oneenigheid onder de Blanken is daarop vooreerst weinig hoop.

Ten bewijze dat ik niet alleen sta in mijn opinie over het verblijf van de Aziaten in Z. A. diene, dat, terwijl ik het bovenstaande schreef, de Gezondheids-commissie van Johannesburg het noodzakelijk geacht heeft aan de Aziaten den toegang tot de markt, zoowel als het rondventen van koopwaren te beletten, omdat na gedaan onderzoek, tengevolge van het uitbreken der kinderpokken in de uitsluitend door hen bewoonde locatie, gebleken is, dat zij zich niet willen onderwerpen aan de noodigste gezondheidswetten, zoodat in en om

hunne woningen eene steeds toenemende bron van vuiligheid en besmetting ontstaan is. Wanneer nu Exeter-Hall ¹⁾ ook tegen dien maatregel protesteert, op grond dat die onderdanen van Hare Majesteit evenveel recht hebben om de pokken te verspreiden als de anderen, dan vrees ik dat sommige Blanken hier zullen gaan denken over eene repetitie van den Bartholomeüsnacht, of van de Siciliaansche vesper.

1) Ik stel voor, dat dit voortaan in Afrika *Exeter-how1* zal geschreven worden.

DE T A A L.

Jacob Cats heeft gezegd: *de tael is gansch het volk*. Hij moet de spreektaal gemeend hebben, want in zijn tijd was Fransch de taal der diplomatie en van het hof, en Latijn die der geleerden en werden beide talen op de scholen geleerd, *opdat de jeugd niet zou achterblijven by andere volken*. Wat zou van de Hollanders geworden zijn, indien men beide genoemde talen van de scholen verbannen had?

De Afrikaansche spreektaal is, zooals van zelf spreekt, hoofdzakelijk uit Nederlandsche woorden saamgesteld. De Hugonoten hebben van hun Fransch zeer weinige uitdrukkingen in het Afrikaansch overgeplant. Reeds in 1745 verdween die taal van den kansel. Meer sporen heeft het Maleisch achtergelaten, overgebracht door de Indische dienstboden van familien die de Kaap bezochten. De landstaal bevatte weinig woorden. De kleine bevolking had maar weinige denkbeelden. Het zwervende leven, de geringe aanraking met de buitenwereld, gebrek aan couranten, en den Bijbel als eenige lectuur, vermeederde den woordenschat niet erg. Na de Engelsche occupatie kwamen uitdrukkingen uit die taal in zwang, maar werden veel verminkt door 't gebruik. Aan vreemdeling of reiziger, die de gewone Afrikaansche gastvrijheid genoot; van wien men verwachtte dat hij nieuws

van de geheele wereld mede zou deelen en die dus nog al veel moest spreken, verzocht de huisvader nu en dan *zoo min Engelsch als mooglijk te gebruiken*. Dat maakte de conversatie moeilijk. In sommige gevallen was de Nederlandsche naam van een nieuw uitgevonden voorwerp nog niet vervaardigd of althans in Afrika onbekend. Engelsch was verboden en er bleef dus niets over dan te vervallen tot Kaapsch-Engelsche woorden, die burgerrecht verkregen hadden onder hun vermomming en zich niet gemakkelijk zullen laten verdringen door goed Hollandsch of goed Engelsch. Het ontbreekt echter niet aan welsprekende uitdrukkingen in de landstaal. Zoo zijn b.v. padgeven (uit den weg gaan), de wereld scheuren (bruler le pavé) touw opgooien (resigneeren) en meer andere uitdrukkingen waard om behouden te blijven.

Eenige jaren geleden is men begonnen de Afrikaansche taal te drukken. Het denkbeeld hiertoe was bij sommigen ontstaan uit een nationaal gevoel en anderen hoopten er een wapen in te vinden voor staatkundige doeleinden, maar het vond volstrekt niet den algemeenen bijval, dien men ervan verwachtte. Ik heb oude Vrijstaatsche Boeren, die het voor het eerst onder de oogen kregen, sterk daartegen hooren uitvaren. Zij noemden het kombuis-Hollandsch en Hottentotsch en sommigen wilden het niet in hunne huizen toelaten. Het maakte dan ook een wonderlijke vertooning in druk. Er werd zelfs eene beweging op touw gezet om den Bijbel in dat *patois te* herdrukken, doch dit werd later wijselijk opgegeven.

Intusschen blijft de behoefte bestaan aan een

uniforme, nationale taal, die woordenrijk genoeg is om al de tegenwoordig bekende denkbeelden te noemen. Er is een taalbond opgericht voornamelijk met het doel om het algemeen worden van de Engelsche taal tegen te gaan, maar het blijft bij vrome wenschen, omdat:

1°. In geheel Z. A. minder dan 400.000 personen wonen, uit Afrikaansche ouders geboren;

2°. een groot deel daarvan reeds veel Engelsch gebruikt en op Engelsche scholen is of wordt onderwezen;

3°. de schooljeugd het echte of Hoog-Hollandsch een oprechten haat toedraagt, omdat het in spelling en geslachtsregels veel moeilijker is dan het Engelsch;

4°. al zou men besluiten een vereenvoudigd Hollandsch in te voeren, de moeilijkheid zich voor doet, dat een taal gewoonlijk *groeit*, maar niet als een gewasschen en gestreken kleedingstuk op een bepaalden dag door de bevolking kan aange trokken worden.

5°. de Engelsch sprekende bevolking, aange lokt door de goudontdekkingen, sterk toeneemt in Z. A., en er geen dwangmaatregelen zijn uit te denken om die te nopen tot het spreken van de landstaal.

Niettegenstaande die pessimistische vooruitzichten is er nog een uitweg mogelijk. Van genoemde inkomelingen zal misschien de helft of minstens een aanzienlijk deel in Z. A. blijven wonen. Het is te verwachten dat die Engelsch zullen blijven spreken. Hunne kinderen evenwel worden met de landstaal bekend en gevoelen zich geboren Afrikanen. Onder deze omstandigheden kan de taal-

bond nuttig worden door langzamerhand een Hollandsch in te voeren *even gemakkelijk* als het Engelsch, zoodat alle lectuur, zoowel wetenschappelijke als andere, evengoed en zonder meerdere voorbereiding of inspanning kan genoten worden. Maar genoemde taalbond moet dan ook de handen aan het werk slaan. Lange redevoeringen vol jeremiaden snijden geen hout en er is geen tijd te verliezen, wanneer dit laatste redmiddel beproefd zal worden. De hoop van eenige Hollanders in Z. A. gevestigd, om de ware Hollandsche taal hier in te voeren, *zal zeer zeker mislukken* en geeft niets dan tijdverlies en bovendien verdeeldheid in het kamp. Had Holland er belang in gesteld, dat de Hollandsche taal door zijn stamgenooten in Z. A. zuiver gesproken werd, dan had het een halve eeuw vroeger moeten beginnen, voordat andere vreemden instroomden. Nu is de kans verkeken.

Blijft die (of een betere) maatregel achterwege en bepaalt men zich tot het beleggen van vergaderingen, dan zal binnen eenige jaren de spreken en handelstaal Engelsch wezen, en na langer of korter tijd het Hollandsch en Afrikaansch geheel verdwijnen. De profetie van wijlen president Burgers op het hem aangeboden feestmaal in Amsterdam, nu ruim 20 jaren geleden, „dat binnen eenige jaren acht millioen Hollandsch sprekende personen in Z. A. zouden wonen", heeft zich niet verwezenlijkt.

Als bewijs dat Hoog-Hollandsch nog lang niet algemeen door de schoolgaande jeugd gesproken wordt, zal ik een gesprek mededeelen tusschen twee meisjes, dochters van Afrikaansche ouders, beiden sedert een paar jaren op dezelfde school

onderwezen en die elkaar gedurende de holidays (vacantie) bezochten.

Maggy (gedoopt Margaretha). „Oh, Nelly! 'k is toch zoo blij dat jij kom call, 'k Voel toch zoo *tired*.. *Fancy* ons het *last night* gaan *uitwaak* (to walk) en hulle het *angehou* ons mot *loop tea*. (thee-drinken) bij *Antie* (tante) Betta en daar het ons de *evening gespend* (den avond doorgebracht). 'T was recht *jolly* (prettig). Ons het een *hop* (dans) gehad en daarna *comic songs*. Willy (Willem) het de heele klomp genooi voor een *afternoon-drive* in zijn nieuwe *carriage*. Ma het n'*bietje ge-grumble* (*gegromd*) maar ik zal daarom (toch) maar gaan. 'n Mensch krijgt nie alledag zoo'n *chance* en net nou is die *holidays* voorbij en dan kom weer die *horrid school*." Nelly (gedoopt Cornelia). „Jij 's *in luck*, Maggy. Ik zou nie kan gaan nie al was ik genooi, want ik *spend* al mijn tijd *in study*. Pa dwingt dat ik dit jaar zal *opgaan voor matrik* (matriculatie examen doen) en ik is nog banja achterlijk *in. jaggerfie* (geografie) en *history*."

BOER EN BRIT.

In andere landen meent men met het woord *boer*, iemand die zich met landbouw of veeteelt ophoudt. In Z. A. is het een erkende volksnaam, waarschijnlijk ontstaan omdat de eerste landverhuizers naar het Kaapland zich bijna uitsluitend tot dat bedrijf bepaalden. Zij noemden de eerste vorm van Gouvernement, door hen buiten de Engelsche grens opgericht: *de Boerenmaatschappij*. Nu nog worden de Transvaal en de Vrijstaat dikwijls Boeren-republieken genoemd. In de Kaapkolonie begint men nu te spreken van Hollandsche en Engelsche Afrikanen en heeft het woord Boer niet meer de nationale beteekenis, die het in beide genoemde landen uitdrukt.

Er zijn zeker geen twee volksstammen te noemen, die beter behoorden klaar te komen dan de Afrikaansche Boeren en de Engelschen. Beider voorouders hebben goed en bloed opgeofferd voor de vrijheid, zoowel in staatsvorm als in godsdienst, en die verkregen lang voor andere natiën. Er moeten wel gewichtige redenen bestaan, waarom tusschen die twee volken nog rassenhaat gevonden wordt. De na 1806 verwachte en gehoopte samensmelting tot één volk werd het eerst verhinderd door wanbestuur van het Engelsche Gouvernement. Gebrek aan kennis van de locale toestanden in Z. A. hadden de dwaaste Gouvernements-

maatregelen tengevolge, beproefd en doorgezet krachtens informatie van slecht ingelichte of partijdige ambtenaren. De Boeren waren in de regering niet vertegenwoordigd en hunne klachten konden moeilijk onvervalscht en onverdraaid het 6000 mijlen verre Engeland bereiken. Daarentegen had de overgroote Kaffer bevolking tal van voorstanders en verdedigers.

Omtrent dien tijd begon men zich in Engeland te schamen over den negerhandel, die sinds eeuwen gedreven word, maar nu sloeg het tot het andere uiterste over. Door dik en dun heen moesten de gekleurde natiën beschermd worden en in Z. A. vooral tegen den Blanken Boer, die maar niet scheen te willen verdragen nu en dan bestolen, geruïneerd en vermoord te worden door de Kaffers. Die onhoudbare toestand deed ontevredenheid, haat en verzet tegen het Engelsche Gouvernement ontstaan, waaruit later *de trek* geboren werd, waardoor men hoopte zich van Engelschen invloed en suprematie te kunnen ontslaan. Maar niet weinig vermeerderde die haat, toen het kustland van Natal, door de Boeren met veel bloed- en tijdverlies op Dingaan veroverd, hen weer afhandig werd gemaakt door Engelsche willekeur en geweld.

Toen het geslacht der eerste trekkers nagenoeg was uitgestorven, kreeg die geërfde haat wederom nieuw voedsel bij hunne nakomelingen door de onrechtvaardige tusschenkomst van Engeland, toen de Vrijstaat op het punt was geheel Basutoland te veroveren, en steeg negen jaren later ten top bij de brutale annexatie van de Transvaal door dezelfde mogendheid.¹⁾

¹⁾ Ik beschrijf geen geregelde geschiedenis en maak om die

Is het te verwonderen, dat de Boer na al die ondervindingen het Engelsche Gouvernement mistrouwt en verdenkt ? Nochtans zou hij nog kunnen samenleven en klaarkomen met Eng. onderdanen, in aanmerking nemende dat niet elke private Engelschman verantwoordelijk is voor politieke mislagen of oneerlijkheden van zijn Gouvernement, mits deze zich onthield van in gesprekken steeds voor den dag te komen met zijn: „Civis britannicus sum", eene uitdrukking waarom in Europa gelachen wordt, maar die den Boer erg hindert. En dan het onafgebroken schelden van de Engelsche dagbladen op de handelingen der Republikeinsche regeeringen, zoo die maar in het minst dreigen Engelsche belangen te zullen benadeelen. Al is het waar, dat de Boeren geen ijverige courantenlezers zijn, toch worden die hatelijkheden bij monde herhaald, daardoor algemeen bekend en dus de vlam steeds aangeblazen. Geen wonder dus dat zelfs billijke en gegronde klachten met achterdocht worden ontvangen en aangehoord en dat de Boeren-regeering zich onwillekeurig afvraagt (na door de ondervinding geleerd te hebben) „wat zou daar nu weder achter zitten?

Afgescheiden van de rassen-haat is er eene bijkomende moeilijkheid, namelijk: eene populatie „in posse" te overtuigen dat het beter ware indien zij zich zelf hielp eclipseeren, om daardoor „the survival of the fittest" te helpen bevorderen. Veel van den tegenstand der regeering om de mijn-industrie *in alle opzichten* te helpen ontwik-

reden geen melding van den slag van Boomplaats, de usurpatie van de Souvereiniteit, de diamantvelden en andere gebeurtenissen.

kelen, is gegrond op den angst, dat de oorspronkelijke eigenaars van het land zullen verdwijnen of in hopelooze minderheid geraken. Hoe meer mijnen er te ontginnen zijn, hoe meer instrooming van uitlanders. Aan den anderen kant kan de mijn-industrie niet straffeloos belemmerd worden, want de inkomsten van den Staat worden voor zeven achtste deelen daaraan ontleend, en gansch Zuid-Afrika voelt den voor- of tegenspoed van de goudvelverijen. De Boeren, die sedert de ontdekking der diamant- en goudvelden aan dunder leven gewend zijn geworden, omdat ze meer behoeften hebben leeren kennen, gaan over 't algemeen financieel sterk achteruit. In den Oranje Vrijstaat zijn zeker 70 van de 100 plaatsen hooger of lager belast met schepenkennis en in de Z. A. Republiek is drie-achtste van het land-eigendom in vreemde handen overgegaan. ¹⁾ Menig Boer, die vijftien jaren geleden nog als koning op zijn plaats leefde, is nu gedegradeerd tot transportrijder, karweier, steenvormer, klipkapper enz., en staatkundige beschouwingen hebben veel van hun belang verloren in vergelijking met het steeds dringender vraagstuk hoe lichaam en ziel aan elkaar te houden door arbeid en verdiensten, en ook deze laatste kunnen alleen komen door uitbreiding van het aantal mijnen. Daarbij komt nog de bijzondere tegenspoed van dit jaar, (1897) dat zich kenmerkt door runderpest en droogte. Er wordt dus algemeen gehoopt, dat de toeneemende armoede, in sommige deelen van het land reeds tot broodsgebrek geklommen, door een tijd van voorspoed zal gevolgd worden, die alleen te

¹⁾Voor dat de runderpest uitbrak.

verwachten is van meerdere mijn-ontginning.

1) Die uitbreiding in de mijn-ontginning behoeft niet in de handen van uitlanders te vervallen, waarvan het noodzaaklijk gevolg zou wezen de zoo zeer door regeering en volk gevreesde instrooming van nog meer ontevreden kapitalisten en uitland-sche mijnwerkers. Afrikaansche eigenaars van goudhoudende gronden zijn wel eenigszins onnadenkend geweest in vroeger jaren, toen zij, verblind door hooge prijzen, hun eigendommen aan vreemden afstonden. Wel is waar hadden ze geen kapi-taal, geen kennis en geen ondernemingsgeest om die zelf te bewerken of te doen bewerken, maar om die reden moeten zij nu begrijpen dat de klacht en de spijt dat millioenen schats jaarlijks uit hun land weggevoerd worden, te laat komt en niet te verhelpen is.

Maar de omstandigheden zijn nu zoodanig veranderd, dat daaraan paal en perk kan gesteld worden. Het Gouvernement kon alle goudplaatsen, van nu af aan verkrijgbaar, opkopen met het doel van toekomstige bewerking door Afrikanen. Het kapitaal *uitsluitend tot dat doel* benoodigd zou zeer gemakkelijk op de geldmarkt te verkrijgen wezen, omdat de grond genoeg-zamen waarborg oplevert. Waarschijnlijk zouden die mijnen voorloopig onbewerkt blijven liggen, totdat men een genoeg-zaam aantal jeugdige Transvalers in het mijnwezen had doen opleiden (waar dan ook) om de ontginning aan te vangen. Maar geen geld zou ooit nuttiger besteed zijn. Afrikaansche familiën, na 1886 rijk geworden, konden hunne zoons buitens-lands zenden om theoretische en praktische kennis in dat vak op te doen, zoodat ze als mijn-directeurs, mijn-ingenieurs enz. in de Transvaalsche mijnen konden dienst doen. Voor zoons van minvermogenden kon staats-hulp verstrekt worden, mits zij op de locale scholen genoegzame zekerheid gegeven hadden van leergierigheid en ijver. Elk dier kandidaten behoeft het Gouvernement niet meer te kosten dan £ 200 jaarlijks en dat gedurende vijf jaren. En welke schoone vruchten voor land en volk belooft dit plan voor de toekomst, te meer omdat de gansche staf van mijnwerkers, die langzamerhand bij duizend-tallen zal geteld worden, uit nu behoefte Transvalers zou kunnen bestaan, die thans in armoede leven of een zeer karig-bestaan hebben. Met dit plan te volgen zou althans voorkomen worden, dat de nu nog onaangeroerde schatten in den grond

Onder de beschuldigingen tegen dit land en volk hoort men dikwijls noemen omkoopsterij vooral met het doel om monopolies en concessies te verkrijgen. Hoeveel of hoe min daarvan ook gegrond zij, men schijnt geheel uit het oog te verliezen, dat zulks zich alleen bepalen kan tot enkele personen, maar dat de geheele Boerenbevolking daaraan onmogelijk schuld kan hebben.

Drie jaren geleden was de toestand tusschen Boer en Brit zeer draaglijk. De laatste bracht kapitaal in omloop en de eerste had volop verdiensten.¹⁾ Maar toen kwam die dwaze inval van Jameson. Of die onderneming aan Rhodes moet toegeschreven worden, omdat hij *blasé* van zijn millionairship, voor veroveraar wilde spelen, of dat het op rekening komt van „la perfide Albion”²⁾ zal misschien nooit aan het licht komen. Het onderzoek van de Koninklijke Commissie, eene vertooning, alleen gehouden om het publiek in Europa zand in de oogen te werpen, heeft althans tot niets geleid. Maar de gebeurtenis zette kwaad

verborgen, in handen van uitlanders vervallen. Het spreekt van zelf dat tot voorbereiding der candidaten op de locale scholen Engelsch, Fransch, Duitsch enz. grondig zou moeten onderwezen worden, om hen in staat te stellen in die verschillende landen al de kennis op te doen, tot hun vak behoorende.

1) Het kapitaal dat feitelijk uitgegeven is in aankoop van grond voor mijnen, machinerie, werkloonen, gebouwen, palmolie en duimkruid enz. wordt getaxeerd op 75 miljoen ponden, door Engelschen, Franschen, Duitschers en Amerikanen daaraan besteed. Het kapitaal op papier, waarop de windhandel gevestigd is en waarvan de „Chevaliers d'industrie” leven, wordt gezegd nog grooter te wezen.

2) Ik maak van dat woord gebruik omdat het geijkt is en dus algemeen verstaan wordt. Het is er naar mijn oordeel

bloed in Afrika en verschoof de kans van toenadering en amalgamatie der twee rassen alweer verder.

Er zijn drie klassen van mijnen. Die nu bewerkt worden, zijnde omtrent 40 in getal, op het oogenblik ongeveer een millioen pond sterling per maand aan goud opleverde. Dan een ander soort, nog grooter in aantal, waarvan het goudgehalte bekend en verzekerd is, doch die men voorgeeft niet met voordeel te kunnen bewerken, voor dat spoorweg-vervoer en dynamiet goedkoop worden en van regeeringswege beter controle gehouden wordt over den drankverkoop aan de Zwarte arbeiders die in de mijnen werken. En eindelijk een derde soort van mijnen, die wel namen en bedrogen aandeelhouders bezitten, maar onder de gunstigste omstandigheden nooit goud zullen produceeren.

De nu betalende mijnen schijnen niet genoeg werk te geven om de bevolking rondom de mijnen te doen bestaan. Daaronder behooren duizenden Boeren, die of op kleine plaatsen in de nabijheid landbouw bedrijven, of met karweien in goede tijden hun brood verdienen. Het zijn dus niet alleen uitlanders, maar ook zonen van het land, die hopen en verlangen dat het Gou-

echter verre van af, dat Engeland in den tegenwoordigen tijd uitsluitend de *perfidie* beoefent. Na de wederrechtelijke demembratie van Midden-Afrika (waaraan de andere mogendheden zoo trouw mogelijk hebben deelgenomen), zoowel als het hongerge gehuil rondom China, dat men hetzelfde lot bereid, alles ter wille van handel en beschaving, weet ik niet welke natie gerechtigd zal wezen, den eersten steen op Engeland te werpen.

vernement de bovenstaande veranderingen zal maken, opdat toenemende mijn-bearbeiding ook verbetering in verdiensten brenge.

De tegenwoordige spanning over dat onderwerp is de hoofdoorzaak van de crisis, die wij nu beleven en heeft een aanzienlijk deel der bevolking doen wegtrekken.

INSTELLINGEN.

Na 1881 toen de Transvaal zich had vrijgevochten ontstond er eene beweging waarvan het eerste verschijnsel was: *de Afrikaner bond*. Die instelling had ten doel:

1°. Opwekking van nationaliteit.

2°. Tegengaan van Engelschen invloed.

De eerste jaren werden doorgebracht in organisatie. Er werd veel gepraat op bijeenkomsten, maar de eenige besluiten, waartoe men kwam, waren gewoonlijk waar de volgende vergadering zou gehouden worden en het benoemen van leden eener commissie om het een of ander congres bij te wonen. De bond heeft in de Republieken geen blijvenden invloed uitgeoefend op staatkunde, handel of verbetering van boerderij, en bestaat nu nog alleen in naam in de beide Republieken.

Eene andere beweging, waarschijnlijk ontstaan uit de eerstgenoemde, was het plan tot oprichting van Boeren-winkels. Het denkbeeld was in theorie goed, maar in de uitvoering leed het schipbreuk. Er werd geargumenteed, dat de winkeliers allen rijk werden door aan hun klanten zulke hooge prijzen te rekenen. Dat het dus wenschelijk zou wezen winkels op te richten, waar de goederen verkocht werden tegen inkoopprijs, verhoogd met transport en verkoopkosten, maar zonder verdere winst. Dat klonk fraai en aanlokkelijk. Er wer-

den kleine sommen ingeschreven door ondersteuners, maar volstrekt niet voldoende om de zaak te beginnen. Langzamerhand begonnen er vragen te ontstaan, die moeilijk te beantwoorden waren;

nam: 1°. Wie zou de goederen gaan inkoopwen?

2°. Zou iemand dat willen doen zonder belooning?

3°. Moest een winkel of verkoophuis gebouwd of gehuurd worden ?

4°. Moest het een kontant-winkel wezen of zou crediet gegeven worden, en in het laatste geval, welk plan zou men dan volgen met slechte betalens?

5°. Moest een Boer den winkel drijven en boekhouden of moest men toch weer voor die betrekking tot een uitlander vervallen, die dan ook weer salaris moest trekken?

Al die vragen deden de moeilijkheden, aan de onderneming verbonden, uitkomen. Men begon de mogelijkheid van mislukking te erkennen en het plan werd wijselijk opgegeven.

Eene andere instelling was en is de jongelings-vereeniging. Aan geregelde bijeenkomsten, waar maatschappelijke belangen konden besproken worden, was in Z. A. lang gebrek. Tijdens groote staatkundige kwestieën kwam er wel hier of daar eene volksvergadering bijeen, maar om de ontzettende afstanden was de opkomst zelden in evenredigheid met de bevolking. Wel ontmoette men elkander in elke wijk tijdens kerk-tijden of bij eene vendutie, maar bij de eerste was er weinig gelegenheid en bij de laatste weinig tijd om zaken te bespreken.

De nieuwe instelling voorziet eenigszins in die moeilijkheden. In elke wijk kiest men nu en dan eenige plekken van bijeenkomst, om vooraf be-

paalde onderwerpen te behandelen. Het leert spreken in het publiek en doet uitkomen wie in meerdere of mindere mate met spraak- of denkvermogen begaafd is. Het is dus te hopen dat de jongelingsvereniging blijve bestaan, als eene school voor volwassenen, omdat daarvan. de maatschappij nut kan trekken.

Zij is even wel nu nog in haar prille jeugd. Tot nog toe schijnt het dat zoo lang men op die bijeenkomsten maar spreekt, het onverschillig is, waarover gesproken wordt. Het zou veel nut doen, wanneer men die instelling gebruikte, om de verschillende ondervindingen over landbouw en veeteelt te verzamelen, te vergelijken en te bespreken, zoodat de achterlijkheid in beide vakken, die toch het hoofdbestaan van de bevolking uitmaken, eenigszins verholpen werd. Dat onderwerp is nooit uitgeput, zooals blijkt uit de berichten van alle landen. Dan volgt het vak van staathuishoudkunde. Ook dat behoorde tot leering van iedereen besproken te worden, te meer omdat de jongelingsvereniging verondersteld wordt de voorbereidings-school te zijn van toekomstige raadsleden. En zoo zou ik kunnen voortgaan met het opnoemen van onderwerpen tot volksofvoeding noodig. Maar wat geschiedt er nu?

Men vergenoegt zich met te spreken over abstracte en onnoodige onderwerpen, zelfs die waarvan men niets weet of die niet het minste nut hebben. De gedrukte notulen van de praatjes op die vergaderingen, bestempeld met den hoogdravenden naam van „debat" getuigen van wat somtijds verhandeld wordt. In Bethlehem werd een-

maal de vraag gesteld: „Wat is beter de man of de vrouw?”

Wat is beter, geld of liefde?

Wat is beter, geleerd en arm of rijk en ongeleerd?

En in Harrismith: Is het goed om jaloersch te wezen?

Het zou mij niet verwonderen wanneer eenmaal de vraag gesteld wordt: Had Adam een zwarten of een blonden baard? Of groeien garst en haver goed in de maan? En waarom niet? Zoolang *praten* alleen de hoofdzaak is?

Somtijds zijn predikanten of ouderlingen voorzitters bij die vergaderingen. Is het niet onbillijk dien geestelijken heeren zooveel tijd te ontrooven, die door hen kon gebruikt worden voor geestelijke bemoeiingen?

Het is te hopen, dat de een of ander, die genoegzaam begaafd is met wereldkennis, de locale behoeften verstaat en volkomen begrijpt, waarin wij bij andere volken ten achter zijn, onze jongelingen van eene opgave voorziet, vermeldende welke onderwerpen het bespreken waard zijn, opdat die waarlijk goede instelling nut doe voor 't opkomend geslacht.

Eene lijst van dergelijke onderwerpen zou reeds op zich zelf nut doen en tot nadenken leiden. Misschien zouden de steeds wederkeerende verhandelingen over taal en vlag dan plaats maken voor kwestien van nog grooter belang. Bijvoorbeeld:

1°. Wat is de oorzaak, dat zeventig van de honderd plaatsen in den 0. Vrijstaat belast waren, reeds vóór de runderpest?

2°. Wat is de reden, dat zelfs de gewone levens-

behoefden moeten worden ingevoerd, en dan goedkoop en van beter kwaliteit verkocht worden, dan onze eigen voortbrengselen, terwijl dit land bekend is als vruchtbaar?

3°. Welke maatregelen behooren genomen te worden tegen de toenemende armoede, veroorzaakt:

a door de afkeerigheid die tot nog toe in beide Republieken bestaat tegen het aanleeren van ambachten;

b door instrooming van buiten van personen, bekwaam in alle vakken;

c door de onvergeeflijke toelating van Aziaten in de Z. A. Republiek;

d door den aandrang van de Gekleurde bevolking, vermomd in een van buiten aangevoerde beschavingsvorm, om voet te krijgen in onze Blanke maatschappij;

e door de dwaze zucht om te leven boven inkomsten en stand.

M O R O K K O .

Dat opperhoofd der Barolongs had zich steeds een vriend der Blanken getoond. Toen in 1836 de Emigranten voor het eerst door Mosilikatze aangevallen en van hun trekvee beroofd werden, voorzag hij hen van ossen en dienstvolk om de wagens in veiligheid te brengen. In den mislukten oorlog tusschen Cathcart en Moshesh, gaf hij zijn hulp aan den eerste en verloor een groot deel van zijn strijders. In den Basuto-oorlog 1865—'68 verschaftte hij een contingent Barolongs als bondgenooten van het Vrijstaatsche leger.

De stam was zeer klein en zoo hun eigendom niet bijna geheel ingesloten geweest ware door O. V.'s grondgebied, zouden zij vroeger overrompeld zijn geworden door de Koranna's onder Gert Taaibosch of door de Basuto's onder Moshesh. Hun land werd beschouwd uitmuntend geschikt te wezen voor schapen en groot vee, doch minder voor zaaierij, tengevolge van periodieke droogten.

Voor zijn dood benoemde Morokko zijn zoon Sepinare tot zijn opvolger, met voorbijgang van een ouderen, Samuël genaamd, dien hij minder geschikt achtte om zijn plaats te vervullen. Verre weg het grootste deel van den stam was met die beschikking tevreden, doch ook Samuël had zijn aanhangers. In 1884 kwam plotseling de tijding in Bloemfontein, dat Sepinare door zijn broeder

en diens partij vermoord en Thabanchu in brand gestoken was. Van uit de straten der hoofdstad kon men duidelijk den rook zien opgaan. Ik was juist in het kantoor van den Staatspresident, toen die tijding kwam, en hoorde hem de mondelinge order geven om onmiddellijk de leden van den Uitv. raad bijeen te roepen. Er werden snelle en afdoende maatregelen genomen, zooals later bleek, tot verovering en annexatie. De populatie der hoofdstad, waarvan sommigen plaatsen in het Barolong gebied gekocht of van Sepinare gekregen hadden, bood dadelijk vrijwilligers aan om met de artillerie uit te trekken, zoodat aan den avond van denzelfden dag reeds een Vrijstaatsche macht bivoua-keerde op de wallen van Modderrivier, op weg naar Thabanchu.

Wat er toen volgde doet alweder uitkomen, dat er een groot verschil bestaat tusschen gewoon burgerlijk recht en politiek- of staatsrecht. Volgens het eerste zou niemand er over denken om het huis van zijn buurman te annexeeren, omdat de eigenaar daarvan zijn vrouw of broeder vermoord en het eigendom in brand gestoken had; maar in volkenrecht gaat men volgens een ander codex te werk. Vandaar dat Voltaire schreef: *on respecte un moulin et l'on vole une province*. Het Barolong grondgebied werd in een paar dagen door de Vrijstaatsche macht veroverd en de pretendent Samuël met zijn aanhangers verbannen. Daardoor werd rust en orde hersteld. Voor de vroegere inwoners werd gezorgd door hen in 't rustig bezit te laten van de door hen geoccupeerde en bewerkte landen.

Aangezien Moshesh vroeger gepretendeerd had

de leenheer van Morokko te wezen, en beweerde dat de laatste alleen door zijn toelating op Thabanchu en omstreken woonde, zorgde het Vrijstaatsche Gouvernement met prijzenswaardigen spoed, ¹⁾ dat er een observatie-leger op den Basuto-grens verzameld werd, want hoewel de Lesuto nominaal onder Engelsch bestuur stond, kon men niet weten of een der jongere opperhoofden (Moshesh was toen reeds overleden) misschien troebel water zou trachten te maken.

Wat mij in die gebeurtenis het meest verwonderde, was dat Exeter-hall zich niet bemoeid heeft met den loop van zaken. Het was toch een schoone gelegenheid om de partij op te nemen van den held (!) Samuël, zich diens belangen aan te trekken en de Boeren-politiek te veroordeelen.

1) De tijding van den coup d'état in Thabanchu kwam Donderdag te elf ure 's voormiddags te Bloemfontein en op den daarop volgende Maandag waren al de burgers, die gecommandeerd werden, op de grenzen tegenwoordig. Zooals ik later van Basuto's vernam, was die natie erg verwonderd, dat de Vrijstaatsche krijgsmacht zoo spoedig was bijeengetrokken.

SPOORWEGEN.

Dat onderwerp kwam eerst na 1870 in den. 0. Vrijstaat ter sprake. Het publiek was er eenparig tegen. In dien tijd was bijna iedereen grondeigenaar en men vreesde dat de onderneming eene verhooging van grondbelasting zou veroorzaken. Directe belasting is hoogst onwelkom bij de Afrikanen. Koloniale tochtgangers en ossenkoopers, die van spoorwegen een nadeeligen invloed op hunne bezigheid vreesden, hadden de ongunstigste berichten verspreid omtrent de financiële mislukking van den nieuw aangelegden spoorweg van Kaapstad naar Wellington, waarvan een verhoogde grondbelasting in die districten het gevolg geweest was. Dat nieuws was afdoende om spoorwegplannen voor jaren lang op den achtergrond te schuiven; maar de verdere objecties zijn merkwaardig genoeg om vermeld te worden.

1°. Aangezien voor den bouw der spoorwegen kapitaal moet geleend worden, zou de onafhankelijkheid van den Staat in gevaar komen, omdat *de geldschiet, in geval van non-betaling, zich voor die schuld het land zou kunnen toeëigenen!*

2°. Paarden en ossen zouden onverkoopbaar worden als trekdieren.

3°. Het schuim van andere landen zou instroomen, waardoor de zeden zouden bederven.

4°. Een vijandelijk leger zou per spoor kunnen

arriveeren en plotseling in ons midden verschijnen.

Omtrent 1888 maakten de belangen van de Kaapkolonie een spoorweg noodig van Tafelbaai naar Johannesburg en ter wille van de concurrentie met andere zeehavens moest die lijn zoo recht mogelijk loopen. Na zeer veel onderhandelingen tusschen de beide Staten en niettegenstaande de pogingen van raadsleden der zaaidistricten in den 0. V. om de nieuwe lijn door die deelen van den Staat aan te leggen, waar producten ter vervoer gewonnen worden, dreef Kaapsche en Bloemfonteinsche invloed boven en werd tot de tegenwoordige lijn besloten. Dat die een financieel succes is gebleken te zijn is van algemeene bekendheid, maar als vervoermiddel voor Vrijstaatsche producten naar Johannesburg heeft zij geen waarde, omdat alleen die districten worden doorsneden, waar weinig of niets gewonnen wordt. De zoogenaamde Kaapsche hoofdlijn in den 0. V. is dus uitsluitend een lijn van doorvoer van de Kaapsche zeehavens naar de Z. A. Republiek.

In de Volksraadszittingen van 1896 en '97 in den 0. V. is besloten om ook in andere deelen van den Staat spoorwegen te bouwen en sommige daarvan zijn reeds onder constructie. De keuze van richting is niet tot stand gekomen, dan na zeer veel discussie. De constituenten van de meeste raadsleden verwachtten, dat zij voor hun dorp en district een spoorweg zouden verzekeren. Die verschillende en uiteenlopende belangen hadden het best kunnen beoordeeld worden, wanneer men eene commissie van vreemdelingen had willen benoemen, wier taak zou geweest zijn de vraag te beantwoorden: *Waar is een spoorweg lijn in den 0. V.*

het meest noodig, ten einde het grootste vervoer van producten naar de bestaande markten en naar het buitenland te vergemakkelijkenf

Van dergelijke commissie zou men kunnen verwachten, dat zij, met de kaart van den 0. V. voor zich en na locale inspectie en persoonlijke informatien (bij gebrek aan statistieke opgaven) en vooral on-geïnterfereerd door belangen van anderen,¹⁾ tot een besluit zou zijn gekomen, den kortsten spoorweg aanwijzende, die het maximum van vervoer zou opvangen. Die lijn zou uit den aard der zaak ook de best betalende wezen.

De bevolking van den 0. V. bestaat uit minder dan honderdduizend Blanken, zoodat voordeel van passagiers-vervoer, behalve op de doorvoerlijn, niet te verwachten is. Korte spoorweg-verbindingen tusschen twee dorpen, die niets te vervoeren hebben dan personen, kunnen dus verwacht worden wel de lasten, maar niet de baten van de onderneming te helpen vergrooten.

Ten gevolge van de runderpest, die het zwaarst gedrukt heeft op de boeren, die met een beperkt getal trekdieren door ploegen een bestaan vinden, wordt spoorwegvervoer nog meer noodig dan vroeger. Zelfs de vermogende zaaiboer, die nu nog genoeg vee bezit om zijne producten direct naar de markt te rijden, (dat hij gaarne deed, onder den indruk dat die wijze van vervoer hem uitgaven bespaarde) begint nu overtuigd te worden dat

1) Het kon aan een of andere onderneming of industrie duizenden waard zijn dat de spoorweg in hare nabijheid voorbijkwam. Vandaar dat ik herinner aan de noodzakelijkheid om voor die vergadering personen te kiezen die (evenals Mevrouw Caesar) boven alle suspicie verheven zijn.

spoorwegvervoer goedkooper, veiliger en spoediger geschiedt dan vervoer op de oude manier. Maar vooral met het oog op de concurrentie met de Koloniale zaaiboeren, is een van de eerste vereischten, dat die lijn *zoo kort mogelijk zij* en niet onnoodig verlengd worde ten genoegen van enkele dorpen of wijken, die in twaalf maanden niet genoeg produceeren om een enkelen goederentrein te vullen. Indien naar dergelijke belangen moet geluisterd worden, dan zou het beter wezen een spoorwegnet over den geheelen O. V. te leggen, dat bij elk dorp en bij de woning van elk raadslid een statie heeft,

Als ooit een regeering het recht heeft, om voor een zaak van algemeen belang eene leening aan te gaan, dan is het voor een graanlijn in den O. V. Mijn denkbeeld van een graanlijn is dat het een lijn moet zijn, die niet alleen het graan naar de markt vervoerd van een of ander punt waar het zich ophoopt *in* of *buiten* de zaai-districten, maar een lijn die door het hart van deze laatste gaat, en bereikbaar is voor het grootste aantal zaaiboeren, zoodat de middelman kan vermeden worden.

De angst van den grondeigenaar voor verhooging van belasting, voor het geval dat die lijn niet zou betalen, behoort van geen invloed te wezen, waar de kwestie van de welvaart en het bestaan van duizenden op het spel staat.

JOHANNESBURG.

Deze goudstad was 12 jaren geleden niets meer dan een mijnwerkerskamp bestaande uit eenige tenten, waar nu de voorstad Ferreira gebouwd is. Van dien tijd af zijn meer dan 40 voorsteden in alle richtingen uitgelegd en geheel of gedeeltelijk bebouwd, beslaande eene oppervlakte (zie de hierbij gevoegde kaart) van 6 Eng. mijlen van het O. naar het W. en 8 mijlen van het N.O. naar het Z.W. Die oppervlakte zal waarschijnlijk nooit geheel bebouwd worden, omdat een groot gedeelte van de nu nog open plekken als mijnen bewerkt of voor toekomstige ontginning bewaard worden.

De straten zijn in rechte lijnen en doorsnijden elkander meestal rechthoekig. Vele menschen noemen een zoodanigen uitleg stijf en onpittoresk, maar vooral in sterk bevolkte bezigheidsbuurten is hij verkieslijk, omdat men veel spoediger dan in kromme straten gelegenheid heeft zich in tijds te beveiligen tegen bicycle-rijders of hollende paarden. Ook bestaat er betere gelegenheid om een zijstraat in te slaan, wanneer men eenige blokken verder een lastigen crediteur onder de voetgangers gewaar wordt.

Reeds van 1888 af is men begonnen zeer kostbare woonhuizen, kantoren en hotels op te richten. Aan de regelen der architectuur heeft men zich echter zeer weinig gestoord. Verscheidene

huizen zijn van hout en ijzer saamgesteld, omdat de eigenaar zich voorstelde zoo spoedig mogelijk, nadat hij zijn fortuin gemaakt had, het land te verlaten; maar het ontbreekt volstrekt niet aan huizen die (uit een ruime beurs) van gekapte klippen of gebakken steen zijn opgebouwd. Zeer kostbaar, doch zeer leelijk. Men dweept met veranda's, balkonnen en uitpuilende vensters (bay-windows) op alle hoogten en breedten aangebracht, met totale en opzettelijke verwaarloozing van alle symetrie; zoodat sommige gebouwen op een afstand gezien den indruk geven van een opstapelning van vogelkooien, waardoor ik geneigd ben den in Johannesburg gevolgden bouwtrant *conglomeraat-stijl* te noemen.

Er is geen municipaliteit. Het Gouvernement heeft echter toegestaan, dat er een gezondheidscommissie besta voor het eigenlijke Johannesburg en onmiddellijke omgeving (omtrent 10 of 12 voor-steden). Zoover de inkomsten het toelaten, zorgt dat lichaam voor reinheid, voor het onderhoud der straten, voor de verlichting enz. Het Gouvernement heeft voor het bewaren van de orde eenige honderden constabels verschaft, maar daar verscheidenen onder hen nog zeer jeugdig zijn, schijnt het legio van dieven en inbrekers niet den gewenschten eerbied, noch vrees voor hen te hebben, zoodat rooverij en inbraak gewone verschijnselen zijn. In de andere voorsteden is volstrekt geen politie en daar moet iedereen zichzelf en God allen beschermen.

De water-toevoer is in de handen eener maatschappij. De algemeene klacht is over vuil water,

ongeregelden en onvoldoenden toevoer en een ongehoord hoogen prijs.

De roep over den rijkdom der Witwatersrandsche mijnen, geconstateerd door de maandelijks gepubliceerde en steeds toenemende goudopbrengst, lokte steeds meer menschen naar Johannesburg. Niet weinigen onder dat aantal kwamen met meer of min kapitaal en wanneer zij de dobbelmanie op de aandeelmarkt ontliepen, werd hun geld gewoonlijk geplaatst in aanbouw van huizen, om door verhuring hooge rente te ontvangen. Gewone mijnwerkers, winkelklerken, ambachtslieden en anderen, die in tijden van voorspoed goede salarissen genoten, bespaarden geld en leenden de rest, benoodigd om een huisje te bouwen op een of ander op schuld gekocht erf (stand), teneinde de hooge huurprijzen te ontgaan. Waren de tijden even voorspoedig gebleven, dan zouden de schulden bij die ondernemingen aangegaan spoedig zijn afgedaan en zij bezitters gebleven zijn van eigen huis en grond. Door de financiële crisis sedert de laatste achttien maanden hier ondervonden, werden duizenden geëmployeerden bedankt en waren dus niet in staat genoemde schulden af te doen. De door hen opgerichte huizen (meestal van hout en ijzer vervaardigd) staan nu bij honderdtallen ledig. De huizen in aanbouw werden wel voltooid, maar geen nieuwe begonnen. Winkeliers reduceerden het getal helpers tot een minimum en sommige kantoorklerken werden ook bedankt. Vandaar dat veel armoede geleden werd. Die de reiskosten konden bestrijden, verdwenen naar de Kaapkolonie, Rhodesia of Natal; doch een groot deel hunner vond uit dat verandering niet altijd verbetering is.

Dat vaste eigendommen vermindering van waarde ondergingen en meestal de uitgaaf van aanbouw enz. niet konden opbrengen, was het natuurlijk gevolg van over-speculatie in voorspoediger tijden. Er waren echter weinig geforceerde verkooppingen van grond of huizen, in vergelijking van het groote getal crediteuren die verzuimden interest op beleeningen of andere schulden te betalen, hetgeen toegeschreven wordt aan den tegenzin van debiteuren om de marktprijs van beide artikelen nog verder te doen zakken. Het wordt er algemeen voor gehouden, dat men nu (October 1898) het laagste punt van de depressie bereikt heeft. Ware het niet om de gisting, die er in het buitenland heerscht over verdeeling van buitgemaakte of nog buit te maken landstreken, of het minder belangrijke staatkundig gekibbel in de Kaapkolonie, dan zou de financiëele restauratie alhier reeds verder gevorderd zijn. Maar het groote struikelblok tegen voorspoed is de voortdurende spanning die er bestaat tusschen Pretoria (dat in de Staatskunde de geheele Transvaal vertegenwoordigt) en Johannesburg (het financiëele centrum van Z. A.). Die twee groepen beschuldigen elkander van *steeds tot alle boosheid geneigd te wezen*. Kon er aan dat gebrek aan wederzijds vertrouwen en samenwerking een einde gemaakt en een „modus vivendi” tot stand gebracht worden, dan zouden wellicht kapitalisten hunne millioenen niet verdubbelen, maar honger en gebrek zouden plaats maken voor algemeene welvaart.

Een eerste stap in die richting is onlangs gedaan door de aanstelling van twee ontwikkelde en geleerde Afrikanen in de voornaamste ambten. Die

benoemingen geven aan den landzaat vertrouwen, dat voortaan geen buitenlandsche belangen zullen behartigd worden ten koste en tot nadeel der republiek, en bij den uitlander hebben zij de hoop doen ontstaan, dat zijne al of niet gegronde klachten met het geduld en de beleefdheid zullen aangehoord worden, die hun toekomt.

Een van de grootste euvels in Johannesburg en de mijnen is de gemakkelijkerheid, waarmede men alcoholische dranken verkrijgt. Zooals vroeger reeds aangemerkt, demoraliseert het de Zwarte arbeiders niet alleen, maar de afschuwelijke concoc-ties, die te koop zijn en verbruikt worden, tasten het lichaam zoodanig aan, dat de slachtoffers van het misbruik dagen lang onbekwaam blijven tot handenarbeid. Wel bestaat er een wet tegen allen drankverkoop aan Gekleurden, en de boete of gevangenistrاف, ingeval overtreding bewezen wordt, is wel hoog en gestreng, maar de winsten schijnen zoo verbazend hoog te zijn en de geestrijke dorst der Zwarte bevolking zoodanig toe te nemen, dat genoemde boeten een betrekkelijk klein deel van het voordeel verslinden ¹⁾. Het is een open geheim dat duizenden belang hebben bij die industrie en daaronder personen, die (wat ze ook vroeger mogen geweest zijn) eene positie willen ophouden waarbij schijn van respectabiliteit noodig is. Tenzij lijfstraf of verbanning door de wet op zoodanig kwaad gesteld wordt, twijfel ik of het geheel zal kunnen geweerd worden.

1) Die boeten zijn in den laatsten tijd geklommen tot meer dan twee duizend pond sterling per week, in het crimineele hof alhier.

Een andere gelegenheid tot smokkelen en het maken van onwettigc winsten vindt men in de zoogenaamde Kaffer-eethuizen, waarvan de meeste sterken drank trachten te verkoopen zonder vergunning. Honderden zijn in de stad en in de nabijheid van de mijnen opgericht en de couranten vermelden dagelijks, dat de politie groote hoeveelheden sterk water ontdekt of opgraaft in of nabij zulke inrichtingen.

Hoe welgemeend de pogingen ook zijn van hen die het gansche menschelijk geslacht het gebruik van alcohol willen ontzeggen, ik denk, dat die poging tot het millennium kan uitgesteld worden, en zelfs dan geloof ik dat handelsbelaug en beschaving wel zorgen zullen, dat, wanneer de leeuw en het lam te zamen van eene wandeling terugkomen, er plekken zullen wezen, waar zij na hunne vermoeienis een hartversterking kunnen genieten.

Ik ben overtuigd, dat als de Kaffers bij de mijnen het bier konden te koop krijgen , waaraan zij bij hunne kralen gewoon zijn, het gebruik van alcohol zeer sterk zou verminderen.

IRRIGATIE.

De regenval in Z. A. is niet alleen beperkt, maar zeer ongeregeld. In het Westelijk deel van den O. Vrijstaat behelpt men zich met dammen, waarin het water van een loopende fontein of het hemelwater verzameld wordt, totdat de dam vol genoeg is om uit te leiden. Maar de fonteinen zijn zeldzaam sterk genoeg voor groote zaaierijen en het ontbreekt aan kapitaal om groote dammen te bouwen tot het opvangen van regenwater, dat daar door ongebruikt voorbijstroomt. De waterspiegel der rivieren is gewoonlijk, zelfs bij veel regenval, te laag om zonder kunstmiddelen het water op de vlakte te leiden. Voor die kunstmiddelen heeft de onvermogende geen geld en de rijke kan met zijn kapitaal genoeg verdienen door het op vast goed te beleenen, tegen zes of acht procent, terwijl hij dan kan stil zitten en niets behoeft te wagen.

In het Oostelijk deel van den O. V. rekent men (zooals vroeger beschreven) op den regen, en in normale jaren komt de oogst klaar, zoodat veel arme boeren daarheen trekken, om op een stuk huurgrond, zelfs tegen afgifte van de halve opbrengst, een bestaan te vinden. De gezegendste toestand is, wanneer van Maart tot Mei genoeg regen valt om te kunnen ploegen en de landen daarna aan het einde van den winter genoeg vocht krijgen om

de planten te doen rijpen voor den oogst. De minste teleurstelling in die verwachting influenceert de opbrengst, want indien men te laat moet ploegen, of de planten dorst lijden, of te veel en ontijdig nat krijgen, vermindert de oogst. Zeer zelden echter mislukt de geheele zaaierij, zooals in 1897.

Het tegenwoordig geslacht troost zich over het algemeen onder die tegenspoeden en noemt ze straf van hooger hand of noodlot. Intusschen zijn ook in het genoemde voorbeeldig droge jaar millioenen tonnen water door de rivieren en spruiten van het dorstende land ongebruikt voorbijgespoeld naar zee. De locale stroomen ontspringen op de hooge plateaux, waar altijd min of meer regen valt en het water loopt dan met groot verval langs de hellingen naar het lagere land en verder ongebruikt naar den Oceaan. Maar alle gaten en kuilen worden voor maanden lang gevuld, zonder dat de zaaiboer er eenig nut uit trekt, terwijl grootere of kleinere pompwerktuigen zijn oogst van verdroging konden redden. Daarvoor echter ontbreekt kapitaal en ook veelal lust. Zelfs al had men de middelen, dan nog zouden velen het voor eene te moeilijke en te bewerkelijke onderneming aanzien. Het opvangen en gebruiken van het kostbare element zal waarschijnlijk aan een volgend geslacht overgelaten worden, tenzij een syndicaat voor dien tijd plaatsen opkoopt aan en nabij de bronnen der stroomen gelegen om het water op te dammen en voor irrigatie te gebruiken, of in lager liggende streken hetzelfde doel bereikt wordt door oppompen. Sommige streken of dorpen genieten goedkoop water toevoer door verschil in niveau tusschen de bron en de plek waar men het wil heenvoeren,

b. v. Maritzburg in Natal, Harrismith en Parijs in den O. V. en Pretoria en Potchefstroom in de Transvaal. Kimberley in West-Griqua-land ontvangt water door oppompen uit de Vaalrivier, 8 uren gaans daarvan verwijderd, en Johannesburg en sommige voorsteden verkrijgen het door kunstmatige oppersing, maar die laat veel te wenschen over, als zijnde slecht, duur en onzeker. Die laatste onderneming is in handen van concessionarissen. Het is een van de pia vota der bevolking, dat die (zoowel als het aanwenden van anderen toekomstigen water-toevoer) onder het plaatselijk bestuur zal komen.

De zandvlakten tusschen twee rivieren worden in den O. Vrijstaat gewoonlijk Middenveld genoemd. Vroeger wilden weinig menschen daar wonen, omdat men het voor te droog beschouwde. Intusschen is het later gebleken, dat men daar op een diepte van negen tot zestien voet onder de oppervlakte water kan vinden, geschikt tot drinkwater voor mensch en vee. In droge jaren zijn de putten wel niet voldoende, maar in plaats van diepere te maken, trekt men dan liever naar de rivieren met het huishouden en al het vee, om daar in tenten of wagens te leven in de nabijheid van water. Dat geeft wel ongemak, maar spaart werk. Door de ontdekking, dat steenkolen op verschillende plekken in den Staat aanwezig zijn, zal men er waarschijnlijk toe overgaan om pompmolens op te richten, om den genoemden voorraad water te gebruiken voor irrigatie. Tot nog toe is de bevolking daarvoor te arm of niet ondernemend genoeg.

Kort na 1870 kwam iemand in het Zuiden van den O. V. naar een droge plaats kijken, die hem

te koop geboden was voor £ 600. Bij het opzoeken van de bakens kwam hij met al de omliggende burens in aanraking, die hem voorspelden dat hij ingeval van occupatie met al zijn vee van dorst zou vergaan. Toen hij hierop antwoordde, dat hij de plaats waarschijnlijk zou koopen om koren te zaaien, aangezien dat artikel in die omgeving duur en schaarsch was, gaven zijn toehoorders hem als onherstelbaar op, tengevolge van ziekte in de hersenen. Hij ging evenwel met zijn plannen voort, bouwde een dam in een droge bergkloof, die een enormen toeloop had in regentijd. Dit werk kostte hem £ 900, maar zijn burens koopen sedert een reeks van jaren hun koren bij hem. *Hij vond echter geen navolgers.*

Een gunstige uitzondering op die algemeene onverschilligheid en het gebrek aan ondernemingsgeest is het feit, dat een rijke Afrikaner nu onlangs een dam heeft laten bouwen in de Krokodil rivier (boven einde van de Limpopo) die hem £ 8000 kost.

In de Volksraadszitting van dit jaar (98) werd in den 0. Vrijstaat het onderwerp van irrigatie besproken, doch men is tot geen besluit gekomen. Het zal moeilijk zijn om plekken te vinden tot oprichting van centrale reservoirs, van waaruit een aantal plaatsen kunnen geïrrigeerd worden, omdat

1°. die deelen van den 0. V. waar kunstmatige watertoevoer het meest noodig is, groote locale moeilijkheden opleveren en de toeloop van regenwater zeer beperkt zou blijven;

2°. de Staat, door gebrek aan Gouvernements-eigendom, zou moeten overgaan tot aankoop van gronden voor die onderneming;

3°. de financiëele verantwoordelijkheid van het Gouvernement zou moeten goedgekeurd worden door de vertegenwoordigers van districten, die er niet door bevoordeeld worden.

Zooals vroeger gemeld hebben de meeste rivieren en spruitein zoogenaamde zeekoegaten, waarin het water langer standhoudt dan in het minder diepe stroombed. Die kuilen doen veel nut als drinkplekken voor vee in het (vooral in wintertijd) verdroogde land, maar worden later gevaarlijk voor dat doel, omdat het wegzakkende water een soort van slib achterlaat, waarin menig dier vastraakt, valt, en den dood vindt.¹⁾

Het water in genoemde kuilen verdampt door de zonnestralen of droogt weg, zonder dat iemand er nut van trekt. Kon het opgepompt en op de vlakte gebracht worden, dan zouden honderden plaatsen, in dergelijk geval verkeerende, worden bevoordeeld. Een groot deel van het water, dat bij hoogen rivierstand in den zomer ongebruikt zeewaarts stroomt, kon ook in grootere of kleinere dammen op de banken der rivier door oppompen voor den landbouw en tot drinkwater voor vee aangewend worden.

Bovenstaande toestanden in aanmerking nemende, kon het Gouvernement den landbouwers over den geheelen Staat te hulp komen door het kapitaal voor te schieten tot aankoop van grootere of kleinere

1) Nadat de beschaving ook aan de veewachters wordt opgedrongen, kan een Boer zelden Kaffers krijgen om zijn vee op te passen. Hij moet dan zijn kinderen van de school nemen om dat werk te doen, of zelf voor herder gaan spelen en zijn andere belangen verwaarloozen. Vandaar dat het vee veelal onbewaakt rondloopt.

wind- of stoommolens. Ook behoort het Gouvernement het publiek te vrijwaren tegen aankoop van onvoldoende werktuigen, want, als die maatregel doorgaat, worden de winkeliers dadelijk agenten voor de een of andere fabriek en de koopers vinden dan dikwijls te laat uit, dat het door hen aangekochte werktuig lang niet tot de beste soort behoort. Dergelijke teleurstelling is het best te voorkomen, wanneer het Gouvernement een proefstrijd uitschrijft van die werktuigen en door eene commissie van volmaakt onpartijdigen doet bepalen, welke soort het beste beantwoordt aan het doel, daarbij capaciteit van opbrengst, soliditeit, eenvoudige constructie enz. in aanmerking nemende.

Het geleende kapitaal kan door eerste (of in sommige gevallen door tweede) verband op de plaats verzekerd worden. Het aantal Boeren van die Staatshulp gebruik makende, zou voordeel kunnen verwachten uit die onderneming en het publiek zou goedkooper brood kunnen eten.

